

ОПСЕССИОНИЗАМ

Библиотека

КАРТАГИНА

Уредник

Ђорђе Савић

Приредио

Криле Белић Јастребић

Рецензенти

др Милан Брдар
др Желимир Вукашиновић

Коректура и лектура

Стамина Бди

Корице

Иван Танић

Copyright © 2010 CENTAR SLOBODARSKIH DELATNOSTI

® Сва права задржана.

Ова књига не може бити репродукована у целини или у деловима без писмене сагласности аутора и издавача, осим у кратким цртама приликом приказивања у часописима, новинама, на радију и телевизији.

МИЛАН МЛАДЕНОВИЋ ОД ЛУЖИЦЕ

ОПСЕСИОНИЗАМ

од Ивице Понора

Приредио
Криле Белић Јастребић

Крагујевац
2010.

Сенима Милана Лалића,
првог следбеника,
и Павла Никитовића Ника,
првог сликара опсесионизма

РЕЧ ПРИРЕЂИВАЧА

Међу корицама ове књиге први пут су сабрани текстови чије је писање њихов аутор започео пре више од четрдесет година (1967), а довршио седам година касније, током свог гимназијског и студентског школовања.

Предговорник и први тумач философије опсесионизма др Желимир Вукашиновић, сада професор философије на Филолошком факултету у Београду, написао је свој предговор још пре седам година, тек пошто се вратио са доктората и кратке универзитетске професуре у Мелбурну. Тада је овом приређивачу и предложио сврставање постојеће грађе на начин на који је она распоређена у овој књизи.

Њеном објављивању испречиле су се, међутим, бројне спољашње и личне неприлике самог аутора, али и недоумице око целокупне концепције објављивања његовог замашног и разнородног опуса. Ко зна докле би спрега те две ометајуће околности осујећивала излазак *Опсесионизма* на светло дана, да се нису појавили философ, песник и издавач Ђорђе Савић, велики поштовалац личности и дела Милана Младеновића, и његов крагујевачки "Центар слободарских делатности", захваљујући којима ова књига, ево, излази пред суд нараштаја.

Упркос томе, остаје жал да је ван домаћаја јавности остало тада брижљиво припремано *Петокњижје* под заједничким називом *Опсесија Ивице Понора*, које је, према Вукашиновићевој замисли, осим *Опсесионизма*, садржавало и Младеновићев песнички опус опсесионизма под називом *Бескон*, затим књигу прозно-поетских мапа са његових путовања *Душе градова*, па избор есејистичких и критичких радова под називом *Опсене философије*, најзад и његов дневник *Опсенаријум - Књига преживљавања*, прерастао у "нехотичан" философски роман. Остаје нада да ће се и та целокупна замисао ускоро остварити.

Приређивач је текстове пропратио опсежним белешкама, са уверењем да ће оне допринети њиховом бољем разумевању. А у намери да читаоцу што пре омогући приступ главнини књиге, пребацно је на њен крај значајна разјашњења и упутства којима би иначе место било овде. Читаоцу веће радозналости препоручујемо да на та

разјашњења обрати пажњу пре но што се упусти у философију опсе-сионизма. Између осталог, она ће осветлити статус загонетоног "Ивице Понора" којем аутор приписује коауторство свога дела, али и место и значај "опсесионистичке фазе" у целокупном богатом и разнородном опусу Милана Младеновића од Лужице.

Читаоцу такође препоручујемо претходно упознавање са биографијом оснивача опсесионизма која ће објаснити зашто је тако снажан духовни покрет седамдесетих година прошлог века морао да сачека пола столећа на своје место под сунцем.

Остаје да се осврнемо и на неколико околности које су обележиле овај приређивачки рад.

Најпре, као образован језички многозналац, Младеновић је своје наводе из других језика у изворном рукопису исписивао у оригиналу. Приређивач их је испоштовао свуда где су они писани латиничним писмом, али их је означавао косим ћириличним словима сваки пут када су навођени (старо)грчким писменима. Уосталом, сличан је случај био и у периодици у којој су ти текстови објављивани.

Друго, приређивач се у највећој могућој мери трудио да задржи све лексичке и ортографске особености изворних текстова и рукописа. Ипак, одлучио се да од те намене местимично одустане, поштујући што потоње рукописне, што актуелне ауторове сугестије, најпре преименовањем "битка" у Сушто(ст), затим доследним уједначавањем употребе великих слова, најзад и заменом неких тада нехајно коришћених туђица.

Треће, за ову прилику изоставили смо свако коментари-сање "Наговештајних писама" и одломака из *Опсенаријума*, сма-трајући да они сами собом довољно сведоче већ заокруженој опсесионистичкој мисли, али и да је о њима било довољно речи у претходним белешкама.

Најзад, у поменутих белешкама, приређивач је настојао да оживи атмосферу и личности захваљујући којима је уопште било могуће да у Србији, на српском језику, настане један нов књижевни и философски правац универзалног домаћаја какав је опсесионизам, којег је др Желимир Вукашиновић, у предговору за ову књигу, смело означио (додуше не сасвим експлицитно) као најзначајнији философски искорак после егзистенцијализма.

Да ли је то заиста тако, нека просуде читаоци, али и вре-мена која долазе.

Предговор

ОПСЕСИОНИЗАМ
МИЛАНА МЛАДЕНОВИЋА

др Желимир Вукашиновић

ОПСЕСИОНИЗАМ МИЛАНА МЛАДЕНОВИЋА

- О ВЕЧНО-ИЗОСТАЈУЋОЈ ХОМОЛОГИЈИ
ИЛИ ПРОХОД КА ПОЛИФОНИЈИ МИШЉЕЊА -

Београд, септембар, 2003. г.

Пред нама је Опсесионизам...

Мисао Милана Младеновића од Лужице, артикулисана у његовим младим годинама, од трећег разреда гимназије до завршетка студија философије, овим делом незадрживо пада и у наше време. Оделотвориван читаве четири и по деценије (не, дакле, само рано исказаним теоријским ставовима него и даљим животом оснивача опсесионизма), неминовнији од свих препрека, бесциљан и неокориштен, усуд Ивице Понора, опстаје тамо где је најтеже: где је про-падање, та гравитација Празнине, раскривено у самој сржи егзистенције. Про-падање треба разумевати као путању при-земљења духа, као хоризонт завичајности језика, али и као људски пут стваралачког самопревазилажења.

Бранко Миљковић, Милан Младеновић и Милан Лалић су ствараоци који су имали и потенцијала и храбрости продрети у логику парадокса, у полифонију Бивствовања. Овај продор, овај по-крет, за нашу је традицију виталан. Оно што је зачето Хераклитовим понирањем у стално кретање, потом настављено Софоклеовим "надаполонским" певањем, те Шекспировим "егзистенцијалним питањем", Хелдерлиновим пропевалим мишљењем и Ничеовим дионизијама, Камијевим Апсурдом, чак Сартровим егзистенцијализмом, као и Хајдегеровом хеременеутиком Бивствовања, а данас се котви у ревитализацији философије Другог, налази место, још увек неовладано, у (нашем) по-крету ка Празном. Неомеђивост духа, вечно враћање Питања, овако демонстрира начин бивствовања саме егзистенције. Философија се тиме креће ка својој суштини: философирању. Тамо, изван "слике света", с оне стране сваке конструкције, у Празном, мишљење се ослобађа као наше исконско о-сећање Изворишта.

Ово о-сећање, јер је (одвећ) Ту, може бити обелодањено једино као про-извођење, као стварање у смислу разоткривања – поиесис, као певање. Отуда, из завичајности језика, предањем корена, обраћа нам се философија опсесионизма Милана Младеновића од Лужице.

Опсесионизам је покрет који се зачиње у Београду између 1966. и 1968. године. Везује се за појаву аутора из Девете (ново)београдске гимназије, за имена Бранка Алексића, Наде Продановић, Слободана Жуњића, Зорана Зеца, Јасмине и Биљане Лукић, и, пре свих, Милана Младеновића који је потом отворио "опсесионистички круг" својим универзитетским колегама: песницима Милану Лалићу, Драгињи Урошевић, Братиславу Милановићу, Душку Новаковићу, Мирку Жарићу, Слободану Зубановићу, Милицаву Крсмановићу, Амбру Марошевићу, приповедачима Јанку Вујновићу, Ранку Стојановићу, Радомиру Глушцу и књижевном критичару Јовану Пејчићу. Током године 1973, у својој преписци са Миланом Лалићем, Младеновић јасно указује на основни позив њихова делања:

" (...) Поезија и философија у битном смислу никада не напуштају заједнички извор; и утолико наше философско настојање не може мимоићи наше поетске резултате."

Евидентно, Младеновић и Лалић увиђају да је поезија суштина философије. Језик као хоризонт (по)јављања Бивствовања, поезијом досеже своју пуну потенцију. Поезијом се, дакле, превазилази свакодневна "употреба" језика, али и очувава говор предака. Философирање је тек тиме омогућено.

1. У-пут у Празно.

Овде нам се указује основна смерница опсесионизма: у-пут у Празно. Овај у-пут, кроз никад-до-краја-створено долази до својега тла и своје историчности. Опсесионизам је тиме неодвојив од људског начина бивствовања и нужности делања.

2. Опсесионизам се тиче човека и његова временовања.

Опсесионизам се тако тиче човековог бивствовања у времену, али се њиме не исцрпљује. Опсесиониста, боље речено човек у својему суштинском одређењу, затиче се у Празном... - и ту оп-стаје. Опсесионизам, та резонанција Празног, већ је,

увиђамо, неподводив под било коју антропологију. штавише, опсесионизам Ништа узима за "објект", али управо Његовим карактером, дакле начином на који Ништа јесте - на начин ништења. Пратећи иронично дејство нихилизма, без објекта, тако лишен сваког императива за објективношћу, опсесиониста превазилази својом стваралачком праксом и себе као субјекта. Утолико се дело Милана Младеновића не може третирати у конструктивистичком, па чак ни у позитивистичком или формално-академском маниру. Изворношћу одбегао како формално-логичком закључивању, моћи суђења, тако и аналитичкој експозицији, али при-пао динамици Бивствовања, Младеновић демолира свој "философски систем" ка стваралачкој, увек само-превазилазећој, пракси. Опсесионизам укида "свој поглед" на Свет, суновраћује се у исти, улева се у Ток сами, бива и јесте по-крет. Зато опсесионизам и не може бити функционализован, позиционисан, систематизован... Истовремено, не сме бити ни банализован. Опсесионизам је, дакле, динамизам, пут у Ток, ... опсесионизам је по-крет.

3. Опсесионизам као по-крет у Празном.

Опсесионизам, као покрет у Празном, реafirмише однос човека и Света. Свет престаје бити човеков пројект, непоновљив, увек изнова, се само-појављује у простору којим се још увек није овладало. Како не кани конструисати Свет, опсесиониста реактивише никад-до-краја-створено, дакле (оно што је) Вечно. Младеновићевим речником, у распону Кона, у распону наше смештености од Искона до Конца, опсесионизам нам разоткрива пределе Бескона. Опсесионизам је, у овоме домену, ест/етичка онтологија.

4. Опсесионизам не зна за крајњу сврху, нема циљ.

Обзиром да је неконструктиван, опсесионизам, у смислу ништења сваке довршености, сваке испуњености, не зна за крајњу сврху, нема циљ.¹ Дакле, у својој неконструктивности, опсесионизам је бесциљан. Из ове карактеристике опсесионизма помалја се: а) Стваралаштво као отвореност за некомплетност, отвореност за оно што јесте, као отвореност за Бивствовање, као отвореност за Вечно, и б) Лутање као опсесивно бивствовање, као пут-овање без циља, враћање у суштину егзистенције, као продор у смисао Бивствовања и Бивствовање само.

5. Људско бивствовање без завичаја.

Ослободивши стваралаштвом хоризонт вечног путовања, Младеновић афирмише "људско бивствовање без завичаја", тако нас уводећи у домен Слободе. Слобода је, по Младеновићу, "изван сваког избора, она није наш однос према другима, она је наш однос према нама самима". Егзистенција се, доследно реченом, кроз само-разумевање ослобађа. Човекова ситуација је, како нам је већ предочено, Празнина. Продор човека у властиту недовршеност, некомплетност, коначност, па тако несавршеност, грешност, смртност, али и у нефункционалност и неупотребљивост егзистенције, јесте његов сусрет са оним што је најтемељније. Слобода је, у том смислу, вибрација Празнине, а само-разумевање акција ослобађања. Овако се философирање ослобађа од мишљења као знања и, имплицитно, превазилази се свака конструкција смисла ка Току, ка композицији смисао/бесмисао. То је већ ре-афирмација Празнине. Ововремена философија би дотични процес назвала ре-афирмацијом Другог. Природно онда да је Младеновић касније, у свом Опсенаријуму, и сам, на изворан опсесионистички начин, отворио проблематику другости.

6. Опсесионизам и философија моћи.

Евидентно је, међутим, да у својој почетној фази опсесионизам остаје у границама философије моћи.² Расветљавајући пут само-разумевања, Младеновић кристализује човекове сазнајне моћи: интуицију као способност људске осећајности и свест као питајућу способност разума.

а) Интуиција, виђена темељније од сваке ирационалистичке категоризације, увиђа само-разумевање динамиком односа Сопства и Другог. Пре сваког рационалистичког одређења човека, интуиција отвара простор и за оно што човек о себи не зна, али слуги. Слутња, надилазећи сваку категоризацију, избацује човека из статичности, из пуке извесности, уводи га у Ток. Овако Младеновић продире у саму суштину знања – у не-знање. Ту стваралац отпочиње као философ, ту се истинско стваралаштво омогућава (умогуђује, да овде с разлогом употребим један од Младеновићевих неологизама), ту свака идеологија и демагогија искушавају свој пораз. Ово је место, овај празан простор, напон духа у реч која тек треба да се исказе у говор који је достојан неједнообразности Тока. Говор Бескона тако постаје језик, пулс

Кона, и обратно. Ово место је сусретање у иманентност – философа и песника.

"Па иако песник и философ ратују у сваком индивидууму, иако се та борба проширује и на дух сваке епохе, нема аутентичног философског разумевања без необузданости Песника, нема песничког осмишљавања бесмисла без трезвеног сагледавања Философа: Јер Песник, који се себи и другима предаје ширином пучине и дубином ноћног неба, чијем се увиду простори духа отварају непосредном јасноћом, има ту несрећу да је дубини и јасноћи његовог продирања својствено то што су му неки трезвенији погледи обавијени маглом. Његовој безобалној имагинацији недостаје разуђеност разума; његово чуђење већ је питање, његова страст већ одговор, тако да индивидуум који креће на пут самосхватања, иде за уверењем да ће тиме доћи до епохалног питања, већ има путоказ за разумевање своје и људске егзистенцијалне ситуације - путоказ који дају Философ Песником разгаљен, Песник зауздан Философом, прожимање осећаја и свести.

Друга је ствар што ће исход путовања дати за право Песнику, утолико што ће Философ, ако жели да се одвоји од своје пукe извесности те се отискује на пут Истине, морати да се одлучи на онај корак који је Песнику већ познат и без опширног разлагања и доказивања."

б) Свест налази свој садржај у Питању. Утолико је кореспондентна интуицији. Затекнута у отворености, у Празнини, егзистенција еруптира као Питање. Питање је, према томе, начин бивствовања егзистенције, вест о њеној суштини – свест. Сазнање тако измиче изван габарита епистемологије, помаљајући се као

егзистенцијално-онтолошко питање. Покретање Питања је наравно већ одговор: бити! У том смислу, за Младеновића, човеково бивствовање јесте Питање, а Питање јесте одговарање. Другим речима, акценат је на Питању које опет не налази сврху у коначном одговору, него је као такво вековни начин одговарања. Питање је, дакле, у домену одговор-ности егзистенције, и у тој мери ствар(ност) Слободе. Свест, у својој колективној и индивидуалној димензији се, дакле, артикулише и афирмише као сазнајна моћ онтологизоване егзистенције.

Тлом саморазумевања допиремо до темељне могућности егзистенције као дешавања слободе индивидуума у било ком моменту светске повести. "Истинитост такве слободе састоји се у императиву: Живети онако како то налаже космичка и планетарна ситуација било ког човека у било које време.

Такође, Младеновић већ овде, у садржају свести, евидентира историчност егзистенције. Наиме, Питањем се егзистенција упућује у своју историчност онолико колико свест открива питање које пада у све епохе. То је оно најтемељније питање које оркестрира, у историјском смислу, полифонију мишљења. Не овладавши Питањем, не уконачујући нас у смислу "смештавања у коначан одговор, философирање се, чулношћу одговарања на зов Бивствовања, открива као начин на који егзистенција јесте. Коначиште је за човека Ток, а не овладано место. Упут у оно што јесте тиче се Истине, те иманентно, и Добра и Лепог. Ест/етика је, према томе, неодвојива од онтологије. Утолико философирање не може бити сведено на једну форму израза, утолико философирање надилази сваки ексклузивизам и зарива се у сам смисао Бивствовања. Слобода, Истина, Добро и Лепо, опсесионистички, међусобно су иманентни и имају карактер отворености егзистирања.

7. Опсесионизам задире у праоснов света.

Обелодањујући историчност Питања, расветљујући свест као Ток, опсесионизам надилази конкретизацију свести, и задире у праоснов света: "Постоји ли једна првобитна свест која је узроком свих других свести, постоји ли поуздани ослонац кога ће се мисао дочепати као утемељивача умног поретка у свету, те на основу његове првобитности пресаздати изглед целине и своје место на путу? "Про-никнуће или, боље речено, пра-никнуће у првобитну свест, има регресиван карактер, али и своју пројекцију, своју путању и упутност, и у будућност(и). Реформулишући, првобитна

свест вечно измиче домашају ума. Свет, следствено, има карактер неутемељености, а његов праоснов карактер про-тицања, па је самим тим праоснов света Ништа за свест. Свест, у сталном про-тицању, у својој не-појединачности, бива омогућена као еквивалент Слободе. Историчност се не редуцира на прошлост, те се протеже и кроз остале екстазе времена: садашњост и будућност. Поменути регресивизам, вреди напоменути, колико и пропорција историчности, већ се назиру у Ничеовом учењу вечног враћања Истог. Опсесионизам, међутим, не пристаје на позиционирање Истог као Искона, питајућа свест изнова га подрива и претаче у Ток. Зато ће Младеновић у својим каснијим, завршним, опсесионистичким разматрањима пре-формулисати славну Ничеову сен-тенцу у "вечно враћање Истом".

8. *Сврха света постаје Ништа за свест.*

Продор "у знање" за појединачну свест носи при-знање властите неутемељености, а тиме и сазнање о неутемељености света. Обзиром да је првобитни основ свих ствари недоступан уму, суочавамо се са затекнућем у искуству "чежње за Суштим", и иманентно са динамиком смисао/бесмисао. Знање је, према томе, пројект "чежње за смислом" и, утолико, бег од Празнине. Из овога израња Младеновићева живописна интерпретација:

"Тако ће било која појединачна свест, која је већ заронила у ништа Суштог када је на питање: "Одакле долазиш?" одговорила са "Ниоткуда", одбити да циљ свог пута види у сопственој сврховитости; оно што долази из бездана, не само да у њему лебди, већ у бездан стреми; оно у шта је свест као у целину уткана, оно што јој претходи и што је превазилази, оно што је омогућује јер је обухвата, то је тмина којом дише светска ноћ, то је простор у коме се време расплињава у непокрет, смисао у бесмисао, Сушност у Ништа."

9. *Вечно-изостајућа Сушност или Ни-због-чега бивствујући свет.*

Свест принуђена искусити композицију смисао/бесмисао искушава свој распон између Ниоткуда и Никуда. Хомологија свих

унутарсветских бића схвата се као "вечно изостајућа". Примећује се да Младеновић доследно, својим акцентом на "изостајању", развија своју онтологију Празнине. Неутемељеност света нас води у језгро Суштог, у изостанак конкретног. Егзистенција у свету се зато доживљава као бесмислена јер се свет у који је бачена може разумевати само као "ни-због-чега-бивствујући-свет". Са ових основа се допире до егзистенције у њеном јесте, допире се до фундаментума из кога се конструише Ништа – ни циљ, ни сврха. Смисао егзистенције је, дакле, онтолошки: (с)мисао егзистенције је у њеном јесте. А како се то јесте утапа у Ништа, природно да је Младеновић, у *Опсенаријуму*, прибегаво пре-именовању онтологије у уденологију (грч. *оуден* = ништа), суштословље у ништословље.

10. *Чежња за Суштим постаје гнев: чежња спрам ништа Суштог.*

Свест у потрази за смислом бива праћена, по Младеновићу, чежњом за Суштим која извире из откривања бесмисла. Стога и долази до метаморфозе садржаја свести: из питања о смислу у питање о бесмислу. Гнев се помаља као продор у Ништа Суштог или у стање вечног одсуства Суштог као Ништа за свест. Другим речима, чежња за Суштим се регенерише у гнев. Онтолошки императив егзистенције је, стога, живети без циља, без наде у надолазак Суштог, без завичаја у темељу Света.

11. *Идеја о Суштом као замишљени смисао бесмисла.*

Нада лишена опредмећења или редукованости на (с)мисао, из егзистенцијалног искуства композиције смисао/бесмисао себе рефлектује у неопредмећеност, у празно будућности. Овако Младеновић из промишљања бесмисла афирмише наду као егзистенцијално искуство ослобађања. Извесно је да се тиме обелодањује још један аспект Младеновићева разумевања темпоралитета и екстатичности егзистенције. Да би превазишао сваку потенцијалну рационализацију, психологизацију, али и антропологизацију човекова начина бивствовања, он инсистира на превазилажењу ексклузивистичког пројектовања егзистенције у "искуство смисла". Тиме се, евидентно, надилази домет Хајдегерове фундаменталне онтологије и њеног питања "о смислу Бивствовања". Зато Идеја и јесте разумевана као замишљени смисао бесмисла. Имагинација је тиме враћена стваралачком напону философирања. Дакако да се на овај начин измиче метафизичкој категоризацији света и улази у онтолошку (уденолошку) димензију човекова

историјског бивствовања. Коресподентно, разазнаје се основна одредница Младеновићева мишљења у интенцији да се философија отвори кроз неискључивост философирања. Овде се, према томе, дешава ослобађање философије за отвореност Бивствовања, а тако и за ток философирања.

12. *Групни пројект у свету оскудице. Вечно путовање. Сушност без повести и повест без Суштог*

Ревитализујуће својство философије опсесионизма даље се очитује у ономе што је и MacIntyre истакао као алтернативу глобално конструисаном свету: групни пројект. Уколико уважимо да је савремени свет управо егзалтација "оскудице" или "вечно изостајуће Сушности", онда је јасно да било која индивидуализација која искључује колективну димензију ту-бивствовања јесте неаутентична индивидуација. Зато, примећујемо, Младеновић демолира све повесне супротности, све конструкције које у својој искључивости (затворености) пренебрегавају отвореност Бивствовања. Категоризација света се отелотворује у тескоби егзистенције која, по диктату Бивствовања, себе отискује у лутање као вечито путовање. Због тога се у философу мора ослободити песник, јер "он већ живи оно што философ тек треба да доказује – неутемељеност". Поменути смо већ упућени у завршну мисао Милана Младеновића којом се јасно распознаје карактер саме повести:

"Када се, дакле, једном схвати да ће свака идеја, сваки пројект остати далеко од обзора вечно-изостајућег Суштог, тада ће се доћи до пуног увида да неповезаност, непокретност Суштога условљава одсуство Суштог у повести; да Сушто нема повести, а повест вечно остаје без Суштог.

Нада у остварење идеје остаје, пак, једини начин да се живи, а да се не живи или умире са сталним присуством знања о трагичном смислу коначног свесног бића, са знањем да је једини смисао коначног бића прихватање бесмисла, једини завичај наде - незнађе, а аутентични човек овог поднебља - човек без завичаја.

Усамљени покушаји одважних поклоника Истине - да се прихвати императив тога знања - не

карактеришу посебно ни једно време јер припадају свим временима. Они су зато безвремени јер представљају вечито *сада* људског бивствовања."

*

Сам Младеновић је, дакле, место где философија стваралачки деконструира идентитет ствараоца у своје дело.³ Стваралац, философ-песник, ниче у понор, али њиме и деље ивицу где ће доскочити, где ће при-пасти, у стваралаштву оделотворено премоштавање понора - скок. Читав опус Милана Младеновића управо сведочи овај пут сталног само-превазилажења, никад довршеног само-стварања. Јелен из Младеновићева певања, у песми Јелењи скок (из прозора), симболизује овај покрет егзистенције којег је још Кјеркегор распознао својом метафоричком идентификацијом трансценденције и скока. О томе ће нам већ посведочити саме Песме Ивице Понора, у којима ћемо се, између осталог, срести и са Младеновићевим гимназијским "Опсесионистичким сонетима" и са студентском "Књигом о Празном".

Спис који је пред нама, референтно овде изложеном, разастире хоризонт могућности разумевања "опсесивности модерне уметности" и "поетског смисла егзистенције" (ваља у књизи обратити посебну пажњу на два програмска текста са ти тим насловима), чиме нам се и отварају капије језика, а тиме и само-разумевања и само-стварања у колективном и индивидуалном смислу.

Желимир Вукашиновић

1. Да се приметити двоструко порекло ове Младеновићеве мисли: Сартрова дистинкција између бића-за-себе и бића-по-себи, те Ничеово разумевање воље. Сартр, наиме, инсистира на егзистенцији као празнини, некомплетности, недовршености, а отуда изводи и своје разумевање могућности и слободе. Ниче делује ка дезинструментализацији воље, односно ка ослобађању воље за њу саму. Воља као таква увек полази од себе и себи се враћа. Моћ је, за Ничеа, искуство вољности, искуство животности. Супротно, негативни аспект воље подразумева не-стваралачко, медиокритетско, искуство осврховљене воље – оне која увек узима "виши циљ". Овде је зачеће колапса животности и семе декаденције.

2. У даљем разоткривању философије опсесионизма чије ће самоукидање означити као "критику критичког ума", Младеновић, у свом "нехотичном роману" Опсенаријум де(кон)струише "позицију моћи", недовољно освешћу у почетној фази - тематизујући проблематику Другости. Тиме се читава суштина његова философирања: само-превазилажење. Дакле, Опсенаријум је потоња фаза Младеновићева философирања ("потоњост" упућује на само годину-две размака у односу на главне програмске радове јер је писан од ауторове двадесетипете до двадесетиосме године) која превазилази сам опсесионизам:

"Није ствар у томе да се схвати Друго као Различито од мене; оно неподносиво почиње наине са увидом да ваља пристати на Друго-као-исто-што-и-ја-а-ипак-различито. Но ако то спознаш, ако то преживиш - гле! - као да се поново твоја властита тварца утеловљује у Друго-Исто, и то си онда поново ти, то си сачувао себе у бесконачности, поново закрпио процеп кроз који би сасвим да исцуриш у разјарено свеокружујуће беспуће.

Гле! Са-гле!-даваш у себи буђење Индивидуума, чујеш, видиш, опипаваш у бићу своју недељиву супстанцу и кажеш себи: ЈА ЈЕСАМ! (...)

(...) Уверивши тако себе у своје Јестање, без чуђења спознај да си засновао себе као приповедачког субјекта вероватне приче. Ти више никада нећеш постојати као подмет, као субјект, као Subiectum, Sujet, као Сујета која тиранише свет. Ти зато не можеш рећи себи:

Гле, ја постојим међу људима!

Ти можеш постојати само као прича коју о себи причаш другима зато што јеси, и ако постојиш, можеш постојати само мимо људи или унутар њих.

Па зато реци себи: Ја јесам приповедачки субјект приче коју о себи причам људима..."

3. Вреди напоменути да моје запажање има своју делимичну уоблику у поеми "Стварник и Стих" (*Књига о Празном*, III део) која колико разабире философску интерпретацију исте тематике, толико се и адекватно разумева у складу са философском експозицијом односа Ствараоца ("Стварник") и Стихије ("Стих").

УПУТ У ОПСЕСИОНИЗАМ

СВЕТ ОПСЕНА¹

- Завршни редови

"Првог опсесионистичког дневника"², 1967 -

*24. 12 1967. г. Недеља,
Предео Жеге³ (Нови Београд)*

Када се човек роди, у своме телу има само половину своје душе. Друга половина је смештена у телу неког другог бића, неке жене. Опсесија његовог живота је трагање за својом другом половином. Када је пронађе, способан је за смрт. Он тада спознаје своју сврху. Постаје цео. Ако је то права друга половина његове душе, тело коме она припада биће спремно на самоукидање ради блаженства у Свету Опсена. Тај свет је пуни живот целе душе. Чему онда овај свет?

Опсесија егзистира као парадигма материје која је Не-биће. Све што нема душу представља Не-биће. Право биће је Свет Опсена.⁴

Како назвати Свет Против-опсена који је предодређен за душе које нису пронашле своју другу половину? Ако је Свет Опсена право, цело биће, онда се свет Против-опсена може назвати светом Полу-бића, јер он није негација душе као бића већ само њена супротност, дакле половичност. Најгоре је оно што није цело. У свету полу-бића, Против-опсена, полу-душе су осуђене на вечну половичност без могућности искупљења и оцелотворења. У нашем свету је то могуће.

Половичност као покретачки узрок!

Претпостављам, дакле, да са мојим телом није умрла и моја душа. Да ли је онда моја смрт моменат моје свести? Умирем "природном" смрћу. Да ли је исцрпљено моје тело или мој дух?

Небиће се не може исцрпсти без утицаја бића. Дакле, исцрпљена је душа. Тако ја умирем као половина. Друго царство моје душе је паклени свет полу-бића. Закључујем: "Природна смрт" је моменат свести полу-душе о неспособности да пронађе своју другу половину. Свака је смрт, дакле, моменат свести. "Природна" смрт је

пут душе ка полу-бићу, а "вештачка", коју сада можемо звати природном, то је пут душе ка правом, целом бићу.

Но, шта рећи о самоукидању из очајања? Којим ће путем кренути полу-душа таквог тела? Да ли је такво самоубиство снага или слабост? Човек је убеђен да је пронашао ону праву допуну својој половичној души, али она бежи од њега. Он се убија. То је слабост. Али како је објаснити? То није "вештачка", односно права природна смрт.

Најпре, мора се знати да све полу-душе нису једнаке. Неке су јаче, неке слабије. Одакле то потиче, објасниће се касније. Сад је битно да је такву врсту смрти у стању да изабере само слаба душа која је подложна дејству идеје сличности.

1. Постављање овог и наредног текста на челно место књиге која излаже философију опсесионизма представља одступање од првобитне замисли коју је пре седам година трасирао предговорник др Желимир Вукашиновић (вид. о томе "Реч приређивача"). Од три рада које је он наменио "упућивању у опсесионизам" задржали смо два ("Простор опсесије - уместо манифеста опсесионизма" који је заузимао почетно место, и "Опсесинизам Милана Лалића", без обзира на то што би првоме било место у поглављу "Писма", а другоме у "Прилозима" другом, песничком тому овог дела будући преваосходно припадан песничкој сфери опсесионизма, као уосталом и сам "Први опсесионистички дневник", а придодали два текста која сведоче о раним мисаоним искорацима младог и тек настајућег песника-философа јер смо у њима, мимо сваког очекивања, пронашли клицу и такорећи целокупан нацрт будуће опсесионистичке философије. Изостављени текст "Између Ништа и Ништа" нашао је своје место у главном делу књиге.

И поред његове местимичне наивности, одређених нејасноћа и обећаног а непостојећег продужетка, овај текст с краја "Првог опсесионистичког дневника" заслужује почасно почетно место не само из хронолошких разлога. Он већ у прва два пасуса испоручује заједнички именитељ два кључна појма за укупну ауторову поезију, философију и прозу - *Опсесија* (одакле и *Опсесионизам*) и *Опсенаријум* - два појма слична по звуку али сасвим различита по значењу - и то крајње неочекивано на онтолошкој равни разматрања, одударујући од приступа, начина и садржаја првог дневника, представљајући очигледну копчу са другим.

2. Овај Први опсесионистички дневник у својој целини сведочи о муњевитом развоју седамнаесогодишњег младића од почетне песничке занетости надреалистичким понирањем у несвесне дубине духа и душе

путем "аутоматског писања" до интуитивног искорака у прву пред-филозофску артикулацију већ откривене а још увек непрозирне идеје опсесионизма, оличеног управо "Светом опсена" (вид. у белешци за следећи текст како је и зашто дошло до тог искорака).

За судбину Првог опсесионистичког дневника везана је прича која горко зазива присећање на трагично судско уништење шест томова Младеновићевих "Париских дневника" писаних 1981-1983. године. Околности под којима је тај дневник давне 1969. године избегао уништење описао је његов аутор у *Опсенаријуму*:

"Присетих се потопа који је у Дубровнику, у једном парку, преживео мој "Опсесионистички дневник". Заједно са Јасперсовом "Филозофијом егзистенције" остао је, заборављен, у том парку, после доручка, иза кога са братом отпутовах у Цавтат. Петнаест дана касније пронађох свеску са дневником, сасвим натопљену кишом, но ипак читиву, док је Јаспарс неком запао као божји дар." (*Опсена* од 19. 08. 1975. г. под називом "Шта је све преживело потоп у врту с анђелом и раније у Дубровнику").

3. "Предео Жеге" је Младеновићево име за Нови Београд и назив романа у припреми у којем аутобиографски описује Нови Београд свога детињства и младости. Нацрт тог романа може се видети на интернет презентацији удружења староседелаца Новог Београда "Павиљонац увек" (www.paviljonacuvek.com).

4. Ево докле ће стићи "Свет Опсена" у "Наговештајним писмима" која су била припрема за "Књигу о Празном" (писмо од 08. новембра 1973. г. Вис).

" (...) Сада, међутим, у композицији мог замишљеног дела, улази се у пространства Главе - "узводним током мисли", путује кроз огромну земљу сећања која се зове *Град Опсена*. У том граду бораве сачуване све мисли, сви догађаји, све ненаписане песме, све недовршене и неиспуњене жеље. Према потреби све се пожељно може вратити у садашњост и ново постојање. У композицији целине дела тај недогледан и непојмиви простор довешће ме до дубине у којој борави Песма. Ту ћу падати у онај понор и пропадати кроз утробу земље. Ту ћу схватити да је све оно ненаписано истинито, сувише дубоко за речи. Важно је у целој овој ствари да се прошли живот Ивице Понора репродукује овим сјајним захватом. Али тај његов прошли живот идентичан је како будућем, тако и оном вечном: Негде у слепилу Великог Сунчаног Пута трепери исти тај Град Опсена, онај вечни град у коме је све сачувано:

Ништа загуљено у непокретном сећању, у бескрај слећеном,
ал' ништа нађено није..." (*стих из песме "Опело Белој Демонији"*)

ФИЛОСОФИЈА ОПСЕССИОНИЗМА, ДА!

- Уводне странице за
"Други опсесионистички дневник"¹, 1968 -

08. 02. 1968. г. Предео Жеге

У ову свеску Алекс² и ја желимо да уносимо своја размишљања о опсесионизму у поезији. Очекујемо да ће се након дуготрајних испитивања, експеримената, након многобројних цитата из дела у којима нађемо елементе који наслућују и наговештавају опсесионистичку идеју, искристалисати чиста теоретска обрада наше поезије.³ Дозвољавам могућност да у својим тражењима пођемо и погрешним путевима; верујем да ће нам они само помоћи да на крају пронађемо онај прави, једини пут до загонетне опсесије и да својим скептичним друговима са задовољством ставимо на располагање резултате својих проучавања. Свестан са коликом се одговорношћу упуштамо у катакомбе нових могућих песничких визија, одговорношћу пред крвотоком нашег времена које је тако сиромашно новим правцима у поезији а тако богато полудилетантским лутањима, верујем да ћемо коначно створити нешто ново, не тежећи томе по сваку цену.

Жид је у једној реченици рекао две велике истине: "Данас нам недостају слушачи, исто као што нам недостају школе - то је један од резултата оне потребе за оригиналношћу по сваку цену". Иако је тата Жид ово рекао још пре 68 година, може се са пуним правом ова мисао применити и данас, после дадаистичке и надреалистичке буре које су оставиле за собом осеку што све више повлачи у море следе оригиналности.

Хоћу да кажем: Цивилизација нас све више окува ланцима технократије; ми им се добровољно и са задовољством препуштамо, ми их, коначно, и сами стварамо. Темпо живота се убрзава, обавезе притискују, слободног времена је све мање.⁴

Није зато неоправдана бојазан да ће поезија остати без слушача, без своје публике.

Али опасност није само у томе. Да ли ће песници умети да нађу израз којим ће бити могући у овом времену? Да нам то објасни, побринуо се Станислав Винавер. Али његова бојазан да ћемо остати неизражени у савременом темпу живота била је претерана. Осећајући се обавезним пред човечанством и његовим тековинама, он је страсно тражио излаз из механизоване пустиње нашег века јер је морао да прихвати ту пустињу духа као откуцај времена које је морало доћи. Како се, дакле, изразити и о чему певати да би се вратила публика? Тачније, да би се она пронашла?

Један од одговора би могао да гласи: Треба пронаћи нешто ново. Но, замислимо песника који пише поезију на основу својих теоретских пројеката. Коначно, зашто да не? Није ли тај "пројекат" нека идеја о садржају, форми, ритму, идеја која се може остварити у симбиози са најдубљим преживљавањима песниковим?⁵

Али не апстрахујмо. Говорићу како се родила идеја опсесионизма. То ће дати одговор на постављени проблем.

Као и све велике идеје, и она је у моју главу дунула случајно, из уста школске другарице Тање Живановић која је маштала о новом правцу у свим уметностима. Желела је да напише манифест опсесионизма, али је у својој жељи изгорела. Назвала ме је највећим песником, првим и јединим песником опсесионизма а да мени, а верујем ни њој, није било јасно шта се крије иза те речи. По инерцији, а и занет могућношћу новог правца који ме је својом магловитошћу привлачио, говорио сам о опсесионизму на изванредним састанцима наше литерарне групе (која се, ево, опет окупља у клубу писаца "Фонтана"), не наилазећи, наравно, на разумевање и одобравање осталих чланова, својих другова, изузев Алекса и Надице Продановић која је једина наслутила елементе опсесије у мојој поезији (и данас сматрам да она најбоље разуме моје песме, наравно уз самог Алекса који је то нарочито почео да манифестује поводом моја "Три сонета за Ољу").⁶

Сада стижем до кључног места. Оно што сам само теоретски наслућивао, одједном сам у једном тренутку дубоко схватио, проживео. Онај ко не зна за тај трен, а ако је уз то скептик, врло би радо опсесионизам назвао конструктивизмом. Он би то заиста и био да није било тог тренутка када сам дубоко схватио да се цела

природа са свим својим диферентним феноменима уједињује у једну савршену форму, хармонију која је само фикција ако не употреби-мо речи као неопходан инструментариј универзалне синтезе. Тај савршени облик, та козмичка симфонија која пршти мирисима, звуцима, бојама, то је наша чежња за Савршеном Лепотом, блаженством коме ћемо се препустити ако га достигнемо, али за које ћемо умрети док га не достигнемо. Та Савршена Лепота, то је Опсесија, то је наша Вечна Тајна.

Пред нама је питање: Како ћемо је достићи?

Речима се удварајмо Лепоти; замиришимо звуком; гледај-мо прстима и додирујмо видом! Нека завлада хаос односа у заносу синтезе!

Не треба ни рећи да нас са чежњом дозива класична форма. Зашто, понављам и поново додирујем Жида, зашто по сваку цену створити нешто ново? Ако је рима неопходна да у песми зацвркућемо нотама, зашто је не загрлити? Новост лежи у ритму. То сам показао у својим досадашњим сонетима. Тај проблем такође потиче од Винавера - његово зазирање од наше трохејско-епске прошлости у народној поезији уједно га обавезује да у тој мани тражи нашу потенцијалну снагу. Дакле: Пити са врела народ-ног језика! (Алекс је већ увелико пијан, а ја тек окушавам, укус је сасвим опојан), а ритам "ојамбити" - увити стих жалосним врбама "звучног, тешког јамба", да цврче брестови смисла из свих делова песме, опијумима једнаке снаге.

*09. 02. 1968. Петак
Француска читаоница*

(КА МОРУ ЧИСТЕ ОПСЕСИЈЕ)

То да сам јуче писао о опасности тежње за оригиналношћу по сваку цену, има свој узрок у неким Алексовим схватањима. Каже: "Рембо је тежио ка савршеној хармонији несклада у природи. Ми морамо створити нешто супротно".

Такав прилаз опсесији је недопустив. Ми не можемо градити правац по сваку цену, плашећи се утицаја великих песника и тражећи дијаметрално супротна схватања њиховим. Ми морамо упијати све

утицаје као Гете који по Ничеовим речима "ниједној ствари није умео да каже не". Наша уметност и не треба да буде ништа друго него синтеза свих многобројних струјања и свих поетских праваца као што је, како рекох, синтеза свих појава у природи.

Али, али, али...

Треба много радити на томе. Ја осећам да у моја последња "Три сонета за Ољу" постоји све оно што може карактерисати опсесионизам, ја сам то писао по срцу и по разуму, методом који све више усвајам при писању. Али, са теоретске стране, многе ствари још нису разјашњене, многа питања чекају свој одговор, многа, пак, још и не наслућујем у себи. Зато морамо радити, гушити се у утицајима који ће нам помоћи да откријемо непроцветале делове себе и препловивши границу утицаја, упливамо у море чисте опсесије размотрене са свих страна.

Шта прихватити од надреализма и како се односити према нашем другом животу, сну? Да ли појму "случај" резервисати ложу у арени догађања? Да ли се супротставити смеру у коме се развија човечанство? То су нека од питања која треба рашчистити. Она ће се временом појављивати. Коначно, да ли сам довољно рашчистио са собом: Да ли је потребно писати теоретску обраду своје поезије? Јер, ако наш метод и наше идеје пре објављивања евентуалног манифеста не сакупе већи број истомишљеника, неће ли то личити на објашњавање своје поезије пред светом? Шта ће, онда, радити критика? Ово размишљање повлачи две обавезе. Увиђам да је, прво, неопходно сакупити већи број песника које ће заносити опсесија, а друго, манифест ће се појавити тек када наша поезија буде продрла и буде оцењена од критике.

Да бих овај увод закључио, несигуран у то да сам споменуо све ствари и све кључне проблеме, осврнућу се на могућност опсесије у другим уметностима. Дајте ми једног оперског генија, једног Вагнера нашег времена, и опера ће постати стециште новог стила који се кроз њу може необично снажно изразити. Можда се варам, нисам довољно компетентан, а то ћу постати, али осећам да се у опери може постићи савршена синтеза музике (звук), поезије (либрето), сликарства (сценографија, боје), итд, да се у потпуности могу ангажовати готово сва чула и испољити све уметности. Ако будем имао пријатеља музичара, изложићу му своје идеје (покушаћу са Думаксом⁷). У сликарству - Гоген је већ чезнуо за свеопштом син-

тезом на својим сликама и због тога га обожавам. Но чини ми се да би ми били неопходни разговори" са сликарима и музичарима.

Јавила ми се идеја о оснивању опсесионистичког клуба. Само на тај начин може се створити школа.

Изврсно! Алекс, Надица и ја ћемо за "ученике" неколико недеља говорити о опсесионизму док их не упознамо са ствари. Или, размислићу о свему. Нећу пренагљивати.

Философија опсесионизма, да! Већ сам је био почео разрађивати по повратку из Шапца, 24. 12. 1967, али сам претерао са идеалистичким претпоставкама. Одговор на питање: Како живети опсесионистички? један је од циљева ове свеске.

Да ли нас, рецимо, занима политика? Ових дана сам поводом гужве са "Књижевним новинама" много мислио о томе. Осећам да се политички уопште нисам формирао, да носим у себи латентну клицу анархизма. Једном сам, после литерарног кружока у школи и разговора са Фишком⁸, мислио да су путеви моје даље животне борбе (уосталом, зашто схватити живот као борбу?) трајно везани за политичку естраду. Али мени савршено Добро и савршена Лепота нису везани за савршену једнакост. На тај начин моји и његови (Фишкови) идеали нису исти и ја бих заиста био анархиста ако бих а priori прихватио његове идеје о друштвеној еволуцији СФРЈ и ако бих, чак, у њој активно узео маха. Опсесија нема за циљ да постане колективна. Она то јесте у том смислу што је заједнички циљ свих људи (као савршена Лепота), али се ка њој иде индивидуално, а не групно, колективно.

Заправо, дозволио сам себи непрецизност у досадашњем излагању. Не може моја опсесија бити исто што и твоја. Ако је моја опсесија Слобода, онда то може бити и твоја, и у том случају имамо изузетак да је опсесија колективна. Врховна опсесија је савршена Лепота и она није везана ни за какву једнакост у друштвеном смислу. Тежећи њој, ја не могу тежити једнакости јер ова није у природи човека и изазвала би једноличје са којим нема естетске пуноће. Излази закључак да ме "прогресивна" политика не занима. Искључити се, дакле, из политичког живота? Размислићу.

И коначно: Да ли живети опсесионистички значи живети апсолутно слободно?

1. Ова белешка треба да укаже на изненађујућу околност да се у овом дневнику, започетом и брзо напуштеном с почетка песниковог четвртог разреда гимназије, већ налази такорећи нацртан целокупан његов будући систем опсесионистичке философије. Док се "Први дневник", као што смо видели, избавља из махом *књижевних* парадигми надреализма и дадаизма, овај други закорачује ка теоријској сфери и философском промишљању.

Изненађење због тог нацрта смањује се увидом да је млади песник, који је иза себе већ имао зачучујући зреле и заокружене мисаоне захвате у "Кружењу света", у "Две вечности једно сад" и местимично у другим песмама, управо тада, у Првој београдској гимназији, започео са школским упознавањем историје философије. Додуше, присност са двојицом професора философије из његове претходне, новобеоградске Девете београдске гимназије Миланом Ковачевићем (Сарторије у *Опсенаријуму*) који је тада радио докторат о Сартру (предавао му логику и са својим учеником играо шах у зборници), и са тек свршеним студеном философије Петром Живадиновићем, кога је тек пет година млађи ученик назвао Пјеркогор, спојивши његов надимак "Пјер" и тадашњу опседнутост Кјеркегором (повремено замењивао колегу, дружио се и играо фудбал са ћацима), јемство је за закључак да је у кратком раздобљу између два "Дневника" настајући песник-философ стекао извесна философска сазнања и прошао што-шта од подстицајне лектире. И заиста, у његовим забелешкама налазимо ту потврду - Ковачевић га је упутио на читање философски надахнутог романијера Андре Жида, Живадиновић на Волтеровог *Микромегаса*. Делује готово невероватно податак до којег ће песник доћи касније, да су оба велика Француза, прве његове велике лектире, рођени на исти датум кад и он, 21. новембра!

Када је Младеновић, због слободоумља, избачен из Девете и прешао у дорћолску Прву београдску гимназију, даље руковођење његовим философским развојем преузео је изванредан професор философије Предраг Пеца Вукадиновић. Метафизичар по убеђењу, он је у својим предавањима следио проблемски приступ Вилхелма Винделбанда, посветивши цело прво полугодиште античкој и средњовековној философији, не базирајући се на важећи програм обележен марксистичким скрнављењем философске баштине. Тај рецепт примениће касније његов ученик у обе своје професуре, у Сремскокарловачкој и самој Првој београдској гимназији, попут свог професора заобилазећи идеолошки прописан марксизам као философски ирелевантан, са следећим образложењем просветним инспекторима: "По вашем мишљењу, заобилажење Маркса није добро. Али када бих га предавао, било би још горе!"

Од највећег значаја за Вукадиновићев утицај на Младеновића било је његово суштинско занимање за изворно српско философско мишљење. У условима сужене и идеолошки контролисане философске

публицистике, он се у тој области истакао радовима о значајним српским мислиоцима, од којих онај о философији Лазе Костића и данас важи као непревазиђен узор у тумачењу философске мисли великог песника.

Из те, и оне превасходне, метафизичке, сфере своје заокупљености, средњошколски професор који је друговао са великим писцима и мислиоцима текуће генерације као што су Милан Кашанин, Васко Попа, Жарко Видовић, Војин Матић, лако је и брзо уочио двострук, једнако снажан, песнички и философски дар свога ученика. Заслужан за избор његове матурске теме "Утицај Анри Бергсона на Винаверово схватање језика", он је у њега усадио уверење да нема изворног философског мишљења без ослањања на језик уопште, а посебно на свој властити, те да српски језик носи у себи огромну неискоришћену залиху за преосмишљавање целокупне философске баштине.

Поменут матурски рад мирне смо душе могли уврстити у овај избор који утемељује философију опсесионизма. Исти је случај и са потоњим Младеновићевим школским списима током студија, семинарским радовима на логици, етици и естетици (код професора Светлане Књазеве, Вука Павићевића и Драгана Јерemiћа), почев од "Парменидовога става *Мислити је исто што и бити*", преко "Проблема теодикеје" до "Кантове *Критике моћи суђења*", у којима је, "избором по сродности" мислилаца и тема, на свој опсесионистички начин преиспитивао и тумачио кључне идеје за властит проблемски круг. Али намера да у овој књизи представимо главну нит изворног опсесионистичког мишљења определила нас је да те радове издвојимо у посебан том под називом *Опсене философије*, у којем ће, осим наведених, наћи место и бројни критички, полемички и "секундарни" текстови у сфери поезије, философије, књижевне критике и политике, објављивани у исто време кад и ови стожерни, махом у "Књижевној речи" и на Трећем програму радио Београда. Ту припада и Младеновићев дипломски рад "Сартрово схватање историје" којем је стрпљиво посветио три године рада, одлажући своју академску промоцију (а тиме и запослење, неопходно за издржавање рано зановане породице), којег ће потом рашчланити на два текста, објављена у новосадским "Пољима" и београдским "Идејама", придодавши им накнадан критички осврт на Сартрову философију, објављен у "Књижевној речи" под називом "Уловљени ктач".

2. Алекс - Бранко Алексић, две године млађи од Младеновића, тада тек први разред гимназије, први који се појавио у дворишту Девете београдске док је његов старији колега нестрпљиво чекао на вратима школе да види ко ће се одазвати на његов оглас који је тих дана налепио на један стуб у школском холу (друга је била Јасмина Лукић, тада у другом разреду).

Алексић је већ тада био задојен надреализмом којем је остао веран читавог живота, израставши у једног од највећих светских ауторитета за овај књижевни правац који се у оно време на његове очи, уз његов драгоцен допринос, преображавао у опсесионизам (у тим годинама његов дар

распознао је велики надреалистички песник Душан Матић и омогућио му спектакуларну јавну промоцију). Живећи у Паризу (одакле путује у Хајделберг где на чувеном универзитету предаје надреализам), остварио је животни сан свог пријатеља, чак је 1984. године и наследио његов изнајмљени стан, управо у данима када је овај по повратку у земљу ухапшен као "народни непријатељ".

Пријатељство међу младим песницима било је толико присно да су један другог ословљавали са "Семи" (у значењу "друга половина"). Сваки је имао свог "унутарњег двојника", тако рећи искушавајућег демона - Младеновићев се звао Шабудал, Алексићев Лауп. Њихова имена и тобожњи рукопис исписивали су писменима искошеним на леву страну. Алексић је такође "Шабудалу" приписивао имена Прометеја и Луцифера, с обзиром на то да је његов старији пријатељ већ тада уочио суштинску истоветност та два митолошка лика који су се побунили против тираније и открили људима божанске тајне, са различитим третманом у западњачкој цивилизацији. У то време "Лауп" је поклатио "Луциферу" свеску чврстих корица са петстотинак белих листова у коју ће Младеновић седам година касније започети писање "Опсенаријума" и за њу остати везан до дана данашњег. Ево како је гласила "Лаупова" посвета: "Луциферу, да у *улаупимо* и *упрометејимо* своје станодавце!" -

3. Очекивања исказана на почетку овог дневника испуњена су пет година касније текстовима "Опсесивност модерне уметности" и "Поетски смисао егзистенције".

4. Ево предигре за "Поглед уморног мишљења".

5. Непуне три године касније, Младеновић баш такав "пројекат" дословце остварује пишући у Паризу опсежну припрему за свој спев "Писма са гневног жала" (вид. о томе белешку уз текст "Опсесија као бекство у Ништа" и у другом тому поглавље "Апсолутна књига").

6. Више о опсесионистичкој дружини вид. у тексту "Опсесионизам Милана Лалића".

Ово јадање због "неразумевања пријатеља" више је тренутна реакција на појединачна оспоравања и не изражава право стање у младој гимназијској, а ускоро и студентској књижевној дружини. Управо тих дана били су написани и на редовном састанку прочитани поменути "Опсесионистички сонети" изазвавши праву полемичку буру. Професор и књижевни критичар Јован Пејчић изјавиће двадесетак година касније да ће се мерило за разврставање и оцењивање целе књижевне генерације тражити у одговору на питање ко је био "за" а ко "против" опсесионизма.

7. Душан Максимовић Думакс - композитор и хоровађа, дугогодишњи професор музике у Првој београдској гимназији.

8. "Фишко" - надимак Драгољуба С. Игњатовића, песника, у то време уредника у "Књижевним новинама" и професора српског језика и књижевности у Првој београдској гимназији.

ПРОСТОР ОПСЕСИЈЕ

Уместо манифеста опсесионизма

- Писмо Милану Лалићу са Виса¹, 1973 -

28. 07. 1973. г. Issa

или: 28. ивица 1973. понора

"Мора бити много писама" - рекао си, драги пријатељу, и ништа ми потребније од тога ниси могао затражити. Лишивши се неких текућих обавеза, сада сам у стању да се том императиву редовно повинујем. Нека моја писма буду мој нови) Опсесионистички дневник - много сам тога од интереса већ писао Јасници и нарочито Веренци.

Надам се да ће та писма бити сачувана. Очекујем да наша преписка буде најчистији и најчвршћи основ нашег заједничког подухвата.

(...)

Али на ствар да пређемо, драги пријатељу, са Опсесијом умно да отпочнемо. Јер било шта друго да ти пишем, спотаћи ћу се о тај најискушљивији камен. Ваља нам већ сада и на овај начин ставити на папир највећи део онога што нам је у разговорима изгледало тако природно. Ваља нам Опсесију обухватно сагледати. Онај наш интуитивни доживљај битности који се у тој речи скрива, ваља нам довести до адекватно снажног исказа. Наравно, ти се слажеш да смо ми својим стиховима већ донекле разоткрили просторе Опсесије, али то у најмању руку значи да нама предстоји обавеза да сами будемо тумачи сопствене поезије. Сложитићеш се са мном да поезија и философија у битном смислу никада не напуштају заједнички извор; и утолико наше философско настојање не може мимоићи наше поетске резултате.

Прва ствар са којом смо се одмах сложили била је: Оно што појам Опсесије има да означава не може бити било чија, још мање било каква и било чиме опседнутост. Оно што претендује на опште важење и значење мора опстојати као најчистија и унутрашње најбогатија бит оног разноврсно-поједи-

начног. Тешкоћа је, међутим, нашег задатка у следећем: Опсесија припада управо појединачном, индивидуалном бићу; из тога је философски напор усмерен ка томе да у овом појединачном пронађе клицу општег, општеважећег. Ја сам готово у свим својим текстовима имао тај смер истраживања.

Друга битна ствар са којом смо се одмах сложили, била је: Оно што је у сржи сваке опседнутости јесте опседнутост Празним. Ти си, међутим, сматрао да између Празног и Празнине треба правити разлику, што ја нисам био склон да прихватим (сем у граматичком смислу). Нека наслућивања ми не недостају, али би боље било да ми ти подробно у следећем писму то своје мишљење изложиш. Нека те не обузме лењост, схвати ову молбу као ствар од највеће важности.

Шта то значи бити опседнут Празним? И у каквој је смисаоној вези појам Празног са појмом Ничега? Теби је познато да за Грке не-биће једнако означава празан простор колико и ништавност. Но пошто се код нас очигледно ради о различитом значењу истих термина (а та је разлика, дакако, условљена променама у светско-историјској ситуацији), задатак је више него недвосмислен: Показати како се Опсесија удубљује у празно свих ствари, како она својом делотворношћу ништи најпре Биће на рачун Суштог², затим и само Сушто на рачун Ничег. Грчко Ништа је Ништа Бића, оно Ништа које измиче дохвату мисли, једно непознато, несхвативо Биће, самим тим Не-Биће - један пасиван, исконструисан ентитет. Наше Ништа јест Ништа Суштог, ништеће Ништа, а Сушто је индивидуум. И ту се отвара простор Опсесије: Поништава се свака испуњеност у целини да би наступило Празно, боравак и опстајање у Празном припада пак опседнутости. Опседнутост обавезује на делање, дакле на ништење: Обавезује на пробијање и отварање нових (празних) простора с ону страну Бића, унутар Бића. Опсесија је стално укидање постојећег и променивог ради никад-до-краја-створеног, дакле вечног. Опсесија јесте једно духовно и душевно стање индивидуума, али она укључује у себе и предмет опседнутости. Тако се у опсесивном чину уједињују субјект и објект делања.

Све ово да не буде одвећ апстрактно, на трећу битну ствар да пређем.

Трећи наш велики задатак јесте да философски утемељимо лутање као најеминентније опсесивно бивствовање, да домислимо лутање као лутајуће путовање. Јер боравак и истрајавање у Празном не подноси учауреност и завичајност духа. Тек на лутајућем путовању продубљује се Биће до Суштог. И кроз Сушто вири понор Празног; јер на лутању нема тог циља који ће у крајњу сврху да прерасте, на бесциљном путовању тек ништи се свака довршеност, свака испуњеност. Или се то порицање испуњености, надирање Празног, у Смисао претвара? Утолико ти као битан предлажем свој рани стих - за преиспитивање га предлажем:

Смисао је празан, бесмисао пун.

Да ли он садржи у себи клицу оног досад немишљеног, а оног мисливог и потребног? Јесам ли га и ја сам до сада уопште разумевао?

(...)

Твој пријатељ Понор

1. Милану Лалићу као првом следбенику опсесионизма посвећени су наредни текст и белешке које га прате, па ће овде бити речи о једној другој личности значајној за уобличење опсесионистичке мисли.

Младеновић је у позно пролеће 1973. г. изненада решио да знатно пре законске обавезе оде на одслужење војног рока, сам одабравши острво Вис као најудаљеније место од Београда, у намери да у изолацији сабере своје идеје и из војске, не губећи ту годину, положи преостале испите на факултету (што му је и пошло за руком).

Догодило се да је у исто време, у истој "јунској класи", своју војну обавезу одслуживао и његов годину дана старији колега са философије Миодраг Перишић, у то време непосредно укључен у политичка превирања на Београдском универзитету, а својим веома истакнутим критичким и есејистичким чланцима широко присутан у књижевној периодици (по изласку из војске постаће уредник у "Књижевној речи", тада централном књижевном гласилу целе генерације у којем је Младеновић објавио већину својих опсесионистичких текстова и песама, укључујући ту и саму програмску песму "Опсесија" коју је написао управо на Вису).

Заједничком облачењу сиво-маслинасте униформе двојице дотадашњих познаника и колега претходила су два случајна сусрета, други непосредно пре поласка у војску, на главној београдској улици, када су уз урнебесне поклике један од другог сазнали да истовремено одлазе на

Вис, први пак сусрет годину и по дана раније у чувеном дворишту Капетан Мишиног здања (тадашња зграда Филозофског факултета), са најкрупнијим могућим последицама не само за Младеновића лично, него и за муњевиту и жестоку политизацију целе опсесионистичке дружине. Тај догађај заслужује да се овде подробније опише.

Набасавши у Дворишту на Младеновића који је због нечег тек на тренутак напустио веселу "седницу" целокупног главног опсесионистичког штаба у култној кафани "Коларац", већ свршени студент Перишић, увек снабдевен свежим вестима из чаршије, оштро му, својим карактеристичним пребацујућим тоном, замери на том лакомисленом кафанчењу у тренутку кад "историчари" (читај: режимски оријентисани студенти) преузимају Факултетски одбор (већ поменути ФОСС). Наиме, у то време легално изабрани председник Влада Мијановић, чувени лидер из студентских демонстрација 1968, познат као Влада Револуција, због непрекидног бунтовништва осуђен на годину дана затвора, лежао је на робији, па је после јењавања првобитних протеста настала летаргија - чекао се његов излазак из затвора да се са побунама настави. Да то предупредује, "реакционари" су управо у том тренутку ступили у дејство.

Добивши драгоцену обавештење, лидер песничког и филозофског опсесионизма сручи се назад у "Коларац" и одатле са опсесионистичким певидрузима организова прави правцати пуч којим ће за непуних 24 сата, уз сарадњу и помоћ декана Дејана Медаковића, преузети Факултетски одбор у своје руке, намах се преобразивши у харизматског студентског политичког лидера, и то не само на Филозофском факултету, не само на Београдском универзитету, него ускоро и на простору целе тадашње Југославије (вид. више о томе у белешци за текст "Просторна суштина времена"). Тако ће се догодити да у својству одлазећег председника ФОСС-а, после драматичних збивања око осујећивања Јосипа Броза да се овенча титулом почасног доктора Београдског универзитета, као свог наследника одреди студента друге године филозофије Зорана Ђинђића (вид. о томе у тексту "Опсесионизам Милана Лалића"). Тај чин уоквирује трећи Младеновићев опсесионистички искорак у политику (прва два су, наравно, били избацавање из гимназије и учествовање у поменутиим јунским демонстрацијама) између два подстицаја - једног којег је примио од Перишића, другог којег је сам дао Ђинђићу. Ко је тада могао помислити да ће се ова двојица четврт века касније затећи као најљући супарници за вођство у Демократској странци!

Највећи део војног рока двојица пријатеља провела су заједно у пространом Дому ЈНА на обали мора и у његовом егзотичном медитеранском врту (али и у бифеу уз чашицу, и за билијарским столом, надмећући се у обе дисциплине са старешинама!), са много слободног

времена, богатом библиотеком на располагању те условима за писање и бесконачне расправе. Перишићев допринос Младеновићевој артикулацији философије опсесионизма неизмеран је, иако он ниједног тренутка себе није видео као опсесионисту - сасвим напротив! Али његово широко образовање, духовитост и добронамерност, додуше вазда запарена често до сарказма и гротеске заједљивим духом, пружали су снажан подстицај млађем колеги - најчешће кроз противставове - да јаким аргументима одбрани и докаже своја уверења.

Пријатељство двојице "класних другова" наставиће се и по повратку у "цивилизацију", проширивши се и на породично дружење, али неће попримити обележје трајности. Потичући из различитог социјалног и идеолошког миљеа (Перишићев отац генерал ЈНА, Младеновићев професор универзитета, први протагониста комунистичке револуције, други из редова њених жртава), двојица местом и судбином здружена пријатеља ускоро ће кренути различитим путевима, толико различитим да ће се у једном каснијем тренутку (током и после Младеновићевог боравка у затвору, почев од 1984. г.) не само потпуно разићи, него и доспети у отворен сукоб, све до самог непријатељства. Али пошто то није предмет ове књиге, ограничимо се на податак да је у јесен 2003. године, неколико месеци после убиства премијера Србије Зорана Ђинђића, Миодрог Перишић напрасно преминуо као амбасадор СР Југославије у Канади.

2. И овде, и на свим другим местима у књизи, у изворном тексту, аутор је уместо "суштог" и "сушности" употребљавао реч "битак". Саобразно својим потоњим онтолошким ("суштословним") и језикословним разграничењима, заснованим на "коренској провидности српског језика према изворним значењима речи", доследно је извршио ту замену, па се самим тим за њу одлучио и приређивач.

ОПСЕСИОНИЗАМ МИЛАНА ЛАЛИЋА¹

- Текст за спомен-књигу поводом
десетогодишњице смрти Милана Лалића², 2001 -

Да није било Милана Лалића, можда опсесионизма као књижевног покрета (и правца) не би ни било.

Није Милан Лалић смислио ни име, нити теоријски засновао идеје опсесионизма. Али када је први пут чуо ту реч - било је то када је он био на другој годин студија философије, а ја у четвртом разреду Прве београдске гимназије - одмах је узвикнуо.

- Ја сам опсесиониста!

Реч опсесионизам први пут сам чуо две године раније, 1966, у својој претходној, Деветој (ново)београдској гимназији, од своје несвакидашње школске другарице Тање Живановић. И мене је тада погодио исти гром који ће две године касније ударити у Лалића. Тања је похађала неко "старије" друштво којим се дичила и у којем је тај појам био у оптицају, али никако нисам могао да искамчим од ње подробније (па чак и било какве) податке о тим првим опсесионистима, нити да добијем позив на неки од њихових састанака. Ни до дана данашњег нисам сазнао ко су били ти људи. Касније истакнути правник, најпре тужилац, потом адвокат, она као да никада није схватила шта је произвела својим овлашним саопштењем у којем није било никаквог другог садржаја осим те магичне речи.

Отуда је она, та реч, опсесионизам, постала опсесија целог нашег књижевног круга чије се језгро испрва створило у поменутој Деветој гимназији, почев од јесени 1966. године (Бранко Алексић, Слободан Жуњић, Јасмина Лукић, Зоран Зец, Слободан Ђукановић, Нада Продановић, потоња Благојевић, Зоран Станисављевић, Драги Мрђеновић, Борис Перовић...), са култном кафаном "Венац" у улици Луја Адамича, у коју смо залазили када би нам због поодмаклог часа погасили светла и затворили врата гимназије.

Лалић је управо те године матурирао и уписао философију, те у гимназији нисмо стигли да се упознамо. Талас опсесионизма проширио се ускоро на књижевни клуб "Фонтана" и сликарски "Атеље 13" у Новом Београду чији је оснивач и духовни вођа био

новобеоградска легенда сликар Павле Никитовић Ник. Жуњић је као изузетно даровит сликар био спојна тачка - штета је што се зарад философије сасвим одрекао сликарства, а редовни посетиоци књижевних седељки били су наши школски другови, потоњи академски сликари Јоца Стевановић и Тафил Мусовић и уз њих данашњи истакнут правник Јоца Павловић. Зец, Станисављевић и Ђукановић су те 1967. године матурирали, а Жуњић и ја избачени из гимназије, он доскочивши у Другу, ја у Прву београдску. "Девети круг" се, међутим, није распао, дружина је наставила са окупљањем петком увече у мом стану, у Париске комуне 8/53 ("Пра-Сфаирос") све док посредством Биљане Лукић, Јасминине старије сестре, у фебруару 1968. године, није дошло до повезивања са студентском групом Милета Недељковића, Павла Павловића и Радојка Мрљеша, Павла Косина, Милоша Гвозденовића и Милосава Славка Пешића, и до пресељења дружине у "Фонтану". У том кругу истакнуто место заузимао је млади песник и студент философије Милан Лалић.

Пре нашег "пресудног" сусрета, 4. априла 1968. године, када смо на свечаности поводом отварања водоскока у кругу "Фонтане" (прослава двадесете годишњице Новог Београда) читали своје стихове, већ сам за собом имао исписана два "Опсесионистичка дневника" (први писан од 17. јула до 24. децембра 1967, други у само два дана, 08. и 09. фебруара 1968. године) и "Опсесионистичке сонете" који су управо тих дана изазивали буру у нашој сјајној књижевно-сликарској дружини. Приступање Милана Лалића, годину-две старијег од нас, било је као ударање печата на већ исписан опсесионистички потпис.

У то време Лалић је већ имао написане своје "Псалме". Њихов библијски одзвук био ми је тада непрозиран, готово стран. Био сам, међутим, зачуђен заносом са којим их је он изговарао. А тај занос, који је полако прелазио и на мене, превлачио је преко тих штедљивих стихова чисто лалићевску позлату која ће касније сијати изнутра из дословце сваке његове песме, чак и када је, подлежавши утицају редуccionистичког модернизма, у "Совином вокалу", одлучио да се одрекне своје највеће светиње - *певања*. Он је пак тада, са себи својственим поноситим полусмешком, слушао моје строго исклесане катрене и сонете, са беспрекорним метром и римом, као и проповеди о песничкој величини Бранка Миљковића, о коме сам већ тада замишљао студију под називом "Песник европског опсе-

сионизма". Једног дана дошао је са свеже написаном, римованом песмом, истурио и рукопис и свој подразумевајући полуосмех, који као да је хтео да каже: Ако је већ до традиције, ево како ја то радим! Била је то песма чији оригинал и данас чувам у својој архиви, без наслова, којој сада дајем назив "Усамљен си сада". Тек недавно сам с чуђењем увидео да Милан ту песму није уврстио ни у једну своју збирку, једнако као ни песму "Нарцис", коју сам безброј пута слушао на књижевним вечерима нашег опсесионистичког круга, а која се, срећом, такође сачувала међу мојим папирима.

Авај! то није случај са неким другим песмама којих се сећам, између осталих и са оном чију сам једну строфу одабрао за ниску од шест програмских глоса, где сам у друштво Лазе Костића, Диса, Тина Ујевића и Бранка Миљковића ставио двојицу својих опсесиониста - две године млађег Бранка Алексића и две године старијег Милана Лалића, уместо првобитно предвиђених Винавера и Попе. Касније сам те две глосе - Миљковићеву и Лалићеву - прерадио у независне песме ("Али те вечност снови" и "Постаћеш магла"), зато јер су се рукописи били затурили, и посветио их, природно, инспираторима изгубљених глоса. На своју неизмерну радост, недавно сам их пронашао, па је сада прилика да се она "Лалићева" први пут објави и тиме сачува једна строфа незнаних песме, за коју не знам да ли ће икада пронаћи своје катренске дружбенице:

*Ништа сем костура не видим драга
И ноћ везана звездама крвари
И нема више у облацима трага
Одбегли само знају тамничари*

Убрзо су почели да се ређају Лалићеви "мртви песници", који су га у мојим очима одмах сврстали у велике песнике. Тај израз није претеран јер је читав наш круг од почетка био прожет непоколебивом самосвешћу: Понашали смо се као да сама матица Светског Духа протиче кроз нас. Напросто смо знали ко смо и за то нам није требало ни време нити спољашња потврда за осведочење. Жуњић је често терао шегу следећим разлоговањем: "Како он може бити велики уметник кад га ја познајем!" А омиљена Лалићева узречица (уз неизоставан зрачећи полуосмех) била је: "Ја сам осуђен на успех!" И то је сваком звучало умесно и тачно. Како и не би, када су по салама београдских факултета,

студентских домова и јавних трибина одзвањали величанствени стихови попут:

Мртав песник мири поља и поноре

("Вијон")

или

*С друге стране Реке безнађе их чека
Надају се ловору када их превозе
Вараће их вечно брда предалека
Пиће бела вина са отровне лозе.*

("Мртви песници пред Стиксом")

Били су то дани великог предмајског (Париз) и предјунског (Београд) студентског врења, и ми смо се, благодарећи непрекидном песничком дружењу с истакнутим и утицајним студентима, одмах нашли у жижи догађања. Жуњић и ја смо целе те године већ били у гимназијској редакцији "Студента". Осим тога, "Девети круг" је располагао још једним "производом" чији је творац био култни професор философије Милан Ковачевић који нас је и ликом и мишљу неодољиво подсећао на Сартра (отуда и његово име Сарторије у *Опсенаријуму* и мом будућем роману *Предео Жере*). Тај производ била је самоникла "Новобеоградска философска школа" коју су сачињавали студенти философије на београдском Философском факултету, некадашњи ђаци овог дубокоумног и зрачећег педагога.

Усред "новобеоградске Бастиље", како су с правом називали Девету гимназију, па јој је зато и "Девети круг" (досетка једног његовог истакнутог припадника, касније уредника Студија Б, Милорада Рогановића) савршено пристајао, усред најљуће идеолошке репресије стаљинистичког кова, коју је над ђацима и професорима спроводио директор Веља Милошевић са својим бахатим црногорским штабом пажљиво бираних професора, цветала је слободна философска мисао!

За илустрацију, ево два примера: На вратима поменуте опсесионистичке кафане "Венац" (друге ваљда и није било на целом Новом Београду) стајало је речито упозорење: "Професорима и ђацима Девете београдске гимназије строго забрањен улаз!". Ми смо, међутим, са нашим професорима Вукоманом Смолковићем и Фадилом Ђевеницом, не хајући,

улазили, упркос чињеници да је поменути опасан директор становао спрат изнад кафане. Даље, исту ту трећу годину понављало је само у мом разреду шеснаест - и бројком: 16 - сјајних момака од којих неки данас спадају у сам врх наше културе - почистили су целу једну генерацију!

Поводом поменутог избацивања слободоумних ћака да у овој прилици наведем још један случај који претходи Жуњићевом и мом - "јунаштво" од нас две године старијег Стеве Маџара коме смо се дивили - усудио се да у писменом задатку оспори неки Лењинов цитат који је био стављен у наслов! За тим светлим примером кренуо сам и ја, наругавши се патетичном наслову писменог задатка у славу 8. марта. За своје избацивање Жуњић није морао да користи перо, довољан му је био и језик - рекао је разредној старешини да му се попела на врх главе!

Када су Лалић и Зоран Зеџ, годину за годином, доспели у Капетан-Мишино здање, тамо су их дочекали ранији Ковачевићеви ћаци: Слободан Дивјак, Младен Козомора, Светозар Синђелић, Драган Јовановић и други. Како смо Жуњић и ја већ били сасвим опредељени за философију, наше је студирање, везом "Деветог круга", започело још из гимназијске клупе.

Касније, када смо као апсолвенти водили Факултетски одбор побуњених студената, после незапамћене панике на целом Универзитету коју смо изазв али излепивши двориште Факултета антититовским паролама, спречивши на тај начин "највећег сина" да тог дана и на том месту прими почасни докторат Београдског универзитета, одредио сам за свог наследника на месту председника Факултетског одбора студента прве године, тек приспевшег из "Деветог круга", Зорана Ђинђића. Али ту се ланац прекинуо јер је Ковачевић, докториравши, ускоро прешао на новосадски Философски факултет. После потоњег вишегодишњег дружења са својим Сократом, изгубили смо га, авај, на бесмислен начин 1988. године, у његовој педесетој години, када је тек припремао своја главна дела, после блиставог философског и књижевног опуса којим смо се поносили. Тако смо Лалић и ја остали без свог великог учитеља, пријатеља и имењака. Ко је тада могао и поверовати да ће три године касније Лалићу његово друштво постати пријатније од мог.

Дода ли се томе да је у години оснивања Књижевног клуба (1966) за другог професора философије у гимназију доспео тек свршени студент Петар-Пјер Живадиновић, одушевљен Кјеркегором (Пјеркегор у *Пределу Жеге* и *Опсенаријуму*), који је са нама играо фудбал, долазио на рођендане и посећивао наше састанке, дружећи се са нама као раван с равнима, стиче се јасна слика о нашој спремности да у студентску побуну укорачимо с надобудношћу повлашћених протагониста који се нису устезали да јој одреде смисао остварења властите философије и ударе јој печат опсесионизма.

*

Ништа ми се из тих славних дана није тако снажно урезало у памћење као слика Милана Лалића пред Подвожњаком, како поред Радомира Рока Андрића седи на, студентима начичканом, "револуционарном" камиону, који су ови претходне ноћи отели полицији и са којег су се, путем мегафона, говорници обраћали непрегледној маси студената. Угледали смо га Пјеркегор и ја - и сад мислим да сам прво угледао онај поносити полуосмех па тек онда њега самог - и то је био разлог да започнемо пробијање према првим редовима, не бисмо ли му се придружили. Тучњава која је започела управо у часу када се домогосмо полицијског кордона који се повијао под силовитим притиском студентске воље за пробојем, осујетила је тај наум.

Сутрадан, 4. јуна, када сам успешно пребродио три обруча студентских стража на Студентском тргу, преостао је најтежи део посла - као матурант, дакле не-студент, без индекса ући на Философски факултет! У тај час угледао сам на улазу из улице Вука Караџића главну препреку, високог мршаваг студента поноситог полуосмеха са редарском траком око руке. Какве ли радости! Грљење, љубљење, победнички усклици! Увео ме у узаврело двориште Философског факултета као редитељ који вас води на своју представу, а из целог држања као да му је избијао поклич из његове потоње песме "Друго лето":

Чујте под липом звук васкрсле трубе!

Увео ме је у двориште под липама као у светилиште које ће то за њега остати до краја живота.

*Ништа му не могу лажи ништа не могу жбири
Анђео је осмишљен и свој простор чува*

- узвикнуће на крају песме "Долазак очекиваног", упркос томе, или можда баш зато, што је цела нација одслушала 9. јуна лажи из пре-варантског говора "вољеног председника" који је тобож дао за право студентима, па су жбири оскрnavили светилиште заигравши Козарачко коло. "Очишћење" је дошло четири године касније, са описаним плакатирањем Дворишта - "осмишљени анђео" сачувао је свој простор!

И у тим незаборавним јунским (липањским!) данима у којима смо са мирисом липа први пут (и заувек) удахнули ваздух слободе, и у свим потоњим годинама студирања, све до краја живота, ништа у систему вредности Милану Лалићу није заузимало тако високо и чисто место као Двориште под липама - чак ни свети завичајни простор Чисте Мале, Буковице и Книнске Крајине.

Ово су, међутим, само неке искрице тог, "опсесионистичког осећања" које нас је у сунчаном дворишту Капетан-Мишиног здања заувек здружило с мирисом прасловенских липа. Од свих мојих пријатеља, једино са Миланом Лалићем и Драгињом Урошевић никада нисам доспео ни у какав - ни у најмањи - спор, чак је било немислииво да до њега дође. Ваљда је зато, из те преустановљене саобразности душа, Драгиња одмах и приступила опсесионизму. Четврти члан најужег језгра постао је Братислав Милановић, али су ту били и Милосав Славко Пешић, Мирко Жарић Моди, Душко Новаковић, Ранко Стојановић, Љубица Милетић, Слободан Зубановић, Јанко Вујиновић, Радомир Глушац, Вук Милатовић, Јован Пејчић, Милисав Крсмановић, Амбро Марошевић... За велики талас заједничког "генерацијског" наступа заслужна је Драгиња која је горопадном снагом рушила све препреке и отпоре, као што је Лалић био заслужан за опсесионистичку нит која је све то песничко дружење проткивала - он је сматрао да мора постојати неки "изам" који суштински обележава време, и ми смо га имали, убеђени да ће се он једнога дана славити једнако као и надреализам, егзистенцијализам, дадаизам, зенитизам...

1. Овај текст задржали смо у "Упутима" иако по свом садржају пре припада другом, песничком тому. Разлог томе је двострук. Најпре, текст врви од драгоцених података о личностима које су проткивале

"херојске дане" опсесионизма, и о времену у којем је он настајао, а посебно о атмосфери која је прожимала међусобне односе опсесионистичке дружине. Друго, сам Желимир Вукашиновић убедљиво је показао у свом предговору да су и Лалић и Младеновић своју философију исказивали стиховима, па није било разлога да се у овом случају прибегава оштром разграничењу.

Упркос томе што је и Милан Лалић по образовању био философ, сав његов универзум био је окренут поезији. Тако се и овај болан осврт на његов пребрзо окончани живот и на пресудну улогу коју је имао у развоју опсесионизма као покрета и књижевног правца, усредсредило на срж његовог дела и његове личности. Из преписке двојице пријатеља увиђамо да је Лалић стално обећавао, а онда и одлагао, своје теоријско изјашњење о начелима опсесионизма. Засад нема трагова да је то своје обећање и очиту намеру спровео у дело.

2. Милан Лалић преминуо је у пролеће 1991. г. таман кад је почео да се опоравља од последица изненадног инфаркта који му је привремено одузео десне удове. Потресне говоре на опелу и на комеморацији у "Вечерњим новостима" у којима је Лалић радио као новинар у редакцији за културу, одржао је сам његов опсесионистички садруг и најбољи пријатељ Милан Младеновић. На комеморацији у Удружењу књижевника Србије, у Француској 7, стихове преминулог песника читали су његови песнички пријатељи и поштоваоци, сваки по једну. Том приликом, на предлог Радомира Смиљанића, договорено је да се установи награда за поезију и новинарство са именом Милана Лалића коју ће потом осам година заредом додељивати "Вечерње новости" и Младеновићева издавачка кућа "Сфаирос".

У поменутој спомен-књизи поводом десетогодишњице смрти (издање УКС) коју су приредили песникова удовица Славица Лалић, мајка његово троје деце, и сама песникиња, и недавно преминули песник и прозаиста Мома Димић, објављене су сабране Лалићеве песме, уз критичке и комеморативне осврте на његово дело из пера угледних песника, критичара, историчара књижевности и антологичара. Неки од њих били су и лауреати награде "Милан Лалић" који су тек у тој ретроспективи дошли до сазнања чијом су се наградом овенчали. Захваљујући тој књизи, изашло је на видело да је Милан Лалић био велики песник.

ФИЛОСОФИЈА ОПСЕСИОНИЗМА

ОПСЕСИЈА ИЗМЕЂУ ИДЕОЛОГИЈЕ И УТОПИЈЕ¹

- Поздравни говор на отварању
Симпозијума студената философије Југославије,
Београд, април 1971 -

Колегинице и колеге и особито, драги гости

Нашли смо се, ево, и ове године, да философски говоримо о стрепњама времена чију судбину проживљавамо, скупили смо се да једни другима пренесемо било првих наших, каткад, наравно, замашних мислених подухвата. И премда је још Платон говорио са много разлога да су управо несталне воде младости највећи противних узорном философирању, ми упорно настављамо традицију ових сусрета, и у својој младости, како изгледа, налазимо своју снагу. Но иако себе убрајам у присталице ове Платонове мисли, не држим да би ико овде требало да буде противник философије и философирања у младим годинама, јер философија је увек благонаклона према својим поклоницима, чак и према њиховим заблудама. Али појављује се и остаје питање: Какав је смисао, каква улога и колики домет студентске философске мисли, коначно, и оваквих скупова, у расцепу између свежине идеја и необухвата знања, између подстицаја жеље и граница могућности?

Мени се могућност одговора на ово питање појављује у тренутку у коме се и сам налазим у томе расцепу. Стога ми је и тешко да одговарам; стога и нећу одговарати. Оно што знам, или бар верујем да знам, ја ћу рећи; оно што не знам, питаћу се и питаћу.

Ја знам, или бар верујем да знам, да смо уткани у ткиво једног од оних временских циклуса у којима се из ватре најсмелијих нада извија густо дим сумње који прети да прогута пламен из кога је изникао; да се повест на своме путу ка свеобухвату целине рашчланила у своме ту-бивствовању на до те мере противуречне

структуре и тенденције, да неко њихово складно прожимање и превазилажење измиче реконструкцији Ума. Питам се и питам: У којој се мери схватању нашега "ту и сад" и нашега "још не" може приближити уочавањем и проучавањем основне противуречности између идеологијског и утопијског, између идеологијске и утопијске свести? Хоће ли философија домислити повесне тенденције и схватањем отворити исправан пут деловању, ако приступи онтолошком третману "друштвеног бића" тражећи и налазећи покретачки субјект, једно негаторско "јест" повесног момента? Ако такав субјект нужним начином мора постојати, није ли његова свест истом снагом нужности утопијска и опсесивна будући заснована на негирању владајуће идеологије путем једностраног трансцендирања постојећих тенденција? Не носи ли таква опсесивна утопијска свест већ у клици узрок своје будуће идеологије? С друге стране, није ли нам пуки историјски фактицитет предочио комплетне идеологизације неких научних концепата будућности? Да ли корене таквих идеологизација треба тражити у утопијском карактеру тих научних теорија или у недораслости субјеката који су их спроводили?

Ја знам, или бар верујем да знам, да се више говорило о нашим студентским акцијама него о нашој мисли; штавише је наша мисао ретко пратила наше акције и ове су најчешће биле лишене њене присутности. А мисао је оно чиме се руководимо, мисао је оно што нас спаја. Па се питам и питам: Шта је то у специфичности нашег друштвеног положаја што нам је у недавној прошлости омогућило да наслутимо далек и плоносан "Минервин сумрак" истине о једном друштву, а да ипак останемо заточени у недосањаним блесцима праскозорја? Нису ли управо неинтегрисаност наша у вечно учмале слојеве несрећно устројених друштава и поклик "In novitate vitam ambulamus" - нису ли они били клицом једне нове свести, једне нове опсесивне утопијске свести која не познаје окове класне мржње и чији је широко наиван оптимизам и панхуманизам унапред био осуђен на немоћ у чежњи и чежњу у гневу?

Да ли се једна таква нова утопијска свест, прожета вером у боље и хуманије друштво пројектовано некуда у будућност, одакле служи као покретач и као регулатив, може схватити и као опсесивни телос пренет из философије природе у философију

људског друштва? Није ли управо наш задатак да упознајући повесне тенденције које прожимају наше егзистенције и шире стурктуре на којима партиципирају, учинимо наш опсесионистички концепт реалнијим и остваривијим? Да ли би то био онај моменат у коме би управо наша мисао постала наша акција?

1 Овај говор објављен је у поменутом "Билтену Симпосијума студената философије Југославије", Београд, април 1971. г.

ИЗМЕЂУ НИШТА И НИШТА¹

- Текст у "Студенту", Београд, јануар 1972 -

...Питаћеш: Чему ноћ без коначишта
Пут без порекла, смрт без амброзије
И чему простор за схваћено Ништа...

"Несваница (Проширени сонети)"

1. Јестост и штаство свести

Способност да се питам називам свест. Питати се, значи питати се о нечему. Оно о чему питам називам предмет. За свест, дакле, одмах на почетку постоји извесност о двојству: Извесност о себи (питајући себе, ја морам постојати, јер кога бих иначе питао?) и извесност о своме предмету (макар тај предмет била и свест сама).

Ова извесност, осим јаловости, пружа још један увид: Свест која се пита узима предмет за нешто што јест поред ње, а што је истовремено условљава; јер како би иначе дошла до извесности о себи самој? Предмет тако посредује самоизвесности свести. Ја сам, дакле, најпре свест која се пита о своме предмету и посредством предмета стиче извесност о јестости себе саме.

Али питати се не значи питати се о томе да ли предмет јест (његову јестост подразумева питајућа свест јер је њиме омогућена), већ о томе шта предмет јест у односу на свест. Неразрешен однос између питајуће свести и штаства предмета називам проблем. Проблем је стога увек садржан у питању, а питање је први садржај свести. Питања: "Шта је предмет" или "Шта је свест као сопствени предмет" поставља, дакле, свест тако да се проблем о штаству предмета своди на проблем о штаству ње саме.

Овај увид, осим извесности, садржи и плодан подстицај: Свест која се пита о проблему не само да тражи разрешење ове напетости између себе и свога предмета, она се не задовољава чак ни само тиме да га захтева; напротив, уочавајући проблем, она се о њему истовремено и пита, а питајући се, она подразумева да је питање већ

бременито одговором. Јер ако питање захвата неоткривени а постојећи однос свести и предмета - однос који чини сам садржај проблема - тада је одговор на питање не само могућ, већ он поуздано јест. Задатак је свести стога да се исцрпљује у служењу сопственој моћи: Да питајући себе о себи самој, пита истовремено о своме предмету, до оне границе са које ће сам одговор питати.

2. Питање о првобитној свести

Питајући себе о себи самој, свест се најпре пита о сопственом пореклу; јер одговор на питање: "Одакле долазим" условљава саму могућност да се постави питање: "Шта сам ја сада?". Порекло свести називам завичај. То је онај поуздани ослонац са кога свест хоће да крене на пут реконструкције сопственог развоја до себе саме; ослонац који неће доводити у сумњу у погледу сопствене извесности. Ова извесност треба да послужи уверењу да, додуше, сваки бесконачан след узрока и последица мора имати свога првобитног покретача, али да се свест, управо с разлога немогућности своје да га се дочепа, мора задовољити његовим у највећој могућој мери апстрактним постулисањем. Тако појединачна свест, затичући себе као створену, увиђа бесконачан низ свести које јој претходе и које регресивно стреме свом првобитном узроку. Преко питања: "Одакле долазим?", свест, дакле, досеже до питања: "Постоји ли једна првобитна свест која је узроком свих других свести?". Уколико би постојао начин да се утврди и докаже јестост ове првобитне свести, појединачна питајућа свест открила би свој завичај. Тиме би се створио видик на целину пређеног пута, и свест би, мислећи о штаству завичаја, имала поуздан критеријум просуђивања сопственог места у целини.

За свест заправо не мора бити од важности штаство завичаја; за њу је питање пре у томе да ли га она уопште има. Јер питање о штаству долази тек после питања о јестости: Да ли је првобитна свест имала некакву замисао о свету када му је дала првобитни импулс, или је није имала; ако ју је имала, да ли је била руковођена вредносно позитивним, негативним или индиферентним намерама; било какву намеру да је имала, да ли је, задовољивши се улогом првобитног узрока, препустила свет себи самом, или је наставила да га собом наткриљује водећи непрестано бригу о оства-

рењу своје пра-мисли; - све су то питања која већ подразумевају јестост првобитне свести, не подносећи довољно разлога да се таквој јестости поклоним ишта више од пуког веровања.

За било коју појединачну питајућу свест постоји, дакле, исто онолико разлога да се у јестост првобитне свести верује колико и да јој се она оспори. Даље од веровања не досеже ни тврђење да таква свест мора постојати самим тим што се може замислити. Тешкоћа је овде у томе што се не види како би се она уопште могла и замислити, јер ће свако дете њеном првобитном савршенству нашкодити питањем: "Шта је било пре ње?". Ако би она уистину и постојала, то би за појединачну свест било без икаквог значаја, јер она не поседује начина којим би је учинила својим предметом. Рђаво бесконачним мисленим трансцендовањем почетне границе, свест никада неће досегнути своју стварну границу која би јој затворила безграничност. Свака замишљена првобитна свест у бити своје одредбе мора садржати способност да се пита, а ту способност чини могућом управо неразрешени однос између ње и њеног предмета. Ова неразрешеност морала би бити особином било које свести, па тако и првобитне, што би на њој самој отварало проблем порекла и тако је лишавало њене првобитности.

Стога се првобитној свести указује једина могућност одговора на питање: "Одакле долазимо?": У својој немогућности да се домогне свог порекла, свог завичаја, она сажима целокупан напор регресивног трансцендовања у једну чврсту тачку која својим трансценденталним мраком затвара поглед у очајничко безмерје. Ту тачку ослонца свест назива Ништа, лишвајући себе завичаја у пресахлим маглама прошлости, те, окренувши свој поглед у будућност, досеже до новог питања: "Куда идемо?". Неће ли одговор на ово питање осветлити садашњост свести, и таквим посредством, другачије поставити питање завичаја?

3. Питање о сврси свести

За свест, међутим, питање о сопственој сврси или о неком вишем одређењу чијем остваривању служи, не може бити одвојено од питања о пореклу, о првобитној свести. Јер уколико би постојала некаква стална, непроменљива сврха свега догађања, она би морала

бити садржана у замисли првобитне свести тако да би појединачна свест затицала себе у овом расцепу између замисли и остварења. Будући да је оспорила јестост првобитне свести, она, дакле, оспорава и јестост њене замисли и стога присутност своје сопствене сврхе, било да се та сврха схвата онтолошки (при чему би појединачна свест имала бити незнатним чланом у свеопштем умном покрету од ње независне целине), било гносеолошки (при чему би свест, својом трансценденталном предодређеношћу, додељивала свету ствари своју сопствену сврху и тако собом прекрила управо онај простор који се поклапа са досегом њених сазнајних моћи). Пут тако води у једно бесконачно Нигде које свест изједначава са почетним Ништа у погледу њихове заједничке садржајне празнине. Као што је за почетак пута узела једно Ништа - тачку сажимања регресивне трансценденције, тако свест и циљ свога пута означава једном тачком која сажима бесконачну моћ трансценденције у прогресивном смеру. Она на тај начин налази себе гносеолошки стешњеном између Ниоткуда и Никуда, између Ништа и Ништа.

4. "Шта сам ја сада?"

Овај закључак, међутим, не исцрпљује питалачку способност свести: У расцепу између "Одакле" и "Куда", тј. између "Ниоткуда" и "Никуда", зјапи немерив простор испуњен свешћу, и то свешћу у развоју. Искључивши питање смисла овог развоја (јер би питање "Чему?" нашло свој одговор у одговору на питање "Куда?"), она доиста сведочи његову присутност, али се управо суочава са тешкоћом одговора на питање: "Шта сам ја сада?". С једне стране, одсуство онтолошког завичаја било у крилу порекла, било у замисли циља, лишава свест поузданог мерила за упоређивање и утврђивање свог места на путу; с друге стране, скромнији захтев да се уочавањем и праћењем уобличавања претходних тенденција у развоју суди и закључује о њиховим садашњим исходиштима, не даје свести чврстину нужности тако да би се она, под условом да прихвати такав начин самоодређивања, налазила у сталној сумњи у погледу извесности сопственог штаства; коначно, захтев да се на основу постојећих тенденција пројектује визија неког будућег стања те да се сада на основу њега усмерава и вреднује садашњост, двоструко не задовољава: Најпре се указује одсуство критеријума за утврђивање приоритетнос-

ти постојећих тенденција, а потом, чак и уз услов да су оне најбитније исправно уочене, ништа не даје за право веровању да ће се оне кретати онако како би то свест из њиховог наговештавања могла закључити. То би за свест значило: Улагати своју последњу наду у изградњу завичаја, при чему се могућност његовог сванућа не темељи ни на чем другом до на пуком веровању.

Таква свест - у тежњи да одговори на питање: "Шта сам ја сада?" - сазнаје себе као незнатно зрно светлости окружено бескрајном тмином, без моћи да обасја собом тајну вечне ноћи која се протеже испред и иза ње. Осуђена на своје "ту и сада", она одбија да свој свет прогласи отуђеним светом јер не познаје неки други, савршенији свет којим би га мерила. Она одбија пророчанство визије као и апсолутно знање тоталитета изван себе са најдостојанственијим поуздањем да на тај начин неће ни преценити ни потценити своје моћи.

5. Једини завичај свести

Увидевши тако своју немоћ да се вине до несамеривих размера могућег тоталитета, а истовремено и своју моћ да ту немоћ схвати, она ће пригрлити свој "отуђени" свет, своје "ту" и своје "сада" као једини свој завичај, као један нови и једини могући тоталитет: То да није била, а да сада јесте; то да сада јесте, а да неће бити; то да је она Ништа, а мрак који је окружује - Све. Јер ако зрак светлости у мрачној просторији не доприноси томе да се распознају присутни предмети, онда се њена улога не исцрпљује у другом до у томе да својом супротношћу сведочи о владавини свеобухватне тмине.

Светлост свести у мраку недостижног уистину се проширује, али би ствар таштине била ако би она умислила да ће собом обухватити безмерје. Непресушан напор свести да се то безмерје ипак обухвати умом, суочава је са страхотом очајања, осим уколико она жели да се задовољи неким јаловим и необухватним "тоталитетом". Изгледа да ће животворну наду пружити последњи закључак свести: То да је она Ништа, а да је безумни мрак њеног недосега њено Све; да је тај мрак њен апсолут који је обухвата и наткриљује, који јој претходи и који ће је надживети. Али нада у такав апсолут опредељује свест управо за њену супротност, незнађе: Живети без наде, без циља, живети без очекивања надоласка битности, потпуно

окренут мраку у себи и мраку ван себе, свом бесмисленом боравку у бесмисленом свету, доприносити проширивању умишљеног смисла, без вере у то да ће његови трошни удови икада проходати.

Питајући себе о сопственом штаству, свдећи проблем о штаству предмета ван себе на проблем о штаству себе саме, свест је утврдила своју ништавност и открила завичај у своме слепом "ту" и "сада", у неумном свету Природе који затиче и коме је уобичајавала да додељује умност сходно своме одређењу сопствене сврхе. Сада предмети ван ње, који би иначе без њеног присуства припадали мраку апсолутног Ништа, постају за њу део једног бесконачног, хомогеног континуума, делимични увид у тајну недокучивог тоталитета. Управо посредством овог увида, уроњавањем у нетакнути поредак Природе, свест се повезује са оним што би без ње било Ништа по себи, са оним што је у односу на њу Све, у односу на шта она и долази да самосвести о својој ништавности. Стога услов њене ништавности постаје њено Све, стога је она највише код себе када је највише ван себе, стога је њена једина будућност: Живети без будућности, највиша сврха: Живети без сврхе, највећа нада: Живети без наде.²

6. Интуиција и одговор који пита

Али свест би престала да буде то што јесте ако чак и њен последњи одговор не би садржао питање у себи. Одговор који пита - то је вечна њена уклетост која је раздваја од смирења у схватању. Тако последњи одговор свести: Живети без циља, живети без наде, поново поставља питање које њу затиче у немоћи, пред којим чак и очајање клечи, а бесмисао задире и у последњу пору напора да се одговори: "Но чему простор за схваћено Ништа?"³

Свест је сада приморана да напусти себе и своју питалачку моћ изгубивши се у њој паралелној способности људског духа - интуицији - која њу саму ставља у упитност.

1. Ово је први философски текст који је аутор икада објавио ("Студент", Београд,, 1/1972). Више је него очигледно да је он покушај философске артикулације ауторове ране поеме "Кружење света" коју је писао од своје петнаесте до седамнаесте године. Препоручујемо читаоцу

да из другог (песничког) тома овог дела прочита ту поему пре но што се упусти у ово њено философско "препричавање". За почетак, ево подстицаја у виду једне њене строфе:

"Ал' зрно живота што ми вечност даде
Да зрну простора будем само трун
Сазре у сазнање светлије од наде
Смисао је празан бесмисао пун."

За појављивање и одјек овог текста везане су две занимљивости.

Неколико месеци пре но што ће бити објављен, његов писац изабран је за председника бунтовних студената Филозофског факултета (Факултетски одбор Савеза студената, скраћено ФОСС). На истој бурној Скупштини, одржаној у тзв. "Сали хероја" Филолошког факултета (Филозофски факултет тада није располагао тако великом салом), у присуству више од хиљаду студената, он је истовремено и предложен да у име Филозофског факултета буде уредник у редакцији универзитетског гласила "Студент", што је у први мах прихваћено у свемоћном а Комунистичкој партији послушничком "Универзитетском комитету". Али чим је Младеновић почео да спроводи своју "субверзивну" уређивачку концепцију (о којој сведочи његов памфлетски уводник "Триптих културног /не/препознавања"), "у(д)бачени" су у редакцију неуки "подобници" и убрзо га из ње истисли, спречивши и објављивање његовог "политички неподобног" текста "О теоријском и пракичном јединству" (вид. даље у књизи).

Комичан аспект те партијске инфилтрације испоставио се одмах по објављивању овог текста. Већ у следећем броју, један партијски наметнут уредник, којем је "Између Ништа и Ништа" очигледно било први философско штиво које је прочитао, стао је да у неком фриволном дневно-политичком осврту непримерено млатара појмом "штаства" који је иначе сасвим редак и у еминентно философским расправама. Тако је "штаство" у опсесионистичкој дружини попримило поспрдну славу, подругљиво употребљаван да изазове опште весеље и смех до суза.

Друга занимљивост носи много већу философску тежину. На другој половини исте странице "Студента", тик уз "Између Ништа и Ништа", објављен је и први философски текст члана опсесионистичке дружине Слободана Жуњића, тада већ Младеновићевог венчаног кума, данас можда и водећег српског философа, под називом "Universitas - вечни оквир философије". Оба текста изазвала су велики одјек код младих филоософа, што није промакло пажњи култног професора Михаила Марковића, веома заинтересованог и подстицајног за изворно философирање својих студената, који је у програм семинара методологије уврстио разматрање текстова двојице нераздвојних пријатеља и најистакнутијих студената. Жуњићев рад, сав прожет беспрекорном учењачком акрибијом, претресан је на једном, Младеновићев пак на чак три семинарска часа, понајвише

зато што је сам Жуњић иступио са крајње оштром критиком наводно неразумљивих ставова свога кума, изложених по његовом суду без референци, фус-нота, "дрским захватом" у суштинску философску проблематику, "као да никад нико о томе ништа није рекао". Нападнутог аутора узео је у заштиту Милош Арсенијевић, данас такође истакнути философ, професор на Филозофском факултету у Београду, доказујући савршену логичност свих извођења, показавши да су релевантна знања остапа у подразумеваној и транспарентној позадини, не оптерећујући ток излагања. Полемика се из семинара пренела у кафанско дружење и утиснула трајан белег у личне односе, о чему ће се читалац до потанкости обавестити у забелешкама *Опсенаријума*. када та књига буде објављена у целости.

Жуњићево оспоравање навешће његовог кума да се у предговору за свој следећи рад, убрзо написан за годишњи Симпозијум студентата филозофије Југославије одржан у Загребу који месец касније, подругљиво осврне на "оне којима ни најминималније посредовање језика не пружа ама баш никакав увид те своје незадовољству дају одушка позивањем на одсуство интерсубјективности у излагању", упућујући их "за утеху" на чињеницу "да им на располагању стоји обиље литературе у којој ће им све бити савршено јасно."

2. Ево како претходни ставови изгледају у својој ранијој, песничкој обради, у "Кружењу света":

"Некако створен не питати Чему
Од некуд ићи не питати Где
Најлепши говор Ћутати о свему
Највећа нада Живети без ње."

3. Напоређност Младеновићевог песничког творилаштва и философског промишљања, карактеристична не само за његово опсесионистичко раздобље, него и за сав потоњи стваралачки век (на шта је узорно указао др Желимир Вукашиновић у својим бриљантним предговорима и за ову књигу и за њен песнички еквивалент *Бескон*), јасно се очитава и у овом његовом философском преузимању властитог стиха из две године раније написане песме "Проширени сонет", првог од три магистрала "Несванице", његовог венца проширених сонета, у којој затичемо следећу строфу:

Ван мога ума сва су доходишта
Све чег ломна рука смисла се дотакла
Но чему простор за схваћено ништа
И чему понор потчеоног пакла?

На исти паралелизам упућује и мото овога текста, такође преузет из "Несванице", писане у исто време када и сви главни списи опсесионистичке филозофије.

ОПСЕСИЈА КАО БЕКСТВО У НИШТА

Нови подстицаји за опсесионистичку философију¹

- Необјављен рукопис, фебруар 1972 -

1. Чудесна зависност рефлексije од склопа животних околности које се тако подешавају да философски став нужно произлази из њих као разјашњење и самосхватање (у свом Дневнику сам изванредно тачно уочио егзистенцијалне циклус који се код мене непрестано обнављају);

2. Изванредна подударност мојих садашњих философских одредења са песничком визијом коју сам имао још од другог гимназије, а особито током два боравка у Паризу (у априлу 1969. и потом од септембра до децембра исте године), када сам живео са визијом Гневног Жала: Подударност како терминолошке, тако и садржајне природе;

3. Сада ми је у оквир опсесионизма дошао појам "бекство" као исходиште суштинске егзистенцијалне ситуације.

"Схватити - то је бекство, суноврат из суза неотклона"

- пише у Писмима са Гневног Жала.² Са бекством из себе - које је бекство ка Ништа, покушај да се постане Ништа - почињу Путовање и Лутање;

4. Одбацити Сартрову универзализацију живота индивидуума путем учествовања у животу групе; заправо, учинити је ирелевантном (признати јој тачност);

5. "Нема оскудице када песник страда", пише у "Проширеним сонетима"; на лутајућем путовању песник нема ослонца у лажном завичајном бивствовању, он живи неутемељеност света сопственом неутемељеношћу. "Свет оскудице" је заувек једини могући свет; стога он то престаје бити када је као такав схваћен. Ако је човек "отуђен" зато што својим животом не остварује сопствену бит, оно што још није, а могао би бити, питање је: Да ли би он икада и уопште могао бити примерен тој замишљеној суштини?

Ако се утврди да он остаје вечно отуђен, макар и као "друштвено", "групно" биће (што Сартр с правом и утврђује), нужна је и промена у постављању проблема:

а) Ако сам, наиме, осуђен на вечну "отуђеност", тада ћу ту отуђеност узети као своју бит, па онда нећу сневати о свом и светском преображају;

б) Потражићу начин да живим најпримереније својој отуђеној бити, а да при томе не порекнем "нужност свог опстанка";

в) Схвативши, дакле, да лебдим у бездану као неутемељено биће, изабраћу лутање као вечно путовање, јер ћу тако најпримереније живети оно што ми у свемиру припада.

6. Живот у групи надомешћује индивидуално безнађе само привидно, вером, лажном (али за већину животворном) надом да ће се идеја остварити; али се безнађе аутентично може превазићи само индивидуално, тако што ће се у њему живети - лутајућим путовањем које нужношћу животне тескобе предузима песник бекством, а на кога се философ мора угледати пошто претходно докаже нужност таквог одређења. Песник је тако виши од философа јер он већ живи оно што философ треба тек да докаже; али је идеал људског бића песник-философ - биће које најскладније сједињује у себи две најснажније способности људског духа - разум и осећајност.

7. Индивидуално безнађе превазилази се тако еминентно естетичким чином (ту ваља мислити на Плотина и Шелинга), најпре уметничким стваралаштвом које у часу стварања дела значи покушај да се овековечи тренутак у којем се догађа више од читавог живота, у којем се схвата...

(Чин стварања као бекство у Ништа)

Тако је чин стварања својеврсно путовање, лутајуће путовање на којем се Индивидуум у целокупности својих одређења отискује на безмерну пучину незнанине (реч Драгиње Урошевић), бекство у надумни поредак ствари који тако даје смисао безумном постојању, бекство у Ништа.

1. Овај текст написан је у фебруару 1972. године у истој свешцици у којој и претходни и наредна два, као очигледно припремни рад за продужетак мисаоног ткања започетог тек објављеним текстом

"Између Ништа и Ништа". У рукопису овај поднаслов гласи "Нови подстицаји за моју философију".

2. Прилика је да се читалац упути у ауторову неостварену замисао великог дводелног песничко-философског пева под насловом "Писма са Гневног Жала" којег је наумио да себи подари за двадесети рођендан (кроз све претходне године "рембоовски" ужагрено умишљајући да иза те границе нема више живота - вид. о томе "Први опсесионистички дневник" у другом тому), а чији је надахнуто исписан "садржај" овај приређивач са највећим жаљењем изоставио из философског приказа опсесионизма, сместивши га под називом "Апсолутна књига", као тамо превасходно припадајући, у други, песнички, том овог дела.

Замисао тог пева сазрела је у песниковом духу септембра 1969. г. током четвородневног "безумног" (како сам каже) "бекства на путовање" аутостопом из Ријеке у Париз, после трагичног доживљаја (опет умишљено) неузвраћене љубави. Песничка визија претрпела је претходну философску и прозодијску тортур у виду припремних забележака о садржају и форми "апсолутне књиге" којом је песник желео да прозре, ишчита и испише чувену Малармеову "непрозирну белину листа". У исходу се цео спев, као сведочанство о времену "када је лет претходио крилима" (вид. о томе ауторов предговор за "Апсолутну књигу"), свео на цигло три песме ("Песма са Гневног Жала", "Јутро" и "Сумрак", од којих прва, најзначајнија, до дана данашњег није објављена), али је баш та припремна "тортура" изнедрила садржајни план свих појединачних песама, у редоследу строго предодређених како минуциозно прописаном формалном структуром пева, тако и намером да се философска замисао "лутајуег путовања" поступно спроведе кроз саобразне просторе људског и козмичког организма те узастопне фазе личе егзистенције.

ПЕСНИК И ФИЛОСОФ

- Необјављен рукопис, фебруар 1972 -

Осећаш свет, о Песниче, али шта знаш о њему? Познајеш свет, о Философе, али шта осећаш у њему? Не говорите ли обојица о истој ствари, а силина вас вашег духа заводи маглом за обухват, за прожимање осећаја и свести? Зауздај се, о Песниче, Философом, разгали се Песником, о Философе! Па ускликните заједно:

Бити у себи самом и питати о себи, а знати о другом и не бити сам! Бити у срцу ствари где ствар пита, а питати о њој! Бити у свету као коначност, а питати о смислу и знати пут!

Путујеш кроз ноћ света, о Философе, а не наслућујеш зору. Путујеш кроз ноћ у себи, а не видиш за собом ни траг светлости без које ни таму не би препознао. И питаш се: Одакле доходи твој стешњени корак, куда то стреми? Ти желиш да знаш своје порекло, желиш да својим умом докучиш смисао пута; ти мораш знати одакле долазиш, и куда идеш, да би знао шта си сад и ко си у целини света.

Али остави свој разум, о Философе, и загледај се у Песника! Он се не пита, он живи! Ти си загледан у бића и ствари ван себе и питаш о светској основи да би о себи знао; а он рони кроз себе и упознајући своје биће, упознаје најдубљу основу света! Дослути његову океански дубоку чежњу за поистовећењем свога коначног духа са бесконачним трајањем васељене, па ћеш схватити и најдубљи извор свога питања о сопственом месту у свеобухватном покрету целине бића. Упознаћеш извор из кога истиче твоје питање: И тек ти предстоји широка пловидба реком ума до смирења у схватању. Али то је извор са кога Песникова чежња већ пије отров одговора. Он већ живи оно што ћеш ти тек схватати: Неутемељеност!

Али обуздај своју немоћ и свој гнев, о Песниче, и чекај да Философ докаже нужност њиховог бића!¹

1. И као што сам себи обећава, песник се сада пером премеће у филозофа, а "неутемељеност" доказује својим "песникчким" животом.

КОЗМОПЛАНКТОС

или

ЧОВЕК БЕЗ ЗАВИЧАЈА¹

- Излагање на Симпозијуму југословенских студената философије (проширена верзија),
Загреб, пролеће 1972 -

*..anthropoisi d emesato kedea lygra
moune d autothi Elpis en arrektoisi domoisin
endon emimnepithou hypo keilesin, oude thyradze
eksepte prosthen gar epellabe poma pithpio*

Хесиод, *Erga kai hemeῖra* тих 95-99

Тужна је срца међ¹ људе расула невоље многе,
Једино остаде Нада у несаломивом суду,
Унутра, под самим рубом, и није излетети могла,
Јер је посуду прије жена заклопила она (Пандора, прим. прир.)

Хесиод, Послови и дани²

Предговор³

Ово излагање биће од интереса само за оне који овде разматрају проблеме већ схватају као своје сопствене. Сви они који ће сматрати да је начин излагања одвећ нејасан, нека допусте аутору да се нада да узрок неспоразума не треба тражити ни у његовим "кошмарним" мислима, нити у сиромаштву језичке грађе која посредује у комуникацији, већ у оној разнородности духова која је одувек била *spiritus movens* свег философирања и која је омогућавала да се вековима одржавају и развијају сасвим непомирива философска схватања.

Ма колико се уистину признавала недостатност језика у изражавању најдубљих продора мишљења, у истој се мери мора рачунати са оном истотрепетном устројеношћу сродних духова, која ће и уз најминималније посредовање језика уродити приближно истим увидом. За оне којима тај минимум не пружа ама баш никакав увид те своје

незадовољству дају одушка позивањем на одсуство интерсубјективности у излагању, за утеху нека послужи чињеница да им на располагању стоји обиље литературе у којој ће им све бити савршено јасно.

Што се пак оних других, "неразговетних" духова тиче, за њих је, изгледа, најмања утеха то што се у многим људским телима сасвим ретко срећу, премда им се у врлину мора уписати њихово уверење да се истина налази управо на њиховој страни.

28. фебруар 1972

I

Ниједан покушај да се у вртлогу епохе открије оно питање које у захтеву за одговором најбоље пресликава њену бит, не може бити предузет са вером у поузданост резултата, а да се свест која пита не обрати најпре себи самој и у себи не потражи јединство оне разнородности способности која јој и омогућује да досегне и разнородност епохалног покрета ка непознатој целини суштог. Тако се мишљење нигде неће безбедније населити до у својој сопственој кући, у себи самом. Будући способност индивидуалне свести, оно ће, уколико упућује на истину, бити детерминанта и путоказ индивидууму на тегобном путу саморазумевања и самореализације. Али у истој мери у којој ће практично ангажовање зависити од обавезујуће снаге мисленог преобликовања егзистенцијалних факата, зависиће и сам процес мишљења, као и његов опредељујући резултат, од оног чудног склопа животних околности који једини и пружа сигурност самосхватању: Да се управо разумевањем тога склопа намерило на прави пут извесности.

Али да би индивидуум самосхватањем досегао своју истину, потребно је да превали пут који води од извесности до ње. Самосхватање не пружа више од извесности, а истина подразумева целину разумевања и његове реализације. Самосхватање је услов слободе и слобода сама, али је истина нешто више, дакле нужност; слобода је, пак, њен услов, чак једини услов без кога индивидуум не би имао могућности да се отисне ка њој.

У овој дигресији назначене су неке опште одредбе, оне ће касније бити испуњаване конктретним садржајем.

За сада се ради о односу рефлексције и егзистенцијалних околности у којима се ова обликује. Показује се да се тај однос

повратно транспонује у однос самосхватања и слободе. Јер знање о себи, познавање најдубље основе свога бића, значи већ и путоказ ка неузнемиренем животу, макар се та неузнемиреност састојала у схватању и прихватању вечитог немира. Упознавши себе, ја сам слободан! Она стешњеност и nelaгодност у чијој сам се власти тако често освртао ка очају и из чије сам се крлетке и виноу ка спасоносном напорном подухвату мишљења, постаје подношљива и чак благотворна када је као примерену својој и општечовечанској ситуацији схватим. Чином прихватања, ја постајем слободан од ње! Тако се песник, који је сузама заливао рађање свога дела, осетио бескрајно срећним бар за час када се оно коначно излије из тмина његовог духа.

Ако су, дакле, егзистенцијалне околности условиле пут од мишљења ка самосхватању, тада ће самосхватање као њихов осмишљајући резултат, условити повратан пут, од себе ка њима; познајући себе, ја ћу бити господар свих оних ситуација које ме могу задесити и, уколико се говори о избору, бићу слободан да изаберем управо онај (једини) пут ка истини на који ме мишљење обавезује. Бићу слободан да га изаберем, али то подразумева и моју слободу да се за њега не одлучим. Ето тачке на којој се слобода сагледава као једини услов поседовања истине. Ја нисам слободан тиме што могу бирати, ја могу бирати јер сам слободан! А слободан могу бити тек себе упознавши у оном одређењу које моју бит изражава као бит свих других људи. Али ја тада не поседујем ништа више од извесности о постојању оног пута истине, као ни од голе могућности да га изаберем. Самосхватање је довело до извесности и слободе, а истину треба живети! Ако се, дакле, уопште може говорити о избору, може се говорити само о избору или одбијању пута истине, али пре достизања саме могућности таквог опредељења ваља превалити мукотрпан пут до слободе. За овај се пут, међутим, може рећи да са њега одсуствује битна могућност сваког избора; јер до самосхватања не долазимо пре или за време одабирања могућности које ми стоје на располагању, већ онда када оно нужно произлази из егзистенцијалне ситуације, када је практично опредељење нужно и као такво се схвата. Слобода не значи изабрати своје окове (или раскинути окове који други намећу, што је исто), ставити у однос себе према другом, или у ситуацију да се околношћу буде изабаран, слобода је изван

сваког избора, она није наш однос према другима, она је наш однос према нама самимима.

Не ради се, дакле, о томе да ја своју слободу остварујем тиме што поседујем способност да се одлучим за једну или више од безброј још-не-остварених могућности, да се чином одлуке припремам за остваривање свога пројекта, још мање о томе да својим избором додељујем подстицајима снагу мотива, а свету ствари сопствену сврху; додуше, таква слобода збиља постоји и ње нико није лишен, али она завршава у оскудности из које је и потекла: У вечитом колебању, одлагању, очекивању... Ради се, напротив, о томе да ја стекнем извесност о ономе начину живота којим ћу најбоље остваривати не само своју бит, већ и бит свих других људи, да поседујем опредељујуће знање из чије ће светлости свака конфликтна ситуација изгледати излишном, осим оне која је изазов властитог мишљења: Да се изабере истина ма како потресна била, или да се остане у поседу, додуше узвишене, али хладне извесности. Ради се, коначно, о томе да ја до тога знања дођем тек онда када сам, самосхватањем, на њега принуђен, када никаквог избора више нема.

Очигледно је да се овде не жели рећи да је било које самосхватање било ког индивидуама предуслов слободе у њеној истини. Како, међутим, свако сазнање, уколико жели да задржи то поштовања достојно име, мора претендовати на општост својих резултата, то се ни сазнање индивидуалне свести не сме затворити у плашт своје појединачности, већ мора пронаћи онај метод који ће јој обезбедити ако не универзалну, а оно бар генералну општост. Па иако се овде не подразумева било чије мишљење и било чије самосхватање, ипак је коначна сврха овог списка да се испита могућност и начин слободе било ког индивидуума у било ком моменту светске повести. Истинитост такве слободе састоји се у императиву: Живети онако како то налаже космичка и планетарна ситуација било ког човека у било које време.

Али који пут прелази човек принуђен на схватање? Која је то општечовечанска ситуација из чије нужности индивидуум самосхватањем изводи последњи услов своје слободе? Како ће, коначно, изгледати живот у складу са битним одређењем које обележава положај човека у свету?

На ово питање одговориће се пошто се претходно размотре оне две основне сазнајне моћи са којима индивидуум креће на пут саморазумевања: Свест као питајућа способност разума и интуиција као способност непосредног умног увиђања.

1. Философ песником разгаљен, Песник зауздан философом

Нема сумње да свест, која се својим питањима отиснула на овај пут схватања, мора рачунати и са другим, себи паралелним, способностима људског духа, макар колико је те способности својим резултатима каткад искључивале, макар колико и она сама била искључена. Разумско просуђивање никада не може бити у довољној мери "очишћено" од емоционалних "наслага", тако да се свест као способност разума већ по самој природи ствари мора прожимати са интуитивним сазнањем осећања, које представља њену психолошку подлогу. Јер нису ли толико пута пресудна сазнања праћена још пресуднијим преображајем емоционалног односа према свету, није ли толико пута из потресне дубине неког осећања израчио зрак разумевања јаче светлости? Чини се да се управо из тога прожимања може назрети она граница која плодно раставља и спаја песništво са философијом. Интуитивни доживљај Песника досеже до истог оног увида који, међутим, Философ настоји да рационално образложи. Тачка до које Песник допире служи Философу тек као полазиште, и обратно, зид до кога Философ разумом доспева, може се пробити само Песниковом интуицијом - оном истом којом се овај растрже између најекстремнијих осећања: Од чежње до безнађа, од очаја до наде, од немоћи до гнева...

Па иако песник и философ ратују у сваком индивидууму, иако се та борба проширује и на дух сваке епохе, нема аутентичног философског разумевања без необузданости Песника, нема песничког осмишљавања бесмисла без трезвеног сагледавања Философа: Јер Песник, који се себи и другима предаје ширином пучине и дубином ноћног неба, чијем се увиду простори духа отварају непосредном јасноћом, има ту несрећу да је дубини и јасноћи његовог продирања својствено то што су му неки трезвенији погледи обавијени маглом. Његовој безобалној

имагинацији недостаје разуђеност разума; његово чуђење већ је питање, његова страст већ одговор, тако да индивидуум који кренувши на пут самосхватања, иде за уверењем да ће тиме доћи до епохалног питања, већ има путоказ за разумевање своје и људске егзистенцијалне ситуације - путоказ који дају Философ Песником разгаљен, Песник зауздан Философом, прожимање осећаја и свести.

Друга је ствар што ће исход путовања дати за право Песнику, утолико што ће Философ, ако жели да се одвоји од своје пукe извесности те се отисне на пут истине, морати да се одлучи на онај корак који је Песнику већ познат и без опширног разлагања и доказивања.

2. Питање као најпримеренији садржај свести

Радозналост било које појединачне свести у било ком моменту повести - она радозналост која се већ очитује када се свест тек оспособи да зарони у себе као у расцеп између себе саме и предмета ван себе, као и у напетост између себе као субјекта и себе као објекта посматрања - та радозналост изазов је жудње за знањем и разумевањем уобичајеној наклоности ка лењом прилагођавању и неузнемиреној глупости. Али већ је речено да сазнање појединачне свести, уколико жели да превазиђе обзор своје појединачности, мора пронаћи онај метод који ће јој обезбедити ако не универзалну, а оно бар генералну општост. Тај метод зато за своју полазну тачку мора имати једино положај било које појединачне свести у било ком моменту повести, ако постоји начин да се такав положај уопште представи.

Одмах се, међутим, показује да се не може замислити ни једна емпиријска свест која би била лишена могућности да се пита о своме штаству (тот ен еинаи код Аристотела, *quidditas* код Томе Аквинског), ако већ о својој јесто(с)ти поседује увид непосредне извесности, и да на питање о своме штаству може одговорити тек пошто најпре разреши проблем свога порекла (чиме би се открио пра-основ и пра-узрок свих других бића), као и проблем своје сврхе, којим би решењима свест стекла преглед целине пута на коме се обрела, те с пуним правом могла судити о томе шта она јест: Одакле и куда иде и чему има да се нада.

Ово значи да било која појединачна свест у самом свом бићу истрајава напор да досегне сушто. Јер просто знање да јесам није што и знање тога по чему јесам, али би знање онога по чему јесам било довољан услов знању тога шта јесам. Биће изводи сопствену јестост из себе самог, оно по томе и јест биће. Оно по чему биће јест као јестост, оно што је најдубљи садржај штаства, јест сушто. Појединачна свест има биће, али нема суштост; прецизније, она зна своје биће, али не познаје своју суштину. Ова неразрешеност између бића и суштине свести (између њене егзистенције и есенције) чини најпримеренији садржај свести, садржај који је као такву и омогућује јер на њој ствара расцеп у коме борави подстрек питања и судбоносни напор да се одговором извојује непомућеност знања.

Тако свест, у потрази за епохалним питањима, већ на самом почетку открива за себе питање које запада у све епохе. "Шта сам ја сада" - то је питање о томе шта је свест увек и у њему се сажимају њена прошлост и њена будућност, са њим свест успоставља вечито "сада" као најбитнију своју временску екстазу. Покушај да се досегне обзор првобитне свести, те да се потом фиксира чврста тачка ка којој сва бића стреме, може имати коначног оправдања тек из перспективе садашњости појединачне свести, из перспективе њене тежње да поистовети своје биће са последњом основом света

3. Праоснов света постаје ништа за свест

Полазећи од евидентне чињенице своје јестости, свака појединачна свест успоставља постојање других свести већ и тиме што себе доживљава као коначност и ограниченост другим бићима; јер питајући о своме пореклу, свест открива бесконачан низ свести које јој претходе, те досеже до питања: "Постоји ли једна првобитна свест која је узроком свих других свести, постоји ли поуздани ослонац кога ће се мисао дочепати као утемељивача умног поретка у свету, те на основу његове првобитности реконструисати изглед целине и своје место на путу".

Потврдан одговор на ово питање определио би свест на смирење у схватању пра-основа свих бића, јер би тада, учинивши суштину света својим предметом, имала поуздан кри-

теријум за онтолошко и вредносно процењивање појединих делова целине.

Али првобитна свест вечно измиче домашају ума, те се сваки покушај скончавања регресивне трансценденције завршава новом трансценденцијом, при чему се бездан све више продубљује, а праоснов света постаје Ништа за свест.

4. Сврха света постаје ништа за свест

Тако појединачна свест у свом напору да достигне знање доспева до сазнања своје неутемељености и неутемељености света, праћеног осећањем чежње за суштим. Ако је првобитни основ свих ствари недоступан уму, где потражити спасавајући смисао? Хоће ли свест пронаћи уточиште у коначној сврси свих бића, хоће ли у одговору на друго питање, "Куда идем?", открити разрешење повесне загонетке, у коме ће се догодити сазвучје унутар-светских сукоба? Хоће ли она чежња којом Песник већ помишља блискост сусрета са апсолутом, а од чијег тек настројења Философ покушава испитати саму могућност тог сусрета путем утемељивања неких коначних сврха свег догађања - хоће ли, дакле, та чежња уродити оваплоћењем, надлажењем суштог? Хоће ли се, коначно, догодити сушто?

Али одсуство првобитне свести као носиоца свеобухватне замисли о смислу светског збивања, одсуство са којим ишчезава хоризонт поузданог знања о покрету целине суштог, искључује већ собом самим могућност да се сазна сврха оног чега се темељ губи у бездану недосега.

Тако ће било која појединачна свест, која је већ заронила у ништа суштог када је на питање: "Одакле долазим?" одговорила са "Ниоткуда", одбити да циљ свог пута види у сопственој сврховитости; оно што долази из бездана, не само да у њему лебди, већ у бездан стреми; оно у шта је свест као у целину уткана, оно што јој претходи и што је превазилази, оно што је омогућује јер је обухвата, то је тмина којом дише светска ноћ, то је простор у коме се време расплићава у непокрет, смисао у бесмисао, сушност у ништа.

5. Вечно-изостајућа суштост или Ни-због-чега-бивствујући-свет

Сазнајно стешњена између Ништа и Ништа, тј. између "Ниоткуда" и "Никуда", свест је принуђена да проживљава свој онтолошки бесмисао. Суштина као "хомологија свих унутар-светских бића"⁴ не само да изостаје, већ се схвата као вечно-изостајућа.

Тако неутемељеност света води изравно у срце Суштог, егзистенција у свету доживљава се као бесмислена јер свет у који је бачена може се схватити само као ни-због-чега-бивствујући-свет.

Овај увид, међутим, повлачи за собом нужан обрт у постављању проблема. Ако се, наиме, сушто мени објављује као вечно-изостајуће, ако од његовог садржаја мени остаје само његово Ништа, ја морам питати: Јесам ли тада ја Нешто или сам пак и ја Ништа? Јер ја јесам оно по чему јесам, те ако ја јесам или хоћу да будем по оном што за мене сушто јест, ја сам тад Ништа

Разлика је, међутим, у томе што је моје ништа - ништа бића, оно ништа које се по своме садржају поклапа тек са оним схваћеним ништа суштог. Сама суштост по себи, у својој истини, остаје непреступачна свести, штавише, суштост по себи и нема истине. Али ако свест већ промишља сушто, начин његовог аутентичног откривања јест управо истина суштог (ако се не заборави антрополошко значење наглашене речи). Јер ако се сушто открива свести као вечно-изостајуће, као њено сопствено Ништа, ако је при томе и свест сама у своме бићу Ништа, тада је то уистину оно обавезујуће знање, врховна извесност за којом је пут ка самосхватању стремио. Сада индивидуум поседује ону извесност која је блиски траг и наговештај слободе, треба још размотрити услове под којима ће ову слободу омогућити судбоносни избор истине суштог. Тај ће се избор показати судбоносним управо стога што слобода која га омогућује - стечена познавањем и разумевањем ствари - представља пут и услов нужности, која се, међутим, већ доживљава и спознаје ирационално - у кошмарном духу песниковом.

Зато сад најпре треба испитати две ствари; прво, на који је начин подухват свести праћен и условљен емоционалном сфером људског духа, и потом, да ли ће се покушај превазилажења безнађа лакше остварити индивидуално, или пројектовањем група, заједничких циљева.

6. Чезња за Суштим постаје гнев: Чезња спрам ништа Суштог

Свест је кренула на пут у потрази за смислом праћена осећањем чежње за суштим; када је открила бесмисао, она је повукла за собом и преображај своје осећајне основе. Док у себи питање о смислу замењује питањем о бесмислу, свест поред себе провиђа и промишља преображај осећања чежње у осећање гнева. Заједнички извор ова два осећања обезбеђује могућност да се она сагледавају у континуитету својих настајања, при чему улогу посредника преузима свест; чежња потиче из подстицајног осећања неутемељености свога бића у свеобухватне размере целине света, гнев извире из сазнања неутемељености света праћеног осећањем немоћи у свету.

Квалитет овог преображаја сагледава се у промени предмета на који се ова осећања управљају; док је предмет чежње сама Сушност као последња основа света и трајна смиреност немирних светских кретања, сама могућност утемељивања неутемељеног реда ствари, дотле гнев за свој предмет има оно схваћено ништа Суштог, или боље речено стање одсуства Суштог, стање у коме му претходи свест о вечно-изостајућој Сушности, о Суштом као Ништа-за-свест, дакле постојеће устројство ствари и бића. У бити гнева задржава се чежња; у гневу чежња за Суштим постаје чежња спрам ништа Суштог.

Стога је онтолошки императив сваког коначног свесног бића (индивидуума): Живети без циља, без наде у надолазак суштог, без завичаја у темељу света. Лебдети у бездану значи: Уништавати вечно неумни поредак ствари, постати оно што је за свест Сушто - постати бездан, постати Ништа.

7. Идеја о Суштом као замишљени смисао бесмисленог

Али се коренити заокрет догађа када се довољно озбиљно узме у обзир чињеница да је осећање наде присутно у сваком људском бићу, макар свест тог бића и дошла до схватања онтолошког бесмисла. То је оно осећање којим ће индивидуум бити спутаван у настојању да се од самосхватања вине до самоостварења, од извесности до истине, од слободе до нужности. То је оно осећање без чијег би присуства и сама слобода била немогућа, јер да не постоји нада, не би постојао ни онај последњи и једини аутентични избор, заправо услов саме његове могућности; све би прогутала нужност бесмисла. Овако сваком индивидууму на располагању стоји далека могућност да уместо наде изабере бесмисао нужности.

Иако је, дакле, осуђена на уски простор свога "ту" и "сада", те из своје скучене перспективе урођена у вечност свеобухватне ноћи, свест провиђа и промишља наду коју поред себе затиче у осећајности људског духа и њеном постојању даје смисао утврдивши сопствену способност да у пределе ништавности сушто пројектује сврхе условљене само њом самом, потпуно неусловљене било чиме што њу условљава. У свом вечном животу свест живи бесмисао; у свом коначном животу она је слободна да промишља бесмислено, она је штавише принуђена да се управља према сврхама које себи и свету ван себе из себе поставља, све то да би неутешности своје коначности дала привид властите моћи у обликовању смисла Суштог.

Дакако да у овој слободи и у овој принуђености свест још никако није Сушто начинила својим предметом. Сушто као ништа за свест узрок је безнађа, а осећање наде за свој предмет има у будућност пројектовану слику Суштог. Идеја о присуству вечног утемељивача устројства света, или о будућој "хомологији" повесних тенденција, само је рационална пројекција емоционалне чежње коначног бића, чије пак испуњење оно сад често кани да доживи као само отеловљавање Суштог. Таква идеја је мост којим индивидуум повезује нужност свога бесмисла са нужношћу свога опстанка, она је замишљени смисао бесмисленог.

Тако се будућност сажима у идеју о Суштом која присуствује, обликује и уређује у садашњости; посредством идеје, будућност света постаје њена садашњост. Онај коренити заокрет о коме је било речи управо ту добија своје оправдање; будућност је могућа само ако из перспективе садашњости има смисла, јер је тај смисао тако умишљен да даје за право искушењу лажне наде. Наравно да смисаоност будућности нема значаја за оне који немају никаквих илузија у погледу будућности смисла; за њих је од значаја оно што се налази у вечитој трансценденцији идеје, дакле суштост сама. Стога они неће подлећи искушењу идеје; они ће се вратити своме гневу.

II

Претходним излагањем описана је ситуација било ког индивидуума у било ком моменту повести и већ назначен смер одговора на друго горе постављено питање: Како ће изгледати живот у складу са битним одређењем које обележава положај човека у свету?

Тај одговор наилази као резултат опредељења између две могућности, од којих се само једна одликује чврстином нужности, те као таква заслужује да буде слѐђена на путу индивидуума ка истини. То што се слобода у својој истини постиже на путу чији је смер супротан ономе који се укоренио у дух епохе, није недостатак истине (који би се састојао у томе што "она воли да се скрива", према Хераклиту), већ управо недостатак епохе која се и поред толиких промашаја није отрезнила; с друге стране, истина никада није била колективна својина и никада то неће бити, тако да су њени малобројни поседници увек били несхваћени весници будућих времена у којима је она, будући опште прихваћена, прерастала у своју супротност. Додуше, истина у својој битности вечна је и тврдокорно непроменљива, али је напредак ка њој пролазио кроз деонице које су касније, разумљиво, превазилажене; тако да онај ко тврди да се налази у поседу апсолутне истине која никада неће бити коригована, преузима ризик да буде исмејан пред временом. Одступница којој он, међутим, може да прибегне састоји се у томе што ће рећи да с лободом коју је самохватањем стекао он упознаје пут ка истини, и да је то оно што универзал-изује (или бар генерализује) посматрачки угао његове епохе.

8. Групни пројект у свету оскудице

Ако је, дакле, дилема у томе: Да ли индивидуално безнађе превазићи прихватањем живота у групи, заједничким напором и ангажовањем (под заклетвом верности) на остварењу пројекта који изгледа да је резултат заједничких потреба, макар и уз свест да се тако постиже само привид Слободе, или га превазићи у самом субјекту у коме се и појавило - целокупно досадашње излагање даје за право само другом члану алтернативе. Јер опредељење за живот у групи почива на оскудној претпоставци да је овај свет - свет оскудице, отуђен од своје бити, да је живот стога не-аутентичан, постварен, не-суштински; у таквом свету нужан је сукоб индивидуалног и општег интереса, јер је све оно обиље могућности које индивидууму стоји на располагању као потенција на путу саморелизације тоталитета властитих потреба осуђено репресивним карактером постојећих друштвених целина које индивидуалном пројекту намећу сурову општост својих интереса, хотећи да се лажно представе и као битнији израз његових сопствених; што се тиче репресивног карактера државно-друштвених институција, нико разуман неће спорити да је сам тај израз одвећ благ за све оне рафиноване механизме којима се ове служе у циљу манипулације; штавише, осећање Гнева о коме је било речи, управља се управо на тај неумни поредак ствари и бића. Али се ради о томе да овај свет престаје бити "свет оскудице" када се за вечно схвати као једини могући свет. Ако је човек "отуђен" зато што својим животом не остварује сопствену бит, оно што још није, а могао би бити, питање је: Да ли би он икада и уопште могао бити примерен тој замишљеној суштини? Заправо то и није више питање, јер је из претходног одељка лако утврдити да живот у групи надомешћује индивидуално безнађе само привидно, лажном (али за већину животворном) надом да ће се са остварењем пројекта разрешити личне и повесне супротности.

Напротив, према претпоставци о којој је реч, сваки индивидуални покушај превладавања овог расцепа између "могуће стварности и стварне немогућности", између визије потпуне човечности и њене деградације у постојећем, покушај лишен уодношавања према контексту непосредних историјских условљености у коме се изводи - води само моћнијем продубљивању истога јаза који се хоће превладати, осамљивању, безнађу,

осећању бесмислености живота.: као да би ова сазнања била сада у недостатку сваке истинитости, живот био лишен и минимума слободе, а душевна стања која их прате разорна, погубна по свог носиоца. И сада пратимо како се "нужно" поставља захтев за пројектом опште човечанске еманципације, за колективном парадигмом слепих маса, како се садашњост изиграва у име будућности, а будућност губи у крилу садашњости.

Будући да је, међутим, утврђено, да индивидуум остаје вечно "отуђен" било у својој осамљености, било као "друштвено", "групно" биће, треба сад испитати како се његово незнање може превазићи.

9. Бекство у Ништа или О лутајућем путовању

Већ је речено да у Гневу Чежња за Суштим постаје Чежња спрам Ништа Суштог, и затим (на истом месту) да је онтолошки императив сваког индивидуума: Живети без циља, без завичаја у темељу света, постати оно што је за свест Суштост сама - постати бездан, постати Ништа. Сада се то може поближе одредити. Ако сам, наиме, осуђен на вечну "отуђеност", тада ћу ту отуђеност узети као своју бит, па онда нећу сневати о свом и светском преображају, Потражићу начин да живим најпримереније својој отуђеној бити, а да при томе не порекнем "нужност свог опстанка". Схвативши, дакле, да лебдим у бездану као неутемељено биће, одбићу сваки ослонац у лажном завичајном бивствовању, сопственом неутемељеношћу живећу неутемељеност света.

Али то више није прихватање, то је Бекство, потпуно напуштање. То је коначни одлазак на Путовање од Бића ка Суштом, од извесности ка Истини, бекство у Ништа.

Већ се препознаје и онај који своје незнање превазилази у себи самом тиме што пристаје да у њему живи, онај који се нужношћу животне тескобе одлучује за Лутање као вечито путовање, те својим бекством најпримереније живи оно што сваком бићу у васељени припада. То је Песник - једини човек виши од Философа; јер он већ живи оно што Философ тек треба да доказује - неутемељеност.

Тако се индивидуално безнађе превазилази еминентно естетичким чином. Песник-геније у моменту стварања свога дела борави у безмерној празнини Ништства, његово дело је победа Тренутка над Вечношћу. Чином стварања он се отискује на Путовање, на Лутајуће Путовање на коме његова Слобода постаје његова Истина; јер Слобода у својој Истини јесте доживљај Суштог као вечно-изостајућег; чин песничког стварања јесте, међутим, Истина у својој нужности.

10. Суштост без повести и повест без Суштог

Конечно, првобитни напор индивидуалне свести да самоспознавањем открије оно питање које ће у захтеву за одговором најбоље прсликати бит епохе, доспева до битне промене у постављању питања о смислу Света. Јер Идеја схваћена као вечити предмет Наде ни у своме остварењу не наслућује буђење Суштог. Суштост вечито остаје у њеној трансценденцији као недохват који не траје, који се не догађа. Остварена Идеја поново отвара врата времену у коме ће свест истрајавати бесмисао света. Али епоха у којој се нада у остварење пројекта угаси, или пак она која и доживи то остварење (она зато што се у њој некадашње могућности показују као немогућности, чему нас учи, на пример, савремена историја), доћи ће до битне свести о вечној неутемељености света и бића у њему, тако да ће питање о смислу заменити питањем о бесмислу, питање о Суштом питањем о Ништа.

Када се, дакле, једном схвати да ће свака идеја, сваки пројект остати далеко од обзора вечно-изостајуће Сушлости, тада ће се доћи до пуног увида да неповесност, непокретност Суштог условљава одсуство Суштог у повести; да Сушто нема повести, а повест вечно остаје без Суштог.

Нада у остварење идеје о Суштом остаје, пак, једини начин да се живи, а да се не живи или умире са сталним присуством знања о трагичном смислу коначног свесног бића, са знањем да је једини смисао коначног бића прихватање бесмисла, једини завичај Наде - безнађе, а аутентични човек земаљског поднебља - човек без завичаја.

Усамљени покушаји одважних поклоника Истине - да се прихвати императив тога знања - не карактеришу посебно ни једно време јер припадају свим временима. Они су зато безвремени јер представљају вечито "сада" људског бивствовања.

25-27. септембар 1972. г. Београд

1. Овај спис надовезује се на јавна предавања која је аутор током зиме 1971-72. г. држао на трибини Студентског културног центра у Београду под заједничким називом "Козмопланктос" (ст. грч. "онај који лута козмосом"), као и на текст "Између Ништа и Ништа" ("Студент", 1/1972). Ово је његова трећа, најопсежнија редакција.

Прва верзија написана је за Семинар студената философије Југославије, одржан у Загребу пролећа 1972. г. (у још узаврелој атмосфери после "Загребачког пролећа", тек што се аутор оженио, а при ништа мање узаврелим збивањима на Београдском универзитету којима је он коловодио као председник студената Филозофског факултета) и тамо прочитана, о чему сведочи следећа белешка у истој свесци, одмах иза рукописа самог текста, коју је сачинио у својству извештача београдског Радио-Индекса:

"Другога дана Саветовања студената философије Југославије које се одржава у Загребу захваћен је шири теоријски контекст на коме почива могућност заснивања философије историје. Питање је било двоструке природе: Хоће ли се практично опредељење изводити из философског увида у целину света, или ће се из самог постојећег изводити смисао еминентно философског ангажмана.

Прва могућност, истакнуто је у дискусији, подразумева постављање питања о смислу или бесмислу козмичког, планетарног и историјског живота (*није тешко погодити да је на ту могућност 'дискусију' усмерио сам Младеновић, овде у улози извештача - прим. прир.*).

Друга могућност ставља у први план сам тренутак повести, 'ту' и 'сада' историјског момента; то је питање револуционарног ангажмана, као и метода којим ће се он руководити. Међутим, закључено је да се не може правити схематичан процеп између еминентно философског и методолошко-практичког става, будући да се управо револуција може сматрати методом философске рефлексije која хоће да промени свет и успостави услове аутентичне људске заједнице.

Од београдских студената реферате су поднели Ратимир Бритвец и Милан Младеновић, а од осталих запажени су реферати Лина Вељака из Загреба и Сулејмана Босте из Сарајева."

Друга редакција, незнатно измењена приликом прекуцавања, објављена је под необичним околностима у сарајевском студентском листу "Наши дани" ("Битак без повести и повест без битка", почетак 1973. г.). Аутор је, наиме, уредништву најавио нову верзију текста и на њу се чекало током лета. Крајњи рок истицао је 25. септембра. Ево како је околности под којима је текст довршен описао др Антоније Тезић, у једном од "Видела" Младеновићевог *Опсенаријума*:

"Онај који је све довршавао у последњи час, на измаку тог дана, за радним столом крај 'јелена у раму прозора', затечен је порођајним трудовима своје супруге. Писање је прекинуто хитним одласком у породилиште и потоњим усхићењем од непосредности сазнања да ће кроз неколико сати постати отац. Девојчица Ана родила се следећег јутра у 08:15 у породилишту Дедињске болнице, после чега је уследило неописиво целодневно и целоноћно славље у целој опсесионистичкој дружини, натопљено потоцима алкохола, најпре у Дворишту Капетан Мишиног здања, потом у редакцији 'Књижевне речи', најзад у пространом стану у Булевару Војводе Мишића 31, шести спрат, стан 33. Друштво се разишло у 04h ујутру, а већ сат касније срећни отац се пробудио потпуно свеж и орно прионуо доради 'Човека без завичаја', не уставши од стола све до 19:30, када је, ставивши тачку иза речи 'вечито Сада људског бивствовања', отишао пут болнице и кроз прозор први пут видео своју кћи."

Потанко описивање личних околности под којима је завршен спис не би у овој књизи било уместо да не испоставља парадокс од највећег философског интереса: Неко ко је доживео највећу душевну радост свога живота (прво дете! постати отац! добити кћи!), у исти тај час се духовно обавезивао да се, Истине ради, одрекне свих потоњих благодати које следеју као природна последица "завичајности". Парадокс је утолико изоштренији што онај, који ће из Опсенаријума изаћи зарад трагања за вишим одређењем властите индивидуалне егзистенције ослањањем на род (на-род, народ!) - у задатак себи ставља напуштање породице (по-род) која је, међутим, ћелијски заједнички именитељ онога што се умножавањем те истости зове *народ!*

Упућен у Сарајево сутрадан по завршетку, спис у "Нашим данима" ипак није стигао на време, па је објављен у претходној, упола краћој, "загребачкој" верзији.

Ову је пак, под називом "Човек без завичаја", аутор послао на конкурс "Књижевне речи" за најбоље радове студената. Прошавши као поменуто на списку "ужег избора", спис је био предвиђен за објављивање

у неком од наредних бројева. Уредник и председник жирија Срба Игњатовић никад га није објавио. (Прим. прим.)

2. Изворан грчки текст наведен из THE OXFORD BOOK of GREEK VERSES, Oxford, 1966. г. Српски (хрватски) превод: Алберт Базала, *Послови и дани*, Загреб, 1970. г. (Прим. аутора)

3. Овај кратак предговор написан је услед неразумевања на које је у делу ауторовог философског окружења наишао поменути текст "Између Ништа и Ништа" (видети горе објашњење уз тај текст), чији се садржај овим списом делимично проширује, делимично сажима, а највећим делом продубљује и наставља. (Прим. прим.)

4. Преузето од Лина Вељака, "Смисао утопијског", Билтен Симпосијума студената философије Југославије, Београд, април 1971, штампано у Београду 1972, издавач: Универзитетски одбор СС Београда. (Прим. аутора)

О ПОЈМУ ТЕОРИЈСКОГ И ПРАКТИЧНОГ ЈЕДИНСТВА¹

- Необјављен рукопис, 1972 -

Увод

Покушај да се философским захватом урони у дубљи мисао присутних догађања, те да у овима и открије бар део садржаја који учествује у битном покрету повесних тенденција, утолико више отвара поглед према непознатом, уколико емпиријском фактицитету постави строже појмовне оквире; дакако да ће се у овом мисленом теснацу обиље маргиналија осећати нелагодно, али ће управо стога онај умни супстрат, обичном оку скривен иза раскошне привлачности фасаде, прострујати кроз све поре схватања и практичног опредељења. Тешкоће, међутим, почињу од момента када се на овај покушај одважи са м саучесник посматраних догађања, спреман да се теоријским увидом обавезе на практично деловање; да као субјект посматрања, буде и његов објект. Но ова тешкоћа, ма колико мамила олакшавајућим чиниоцима у виду већ постојећих личних усмерености и позиција у посматраном догађању, не сме наметнути уму рационализоване теоријске претпоставке које би тако биле на скривен начин обликоване емпиријским садржајем уместо да га саме обликују.

Погрешно би, међутим, било помислити да ће се прелиминарним утврђивањем строгих појмовних оквира, процесуалност догађања мерити нечим што само не подлеже промени. Чврстоћа појма не подразумева, наиме, његову статичност и непроменљивост, већ онај поуздани распон у коме се мисао креће и развија поседујући извесност о томе да још није напустила терен његовог важења. Ако сад треба поновити да ће се мисао појмовним захватом, тј. образовањем појма о предмету, на тај начин дочепати суштинских својстава тог предмета, треба такође подсетити и на то да је променљивост битна одлика самог предмета, и то сваког без изузетка, кога се мисао дотакне, те да стога

ниједан појам, у простору између две покретности, не може остати статичан. Тако се може говорити о развоју појма у оној мери у којој се може говорити о садејствовању мисли и њеног предмета.

Последње увиђање омогућује да се оправда сврха овог текста. Она се састоји у одређивању распона у коме се креће појам "јединство", при чему ће за аутора правац практичног ангажовања у постојећој констелацији односа у друштву бити одређен већ и оним минимумом који пружа теоријско опредељење и који самим тим обавезује. С друге стране, будући извесно да један појмовни модел може имати велики број интерпретација, овај ће текст оправдати своју намену уколико по неки од читалаца помоћу њега препозна и своје дилеме, те бар учини покушај да свој практични положај сагледа из светлости понуђених решења.

1. О појму јединства

Већ етимолошка анализа открива нешто од садржаја: У свим језицима реч "јединство" потиче од речи која означава број један (на пример, грчки кен - кеносис, латински *unus - unitas*, немачки *ein - einheit*, итд.). Супстантивитет који тој речи обезбеђује суфикс "ство"² указује на присуство већег броја јединица обухваћених њоме. Дакле, појам који та реч означава, подразумева учествовање већег броја ентитета у заједници којом су сви означени као један.

Пошто је за сврху овог текста неважно питање: Да ли се и како може говорити о јединству у ванљудским заједницама, даље ће се подразумевати да се појам "јединство" односи на јединство међу људима. Доследно, појам "јединство" односиће се на људе или организације удружене у заједницу којом су сви означени као један. Ако се чини да неспретност ове етимологијом вођене дефиниције наводи на помисао да би се оваквим јединством прогутао сваки појединачни интерес и искључила свака несагласност међу индивидуама, свакако да ће обраћање пажње на појам "заједница" унети нови садржински момент и отклонити нејасноће.

Ступити у заједницу ради успостављања јединства могуће је само онда када постоји идентитет циљева људи или организација које се удружују. При томе се појам заједнице исцрпљује у

једном или у скупу циљева око којих се удружени уједињују; он никако не мора обухватати целокупну област њихових интересовања и ангажовања. Ово најпре значи да појам јединства подразумева идентитет циљева оних који ступају у заједницу, а потом: Да се лако може замислити случај када се два члана те заједнице жестоко споре око ствари која није била предмет њиховог уједињења.

Прерано би, међутим, било закључити да је самим ступањем у заједницу са јединственим циљевима искључена могућност неслагања између чланова заједнице око проблема везаних управо за предмет уједињења. У идеалном случају, додуше, такав се пример може замислити; с друге стране, постојале су и постоје заједнице у којима је могућност неслагања збиља (била) искључена, али је то без сумње био најјачи разлог због кога су те заједнице најмање (биле) идеалне; али строгост којом се одликује појам показује се широм од ширине оних који се одликују строгошћу. Иако појам јединства подразумева заједничкост циљева удружених, он још увек оставља довољно простора за размимоилажења како у теоријском формулисању, вредновању, преиспитавању тих циљева, тако и у практичном настојању да се они остваре.

Управо се овде долази до момента када мисао мора пазити да не прекорачи распон који појам јединства обухвата, те сходно томе мора учинити структурални захват у његов садржај. Показало се, наиме, да с обзиром на циљ удруживања, може бити речи о теоријском и практичном јединству. Прецизније речено, један део обима појма "јединство" односи се на теоријско, а други део овог обима - на практично јединство.

Од суштинске је важности да се овде обрати пажња на следеће разликовање: У конкретним ситуацијама могуће је да практично неслагање доведе до акционог разједињења; али под условом да је циљ остао непромењен, ми се још увек налазимо у простору омеђеном обимом појма "јединство", јер није нарушен његов теоријски аспект. У супротном случају ситуација је нешто другачија: Могуће је да теоријско размимоилажење не проузрокује практично или акционо разједињење, јер се остајањем у заједници може остварити неки секундаран циљ; коначно, каткад се јединство успоставља из искључиво практичних разлога. Премда

се у оба последња случаја заједница не нарушава, о јединству се може говорити само условно, јер појединачни и посебни интереси подразумевају и појединачне и посебне циљеве.

2. Теоријско јединство

Ако се ово јединство састоји у сагледавању заједничког циља (грч. тхеориа - гледање, сагледавање), онда то сагледавање истиче у први план моменат сврховитости. Моје деловање у постојећем мотивисано је поимањем које имам о његовом развоју, а поимање развоја значи уочавање оне тачке ка којој се он креће; иначе би мој ангажман био или бесмислен, или лишен подршке рационалног расветљења. Она тачка коју, дакле, мисао одређује као резултанту неког догађања и коју узима за детерминанту практичног ангажовања, означава сврху тог догађања. Дакако да ће се различити људи разилазити у сагледавању садржаја те тачке, што значи да ће за исти процес очекивати и желети, доказивати или предвиђати, различит исход; али ће се сви сложити бар у томе да овај процес има за њих некакву сврху (чак и онај који изјављује да је "све бесмислено"). Они, међутим, који се слажу у погледу садржаја сврхе неког догађања, било да су мотивисани емоционално, научно, револуционарно итд, имају све теоријске услове најопштије природе да успоставе јединствену заједницу.

Примера ради, ако се постизање једнакости, правде, братства, отклањање експлоатације, награђивање према потреби итд. поставе за циљеве дугорочног друштвеног развоја, онда се чак и за оне партије које предлажу сасвим опречне програме и методе за остваривање тих циљева, може рећи да се налазе у јединству. У односу на оне који за циљ друштвеног развоја узимају на пример коначну диференцијацију "изабраних" и оних који то нису, господара и слуга, итд, ова група се збиља налази у заједници коју образује јединствена сврха.

Ово је пак јединство у великој мери фиктивно, уколико се субјекти истоветног циља не вежу институцијом коју обезбеђује заједнички програм. У програму се формулишу основне вредности, утврђују се уопштене, као и конкретне методе деловања које удружене уједињују, али и обавезују. Растегљивост садржаја, којом различити програми могу различито обавезивати удружене,

допуштала би да се о стварном степену и квалитету јединства расправља *ad hoc*, ако се не би уочила она битна граница коју намеће појам; јер у парадигматичном случају програм би био сачињен од најопштијих ставова који својом еластичношћу не би спутавали слободну иницијативу, као ни могућност размимоилажења у погледу практичних путева који воде остваривању заједничког циља. Јединство циљева, овим програмом утврђено, не би било нарушено уколико би чланови заједнице задржали право да програм различито тумаче, да, чак и тумачећи га сви на исти начин, и користећи се прописаним методама, имају другачију представу о реализацији. Не само да тиме ово јединство не би било нарушено; напротив, управо је слобода различитог мишљења услов да се оно одржи! Јер као што претерана слобода у односу на заједнички циљ прекорачује распон појма "јединство", тако и одсуство било какве слободе у односу на тај циљ чини да се сâ м појам згрчи у своју супротност: Бесмислицу. Становиште које се назива монолитизам, а кога подводе под обим појма "јединство", нема никакве везе чак ни са његовим садржајем. Оно је слепо за чињеницу да се свим људима не може усети иста памет, макар су сви обучени у исту униформу. Монолитизам хоће да од једне једине стене направи читаву обалу једнообразних каменчића (грч. *монос* - један, *једини*, *литхос* - стена), док се јединство фигуративно показује управо обрнуто, са том разликом што су сада каменчићи који сачињавају стену од најразличитијих облика и материјала.

Видели смо до сада да се просто јединство циљева показује као фиктивно уколико није праћено програмским јединством, да се са овим обавезује на заједничке методе деловања које, међутим, својом општом и еластичном формулацијом допуштају слободу различитог мишљења и отвореног дијалога. Такође смо утврдили да је ова слобода основни услов одржавања јединства, јер би се у супротном јединство "згрчило" у монолитизам, заједницу у којој се свако супротстављање осућује, макар је то усаглашавање најчешће изнуђено, у којој само неколицина у врху хијерархије има слободу супротстављања (премда поражени најчешће губе позицију, без могућности да пређу у отворену опозицију). У савременој историји за ово становиште пронађена су мање компромитујућа имена, али ни она неће избећи неумитном суду времена.

Када смо рекли да су слобода супротног мишљења и отворени дијалог основни услови да би се о аутентичном јединству уопште могло говорити, већ смо се унеколико нашли на терену оног што смо назвали практичним јединством. Теоријски оквир мора садржати оне форме које ће толеранцији и дијалогу омогућити практичну актуализацију. Ако демократски програм, који чини основ уједињења, већ допушта могућност практичних (или чак и уже-теоријских) алтернатива, нужним начином следи да ће се јединство акције темељити управо на толеранцији и отвореном дијалогу. Истини за вољу, слобода супротног мишљења, иако основни услов аутентичног јединства, ни у ком случају не исцрпљује свој појам у овоме: Она је такође основни услов одржања савремених парламентарних демократија, чак и њихов *modus vivendi*. Сваки онај систем који хоће себе да назове демократским, неће зазирати од стварне владавине народа која је могућа само уз гаранцију слободe на алтернативна опредељења, као и на различите циљеве. Ни једном појединцу ове слободe не могу бити ускраћене, ни један их правни кодекс не може заобићи ако хоће да се назива демократским. Ово истовремено значи да се за појам "јединство" не може везивати правно-политичка организација друштва, да наиме јединство циљева ни најмање није услов његовог доброг функционисања. Постоји, међутим, више разлога да се у овај проблем дубље не упуштамо.

За оне пак који добровољно пристају уз заједнички програм, јединство у разноврсности показује се као једина могућност да остану у заједници.

3. Практично јединство

Раније је већ истакнуто да се чврстоћа појма не састоји у његовој статичности, већ у строго одређеном распону у коме мисао прати променљивост свога предмета, при чему битан садржај ове променљивости коинцидира њеном појмовном развоју. У разматрању проблема практичног јединства моменат развојности долази у први план, те стога мисао мора бити опрезна у утврђивању граница појма.

Ако је сагледавање заједничке сврхе, институционализоване заједничким програмом, било основом аутентичног теоријског јединства, тада је делотворна дејственост, прикладност,

успешност деловања (грч. практикос - који делује, извршује; успешан, прикладан), дакле све оно што је сврси-сходно, основном практичног јединства. Ова сврси-сходност праћена је императивношћу практичног деловања (значење придева практеос - који мора радити, извршити). Практично јединство подразумева, дакле, императивност заједничког сврси-сходног деловања на остваривању програмом успостављеног циља. Али императивност заједничког деловања не пружа ништа више од обавезе која се преузима пристајањем уз програм; она се, међутим, овде посебно истиче да би се назначило шта она заправо не сме значити; то да се нешто мора извршити, не значи да се оно може извршити само на један начин. Ако је већ програмом остављен широки простор за слободу супротног мишљења, онда је императив практичног деловања на остваривању програма, постојање и поштовање алтернативних могућности. Иначе би се све оно обиље сврси-сходних могућности свело на крути механизам извршења, при чему би сврха, уместо да подстиче и инспирише са далеког обзора још-небитка, преузела улогу гонича "недостojних", целата за непослушне.

Уочава се, дакле, да је истински императив практичног јединства слобода на алтернативна опредељења. То значи да је у заједници свакоме загарантовано право не само на изношење сопственог мишљења о конкретној акцији, не само на задржавање свога становишта ако је оно остало у мањини, већ и право на критику свих видова деловања заједнице, уколико сматра да су они било из ког разлога не-сврси-сходни. Иако практично јединство подразумева акционо, а ово организационо јединство, ни акцији ни организацији неће сметати критика, чак ни радикални захтев за корекцијама, уколико оне поштују достојанство циља. Најчешће су креатори и иницијатори акције они који су и сами извршили организацију заједнице, дакле они у чијим се рукама налази већа моћ. Макар колико се они у акцији позивали на програм и заједничку сврху, никоме не могу одузети право да доказује промашеност те акције, чак да она то и не заслужује. У сваком случају, самој ствари неће нашкодити критика, неће јој нашкодити ни захтев за радикалним обратом, уколико је он основан. Каткад је рушење акционог јединства (заснованог на не-сврси-сходној делатности) једини услов да се потпуно не изгуби корак са већ прокламованим циљем, да се дакле одржи или поврати теоријско јединство које је и иначе конституисало заједницу.

При овоме никако не треба губити из вида да је практично јединство могуће тек на основу теоријског, програмског јединства. Ако такво јединство није успостављено, позивање на некаку заједницу циљева је бесмислено, у најмању руку демагошко. Јер самим фактом не-ступања у заједницу, нико не преузима обавезу на заједнички циљ, премда се у извесним случајевима може говорити о заједници интереса. Па иако и њу може красити практично јединство, оно је сасвим другачије природе; јер интерес не мора подразумевевати теоријски циљ, што значи да ће такве заједнице за основ уједињења најчешће имати скуп појединачних користи, било тренутних било дугорочних, а не општи интерес којим се иначе руководе уједињени у заједнице са јединственим програмским циљем.

Без сумње је да се у остваривању сврхе природа конкретне ситуације често мења, из чега следи да ће се квалитет практичног јединства сходно томе модификовати. Тако ће се често догађати да се јединствене заједнице распадају, да се добри програми не остварују.

*

Претходно разматрање имало је за циљ да уочи неке граничне случајеве до којих долази појам јединства, случајеве у којима се са једне стране налази простор његовог важења, а с друге неупоредиво шири простор који се њему лажно приписује.

Тако се мисао у образовању појма креће сходно примерености акције прокламованом циљу. Развојност овог пута рефлектује се у развоју појма "јединство" унутар својих граница. Па ако је већ показано да се мисао и збиља, појам и његова примена, прожимају и надопуњују, остаје у позадини овог текста оно што би, додуше, могло бити и његов логични наставак (наиме, консеквентна анализа постојећег), а што се, како је већ горе поменуто, сасвим лако може и подразумевати.

1. Овај текст појављује се први пут. Био је намењен објављивању у "Студенту", али је његов излазак осујећен у превирањима на Универзитету, описаним горе у белешци уз текст "Између Ништа и Ништа".

Иако се тематски и садржински не уклапа сасвим у развијање самих теоријских основа опсесионизма, читалац ће разлог за његово уврштавање у овај избор наћи у завршном делу ове књиге, у једној од "опсена" ауторовог *Опсенаријума*, под називом "Идеја опсесије обједињује неспојиве сфере духа" (од 31. 07. 1975. г.).

2. Значајан тренутак за увид не само у философски (и песнички) развој младог песника-философа, него и за његову укупну онтолошку артикулацију философије опсесионизма: Уочавање "поистовећујућег значења" суфиксног супстантива "ство" навешће га да у њему распозна језички изражај у српском језику за именовање најдубље основе свеколиког јестања до којег није могао да доспе ниједан други језик, те да га онтологизује доделивши му самосталан онто-граматички супстанцијалет: *Ство*.

Корист од овог неологизма нашао је Младеновић у растумачивању скривеног значења многих важних философских појмова као што су "друштво" као "друг-ство", "општост" као "об-ство", па и само "суштво" као "су-ство", итд. А погледајмо два примера за његову употребу у завршном поглављу ове књиге.

У претпоследњој "опсени" ("Критика опсесионизма: Опсенаријум прелази у Сфаирос") писац *Опсенаријума* открива "тајну намеру Ства: Да Говор буде бунар на чијем ће дну заборавом-необузето Биће увек моћи да угледа свој лик, да наиме Говор буде Лог у коме ће Дух откривати своју заснованост у Бићу, и луталачку судбину Бића, изопштеног из Ства." А у последњој ("Лог и Кон") читамо да "Време није познато у Ству", што ће као гром из ведре неба одјекнути и на завршетку песме у прози "Струј" из *Душа градова*, где се Време одређује као "уздах Бића за изгубљеним Ством".

Није тешко уочити значај ових редова за коначну онтологизацију опсесионизма: "Лутајуће путовање" као највиши изражај "аутентичног опсесивног бивствовања" испоставља сам хоризонт Бића запалог у Време, "изопштеног" из "Ства" и баченог у "Ни-због-чега-бивствујући Свет".

ДОБА СВЕТСКЕ НОЋИ¹

- Необјављен рукопис, 1972 -

У парадоксално време се збивамо: Епоха која је открила електрицитет, чије су ноћи обасјане блеском градова и неона, означена је као епоха светске ноћи.¹ Ослушкујемо ли лицемерје посусталог доба? Слабих духова? Или се са светлошћу продубила сенка?

"Светска ноћ"? Зар већ први контакт са овим спојем речи не изазива подозрење, или бар упитност у погледу његовог значења? Са мало више склоности за дословност не бисмо имали парадокс, не метафору, већ нешто блиско бесмислици. Срећом, мало је коме до тога да се а limine разрачунава са изразима трагом чијег значења није учинио ниједан једини корак, понајмање оном који је и поред привржености скепси задржао бар минимум опреза. Додуше, извесно право могло би се у овом случају дати онима који држе да перу једног философа у најмању руку не приличи употреба таквих, еминентно песничких, фигура, па чак и кад оне допиру из дубоке мистичке предаје, какав је случај са сродном теософском представом пралаје, козмичке ноћи, преузете из источњачког окултизма; али ауторитет тога пера подстиче, са друге стране, да се разлог његове слободе озбиљно узме у разматрање.

На изванредан начин, већ је наговештен двоструки смер овог огледа. Да се ово искаже још прецизније: Обележене су две упоришне тачке којих ће се излагање придржавати. Прва се састоји у следећем: Ако се може показати да израз "светска ноћ" садржи прихвативо значење, може ли се оно - и ако може, с којим правом - приписати карактеру доба у коме живимо? Читаво ово испитивање послужило би осветљењу парадокса који је на самом

...

(Сада недостаје знатан део текста)

тво тиме прима на себе судбоносну улогу - да нас упозори на опасност надоласка "поноћи светске ноћи", чиме и самим песницима мора постати песничким предметом питање о смислу песништва. "Ми се други морамо научити чути казивање ових песника..."¹³, каже Хајдегер и наставља да послушкује Хелдерлина и Рилкеа.

Ту је смисао помињаног зближавања песничког и философског принципа, чак подређивања философије песништву - ми ћемо одмах видети да се тако нешто увек догађало када се речју "ноћ" више указивало на "умирујућу", разрешивачку сврху деструкције која је примерена њеном појмовном корелату, појму "ништа", било да разрешење носи позитиван или негативан предзнак.

У ту сврху морамо се сада позвати на "нијансу" уочену приликом повлачења паралеле између Шелинга и Новалиса на једној, и Хегела и Хелдерлина на другој страни, а затим у питање узети Хајдегеров став. Сада нам не недостаје "хеленска" перспектива и стога ствар можемо сагледати у целини. Као заједничка одлика оба гледишта истакнута је активна, творачка моћ оне онтолошке силе коју означава појмовни садржај речи "ноћ"; "нијанса" у разлици била је обележена јачим наглашавањем деструктивне, но самим тим и стваралачке снаге овог садржаја код Хегела и Хелдерлина. Посматрајући из "хегелске" перспективе, можемо се питати: Уклапа ли се један од ова два пута у Хесиодову схему космогонијског процеса, или још пре: Разбија ли неки од њих њене оквире? Одговорити на ово питање значи осмотрити: Са којом се сврхом креативна активност "ништења" одвија на трасама ових путева?

Новалис и Шелинг не осећају опасност о којој говори Хајдегер, њихово мишљење заокупљено је веселошћу рађања новог духа. Творачка активност "ноћи" погодује њиховој журби да што пре објаве недолазак вечности, изједначење земаљског и козмичког. "Мора ли се јутро непрестано враћати?", узвикује Новалис. "Зар се никад неће окончати власт земаљскога?"¹⁴ Светлост као *principium individuationis* - ("несрећна радиност разједа небеску скраму ноћи")¹⁵ - мора да устукне пред "вечним и истинским сједињењем" у коме "такорећи у једном пламену гори оно што је у природи и повијести растављено."¹⁶ А природу тог "вечног сједињења" журно исказује Новалис: "Светлост бејаше

одмерено време; али владавина ноћи без времена је и без простора"¹⁷ И Шелинг и Новалис - први као философ, други као песник - виде у синтези уметности и философије орган захватања те вечне хармоније. "Уметност је филозофу оно највише управо зато што му, такорећи, отвара светињу над светињама."¹⁸ Обојица немају слуха за реална историјска збивања, још мање за пропадивост бића и ствари. Утолико се може рећи да њихова тежња за хармоничним разрешењем "земаљских" супротности руководи и активношћу која се приписује "ноћи"; мера у којој се може говорити о "ништењу" и деструкцији сведена је на нивелисање мноштвености света - од "бесвесне уметности" природе до свесне бесвесности уметника води неузнемирано уздизање духа.

У поређењу са Хесиодовом схемом, ова романтичарска визија познаје само узлазну страну развоја; за разлику од ње, она пак онтолошки план стварања света у коме учествују исконске природне потенције, замењује антрополошким: Сједињењу са апсолутом и козмосом посредује стваралачка активност уметника, а резултат те активности - уметничко дело - јесте продукт у коме се најделотворније изједначају дух и природа. - Оба ова момента искључују романтичарско гледиште из континуитета Хесиодове перспективе; сличности са њом су, додуше, ту, али оне овде не пресућују.

Са Хегелом и Хелдерлином ствар стоји знатно компликованије јер би се о њиховим разликама могло говорити бар исто колико и о сличностима; ипак, ми ћемо, држећи се свога предмета, настојавати углавном на овим последњима. И Хегел и Хелдерлин осећају "Хајдегерову" опасност (иако не у истом степену и са истим интезитетом) и утолико се одмах сврставају у видокруг "продуженог" античког погледа. Обојица имају јасно одређену историјску перспективу посматрања (видећемо одмах да је Хајдегер ово оспоравао Хелдерлину) која их наводи да чињеницу свитања новог доба вежу за исти историјски догађај (Француска буржоаска револуција). Коначно, на блискост представног богатства у значењу Хелдерлинове употребе речи "ноћ" са појмовним садржајем Хегеловог "ништа" већ је указано. Једна се пак разлика мора истаћи: Делатност дијалектичке негације стреми у Хегеловом систему све вишим ступњевима синтезе, да би развој духа уздигла до врховне инстанце - апсолутног знања (или, ако се, говори у

историјским категоријама, до апсолутне монархије), у коме се одиграва помирење свих светских супротности; апсолутно знање објављује Минервина сова која са Хегелом долеће у сумрак, на крају светског дана, и баца дуг поглед на целину пређеног пута. Са те осматрачнице мишљење сагледава ствари и процесе у њиховој заокружености - за неко кретање или промену на њој је сувише тесно. Наступа мрак идентитета, сличан оном Шелинговом, само нешто разуђенији, иако у тој ноћи нема месечине; разлог за то лежи у флуоросцентном сјају совиних очију (то је ноћ у којој су све сове црне). - С друге стране, Хелдерлин такође говори о сумраку светског дана, али га он везује за недостатак Бога у чије су биће раније епохе утемељивале свет. Он обраћа поглед у прошлост, у Хеладу, тражећи ослонац на извору наше цивилизације, али истовремено не затвара свој дух пред будућношћу. Та се пак будућност већ догађа у савремености, француска револуција "звекетом оружја" буди Природу и објављује ново свитање:

"Али сад свиће! Чеках и видех да стиже,
А то што видех, светиња, нек ми је реч,
Јер она, она сама, старија од времена,
И над сводовима запада и истока што је,
Она, Природа, сад се звекетом оружја буди,
И са етерског виса до у бездан доле
По закону чврстом, ко некад, из хаоса светог рођена,
Осећа себе с нова." ¹⁹

Делатност негације не прекида се за песника као за философа; доследније од Хегела говори Хелдерлин о "чврстом закону", промене и буђења природе. Ми препознајемо позивање на Хесиодову дијалектику рађања светлости из деловања ноћи на мрак - инертну потенцију хаоса. Али каква разлика! Ново свитање догађа се као и окрњени излазак из тек завршеног космогонијског циклуса, људска повест прокушала је и истрпела искушење поноћи! Буђење Природе посредовано је људским чином, од сада је човек једини законодавац у свету Природе. У мраку Тартара одрешила се негаторска сила ноћи, Бог је враћен у свет, али тај Бог једном за увек постаје човек. - Овим стиховима издигао се Хелдерлин до неочекиване философске висине, показавши да се песничком речју могу исказати и најдубљи мисаони садржаји.

Ослушкујући Хелдерлина, намерио се Хајдегер на његов пут. Али оно што се већ на први поглед очитује као неразумевање везано је управо за његово тумачење наведених стихова. У томе тумачењу преузео је Хајдегер обавезу да своје погледе утисне у стихове великог песника. "Али сад свиће!" - узвикује Хелдерлин и ми знамо шта је разлог његовог усхићења. Хајдегер настоји да детемпорализује ово "сад" и да га лиши сваке везе са историјским контекстом.²⁰

Још је неубедљивија конструкција према којој "звекет (Klang) оружја" не пресућује у борби на барикадама, већ у борби између бића и небића; уместо пушке, Хајдегер звецка речима као оружјем: "... Буђење природе долази у одјек (такође Klang) са речју..., реч је оружје." Стога говори Хелдерлин у химни "На врелу Дунава" о "оружима речи" као "светилиштима", која "чувају Свето"²¹. Поврх свега, "пробуђивање светла које светли јесте ипак најмирнији од свих догађаја" ²²

* Судбина овог рукописног текста који се сада објављује први пут у великој је мери допринела вишегодишњем одугвлачењу са објављивањем *Опсесионизма*. С обзиром на његов значај, приређивач је узалудно покушавао да у обимној и раштрканој ауторовој архиви пронађе не само лист са недостајућим средишњим делом рукописа (у којем се, према потоњим назнакама, излаже античко, Хесиодово, козмолошко схватање појмова релевантних за ову расправу - Ноћ, Мрак, Тама..., да би га потом супротставио схватањима нововековних песника и философа), него и његов могући продужетак, јер се намеће утисак да је текст, овакав какав је, остао недовршен. Најзад је одлучио да га ипак објави у сада доступном стању јер се основна идеја, значајна за философију опсесионизма, и овако може испратити,

Додатна невоља је што су са затуреним делом текста нестале и фус-ноте. Приређивач је одлучио да њихове назнаке остави на одговарајућим местима, задржавши наду да ће се и оне и несрећни одломак ипак једнога дана пронаћи.

ПРОСТОРНА СУШТИНА ВРЕМЕНА

- Писмо Давиду Плуту у Љубљану¹, 1972 -

Драги пријатељу!

(...)

Недавно ми рече један пријатељ - иначе хајдегеровац - да је нашем, балканском менталитету неупоредиво ближа елеаћанска концепција времена од оне која се зачиње већ са Платоном. У нашем је карактеру садржано осећање ледене непокретности целине Свемира; а то је осећање повезано са нашом урођеном леношћу и са потребом да се свакодневно животарење апсолутно негира чином потпуног заборава.

Да би ти ово било јасније, сети се босанског севдаха, као и свих оних кафанских егзалтација када кафана губи објективно постојање јер у њој нема ни једног трезног погледа. Управо у том заборавау протицања лежи услов сједињавања са безвременом и непокретном суштином трајања. Можда је осећање без-времености заложено у бићу свих младих и свежих народа, чији се начин живота заснива на непосредној размени са природном околином; природа даје, природа узима, а ми смо само ткиво једне бескрајне и непрегледне целине, у чијој безмерности сваки покрет изгледа занемариво сићушан. У таквој непосредности ти се народи не извијају до мисли, до рефлексije која почиња на посредовању. Дабоме да се рефлексija јавља онда када начин живота постане дубоко испосредован, када се између човека и природе уметне читав низ посредних чланова, када размена постане зависна од свих смишљених оруђа и вештачких творевина - продуцата цивилизације. Сваки од тих посредних чланова има тежину заборава исконске непосредности; а са забораваом искона ми ступамо у време.

(...)

Захтев за разумевањем просторне суштине времена могао би у наше доба постати захтевом за тачнијим сагледавањем нашег, т.ј. човековог положаја пред лицем Свемира и пред нашом,

тј. његовом властитом судбином. Простор нашег градског пребивања скучен је, а ноћно небо над нашом главом заклоњено одблесцима неонске светлости. Та светлосна завеса заклања поглед у "неопходну дубину" и ми остајемо окренути према својој скучености, са којом мисао о пролазности и коначности постаје претећа и чак погубна опсесија.

Давиде, предмет овог писма заводљив је и широк и ја падам у искушење да се сад размашем више но што сам за први мах то мислио. Ако се не варам, у речима "просторна бит времена" садржана је мисао са којом смо се обојица сагласили прилоком кратког разговора у мом стану. Верујем да сам донекле успео, ако не да тематизујем проблем, оно бар да отворим питања која ће подстаћи нашу преписку. Очекујем, дакле, твој одговор. Хоће ли он бити при-говор, пре-говор или до-говор? Можда најпре раз-говор? Сада се присетих лепе нове речи, која, додуше, постоји у речи "саговорник": Са-говор.

За крај: да ти поставим неку врсту загонетке. Можеш ли наћи неки смисао у следећој дефиницији: *Геније - то је време које се шири у непокретну вечност простора.* Обрадовао би ме ако би покушао да ми напишеш своје тумачење.²

1. Са Давидом Плутом, тада студентом, а данас професором на Филозофском факултету у Љубљани, Младеновић се спријатељио током заједничких "студентских гигања" у свим југословенским универзитетским центрима тога времена, којима је председник студената београдског Филозофског факултета био неприкосновен идеолошки лидер. Тај говор под називом "Студентско биће" подругљиво је парафразирао на тада опасан полу-комичан начин Марксову тезу о револуционарности пролетаријата "који нема шта да изгуби осим својих окова", применивши је на привременост студентског статуса ("Задатак студента је да укине себе као студента!") и означивши самим тим "студентско биће" као истинског носиоца револуционарности.

2. Судаћи по расположивим документима, Давид Плут на ово писмо није одговорио, па је и занимљива преписка изостала.

ПОГЛЕД УМОРНОГ МИШЉЕЊА¹

- Излагање на
Симпозијуму студената философије Југославије,
Скопље, пролеће 1973 -

Мишљење које долази после "дугог дана" светске повести, открива умор у самој бити свога настојања. Сви они узвишени подухвати којима је оно у прошлости замишљало отелотворење Идеје, остали су далеко од свога остварења; све оне најсмелије наде у могућност општечовечанске еманципације, доживеле су понижење пред стрпивошћу векова. Зато се посматрачки аспект епохе уморног мишљења наткриљује над читаву повест; зато се резултати овог мишљења могу сматрати исходиштем и објашњењем дуговековних промашаја.

Зар се, међутим, олако препустити умору када ништа не може оспорити могућност да се и после небројених неуспеха напоскон успе у битном настојању? Зар пренебрегнути покретачку снагу визије, животворну моћ наде? *In novitate vita ambulamus*, узвикују философи; "нови живот", међутим, изостаје и сваки нови час чини га мање вероватним, штавише и онима који своју судбину везују за њега. "Нови живот" припада епохалној замисли; спрам њега и спрам ње, чини се да епоха истрајава у оскудици. Оваквом мишљењу изостанак бити изазива управо супротан ефект: Буђење нагона за надокнадом, за укидањем оскудности. Њему се чини да решење "повесне загонетке" постоји и нуди се тек као реална могућност, у потенцији.

Али умор не приспева мишљењу из оскудности времена; напротив: Из оскудице и сиромаштва рађа се жилавост, а умор и малаксалост припадају богатству, изобиљу. Тако да у својој владавини светска ноћ чува домашаје претходећег дана. Уморно мишљење је, дакле, неодвојиво од епохе нараслог богатства света. Ради се, наиме, о оном богатству које својом самодовољношћу сабира у себе све путеве, а кроз себе ни један не пропушта; то је богатство у коме довршава светска повест свој

поход ка највишој сврси, то је висока осматрачница са које мишљење баца разумевајући поглед на целину пређеног пута.

Но поглед запада у дубину векова и сразмерно његовој дужини, проналази мишљење више разлога за умор. Шта учинити са светом у коме је већ толико тога окушано и једнако толико промашено? Мишљење које хоће да захвати епоху мора најпре сагледати сопствену повесну нужност; то, међутим, значи: Саживети се са претходећим обиљем. Но како доловити до свежине Јонаца и неокрњен се вратити? Напор узводне пловидбе урођава, додуше, бистрином извора, али домахнути се извора не достаје: Домахнуће пружа мишљењу тек разумевање, а ради се о обликовању времена и преобликовању боравка у свету. Зар ово не значи: Отиснути се сад истим путем, овог пута низводно, заобићи небројене спрудове и плићаке, не подлећи вртоглавим вировима и речним нимфама? Зар чак и превалити овај пут не значи: Потражити затим удобно ноћиште?

Мишљење загледило у прошлост бди над својим "сада". Прошло припада присутном богатству; зар ће, сачувано у умору, пресудити оном будућем? Богатство тражи пребирање и нуди се питању и преиспитивању. Наталожена знања спутавају замах. Мишљење призива разговетност дана, а дан је клонуо. Зар ће оно будуће приграбити ноћ?

Мишљење хоће да делује, хоће, дакле, да обликује. Дуго је већ времена прошло како је оно себи самом поднело рачун о надмоћности сопствене стваралачке, обликовне моћи. Оно се умешало међу објекте и принудило их на своје законе. Између предмета и предмета стоји мисао. Између процеса и процеса стоји мисао. Људска замисао посредује стварима. Између ЈА и ТИ ишчезла је непосредност. Делатни субјект раздвојен је од свог природног објекта ропским ланцима посредовања.

Но зар независност од "природног објекта" не лежи у сржи опстанка? Зар се слобода мислећег субјекта не састоји управо у познанству са аутономном креацијом, неспутаним чином? Није ли моћ посредовања она сила чији домаћај престиже слепи ток нужности?

Људски опстанак не довршава свој појам у пуком истрајавању, он опстаје као људски тек подразумевајући максимум сачуваних хуманих обележја која човека чине човеком. Сачувати

људска обележја значи: Не престајати са променом, не пристајати на себе као себе. То на изванредан начин такође значи: Не пристајати на човека као човека. Зато се између трајања и опстанка у људском свету умиће неокончани низ беоцуга који обележавају слепило и нужност посредовања, а које ми распознајемо као различите етапе цивилизације. Отуда се данас над наше трајање, као услов и начин опстанка, горостасно уздигла индустријска цивилизација.

Без цивилизације, дакле без посредовања, човек је мање прилагодив од последњег црва. Најинтимнији људски однос лишен је непосредности. Љубавни чин, на пример, посредован је учинком грађевинске и дрвно-прерађивачке индустрије. Индустрија не о-клева да разоткрије своју бит: Она је средство и начин људског опстанка.

Уморно мишљење носи на себи терет посредовања; загубљено међу објектима, исцрпљено кушањем опстанка, зар да се врати у себе без талога и зебње? Но вративши се већ у себе, какво Себе затиче?

Није без интереса да се каже једна тривијалност која се, међутим, често заобилази: Макар и задобило универзално важење, свако мишљење плод је оне главе у којој се зачиње. Тако уморно мишљење припада уморном индивидууму. Припадно уморној глави, оно пропитује разлог умора. Питати о разлогу значи, пак, разложити предмет питања. Но треба ли мишљењу напор разлагања (деструкције)? Затекавши себе, не затиче ли оно већ разложено биће индивидуума? Не затиче ли, коначно, већ деструисани свет?

Моћ посредовања, нужно условљена нужношћу опстанка, већ самим својим деловањем раздваја објекте и поставља се међу њих. Са приступом мишљења, неразлучена целина света намах се престојава у саставне делове. Тако се моћ посредовања сакупља у моћи суђења: Суђењем се појединачни аспект извлачи из целине и истовремено укључује у њу. (При томе се ни сама моћ посредовања не испољава непосредно: Њој у суђењу посредује језик). Уколико деловању претходи (за)-мисао о чину, деловање се збива у-већ-разложеном-свету.

Каква је то, међутим, сила чијем основном усмерењу и одређењу припада деструктивност? Разлажући, није ли она и сама подложна разлагању? Деструктивна, није ли она већ по самој

природи ствари деструисана? Зар се мишљење континуирано придржава јединственог, целовитог предмета?

Посредовањем и мишљењем разложени свет оспорава индивидууму право на особни интегритет. Индивидуалност другог, која је мени представљена његовим присуством, а њему самим његовим Ја, распарчана је на онолико Ја колико може поднети непребројивост људских односа. Дакако да парцеле овог Ја особито изражено фигуришу у темељу организације и расподеле друштвеног живота у друштвима индустријске цивилизације; овде је, међутим, dostatно рећи да чак ни две особе нису нужне да се сагледа подељеност индивидуалног бића на мноштво несинхронизованих личности. Изоловани индивидуум сам је довољан да општости целине друштва понуди плуралитет својих појединачних димензија. Његова партиципација у различитим сферама друштвеног живота, у бројним формалним и неформалним групама, његово преузимање најразноврснијих друштвених улога - чине га сад једном, касније другом личношћу, данас чиновником, мужем, купцем, Енглезом, сутра навијачем, љубавником, добротиницељем, насилником.

Припадно деструисаном индивидууму, упућено на деструисани свет, лебдећи, дакле, у овом процепу, затиче мишљење при повратку себи разлог свог умора. Вративши се у себе - питано је - какво Себе затиче? Деструктивно - наговештено је - није ли оно већ по самој природи ствари деструирано? Од каквог је, међутим, интереса представити и до-казати деструисаност мишљења?

Оно што је раз-ложено, потребује додатан напор слагања. Без тога напора, збир делова никада не би дао целину. Целина се, пак, још увек држи на окупу код онога ко је разлаже и доводи до заборавља. Дакако скривена, она присуствује управо у моћи оног напора који је сабира.

Деструишући предметни свет, мишљење и само бива деструисано. Слабо помаже свест о апстрактном јединству свих мојих "личности", свест да сам то још увек и само Ја када, на пример, моја националност репрезентује читаво моје биће, или верско опредељење нацији. Та свест, мимо свих својих предности, налази се у неприлици када хоће да представи себи свој најдубљи садржај.

Најпре је мишљење открило умор на себи загледавши се у прошлост. Дуг поглед у минуле векове открио је ризницу знања,

оптерећење умним наслеђем, узалудност најузвишенијих нада. Будућност се може и мора покушати, али је њен хоризонт заматљив умором и самодовољношћу стеченог богатства.

Затим је мишљење докучило сврху властите делатности: Пут ка специфично људском опстанку припада њеној моћи посредовања. Умор приспева са укидањем непосредности; и што се више између субјекта и објекта, човека и природе, коначно између Ти и Ја умеће чађаво тело индустријске цивилизације, то снажније исцрпљено мишљење поставља захтев за новом непосредношћу.

Најзад је мишљење доспело до свог битног одређења. Загледано у предмете, оно је приметило да већ самим својим приступом разлаже аморфну целину света на непробројиво много облика и својстава. Штавише, оно је присвојило свест о томе да никако другачије и не би могло да "прекроји" свет: Деструктивно у својој основи, оно и само својом делатношћу бива деструисано. Свој нарушени интегритет мишљење недостатно одржава свешћу о трансценденталном јединству свих својих Ја. Постављено је питање: Какав је садржај те свести која формално окупља у целину своје растављене делове?

Ствар је већ изречена, треба је само поновити и ближе одредити. Загледано у себе, одговорно епохално мишљење затиче умор у самој бити свога настојања. Умор уједињује распарчане делове свести; умор је агенс с-лагања оног раз-ложеног; са умором се успоставља заборављена целина, напор мишљења сажима се у језгровито прегнуће. Уморно мишљење приправно је за напуштање свога порекла: Својом целовитошћу оно заборавља на делове из којих је сачињено. Умор се представља мишљењу као најдубљи садржај оне свести која реинтегрише деструисану личност индивидуума.

Не припада овде анализа консеквенци оваквог закључка. Паушална би назнака само још подгрејала недоумицу. Циљ је постигнут: Умор се у мишљењу довољно исказао. Мишљење се докопало свога одређења и приправно је на самосвесно деловање. Деловање је одговор на исправно постављено питање. Уморно мишљење је спремно да се упусти у опасности своје питалачке моћи.²

1. Овај текст прочитан је на Симпозијуму југословенских студената философије, одржаном у Скопљу у пролеће 1973. г. Објављен је у једном од наредних бројева часописа "Знак", гласила студената и

професора београдског Филолошког факултета. За њега је везана једна анегдота која се често препричавала међу опсесионистима, уз уобичајено шаљиво-подругљиво шегачење и, наравно, необуздан смех.

Путујући возом у Скопље, философски део опсесионистичке дружине на челу са Слободаном Жуњићем и Обрадом Савићем, одмах по сазнању о наслову припреманог саопштења свог друга који се издвојио у посебан купе, настојећи да доврши рад, стаде да тера спрдњу са појмом "умора". Окупивши се у купеу око великог професора Бранка Павловића који је у име Филозофске катедре Филозофског факултета био вођа пута, одлучише да му поставе замку и укључе га у весело шегачење. Када овај у једном тренутку запази одсуство Младеновића и доби обавештење да се он "уморио", па се у суседном купеу бави "уморним мишљењем", "упеца се" и упита;

- Какво је то уморно мишљење?

- Управо смо ми вас то хтели да питамо! - Савић се, дакле, начини невештим, па тобож крајње наивним гласом, намигнувши Жуњићу, понови професорову реченицу: - Професоре, објасните нам, молим вас, какво је то уморно мишљење?

После краће ћутње, мислилац одговори својим карактеристичним, равномерним баршунастим гласом:

- Уморно мишљење је мишљење... које је мислило, мислило... па се уморило!

Треба само замислити луди смех од којег се затресла цела композиција, и потоњу бесконачну подругљиву употребу те дефиниције уморног мишљења. А режисери комичних сцена пожелели би атмосферу у сали скопског Филозофског факултета док је Младеновић читао своје саопштење. Он сам, који је био творац безбројних хуморних ситуација, нашао се сада на мети! Гласним зевањем, хркањем у слушалишту - тобож сви су уморни! - опсесионисти су развеселили све учеснике Симпозијума, па и самог излагача, и тако "философији уморног мишљења" обезбедили неочекивану славу на универзитетима Југославије.

2. Остаје утисак да је аутор овоме спису наменио продужетак којем се, међутим, траг може назрети тек понегде у потоњим радовима и у бројним рукописима и забелешкама. Налазимо га у изходштима оба текста кључна за заокружење опсесионистичке мисли ("Поетски смисао егзистенције" и "Опсесивност модерне уметности"), али понајвише у једном од неискоришћених фрагмената рукописне верзије "Поетског смисла егзистенције" који смо у овој књизи са највећим задовољством придодали на њему припадно место. Није на одмет да га овде наведемо, означивши га косим словима иза објављеног дела текста:

"Мишљење има сада за предмет појединачно биће индивидуума, оно се уморило од општих значења и боравка у себи самом; умор је произвео залуталост мишљења у појединачно. *Он је јединствено осећање ускраћености садржајне пуноће и обликовне разубуђености, истовремено: Осећање испуњености Празним. Умор мишљења и појма настањује плодно тле деловања:*"

На први поглед чини се нејасним зашто је овај знаменити фрагмент изостављен у објављеној верзији, али загонетку разрешава не само двочка на његовом крају, него и издвојено место на којем је забележен у рукопису. Обе околности упућују на журбу да се текст коначно уобличи и преда у штампу, посебно ако се има на уму податак да је творац опсесионизма преузетим роковима приморавоа себе на довршавање и све радио у последњи час.

Из овог се фрагмента да наслутити каккво би било "самосвесно деловање уморног мишљења": Наш песник-философ суштинску препородну дејственост "умора" пребацује на подручје уметности која ће постати "учитељица философији". Можда и политици?

Јер кад је о политичкој дејствености "уморног мишљења" реч, остаје отвореним питање, које су то "опасности његове питалачке моћи". Судајући по начелним решењима философије опсесионизма, очекивао би се "практичан обрт" ("коренити заокрет" у "Човеку без завичаја"), попут оног Кантовог, када је конститутивну немоћ чистог ума надоместио у сфери његове делатне моћи. Требало би да се "умор" теоријског промишљања преметне у експлозивну снагу опсесивне трансценденције која ће деструкцијом целине истрошеног важећег цивилизацијског модела преименовати искон и сврху људског бивствовања и на индивидуалном и на колективном плану, уграђујући у њих опсесионистичко искуство "бекства ка Празном" и "безавичајности", "ни-због-чега-бивствујућег Света", "вечно изостајуће Сушности, "чежње за Суштим", и нарочито "гнева спрам ништа Суштог". Том закључку иде у прилог навод из "Опсесивности модерне уметности": "Умор се, штавише, показује као неопходан агенс деструкције којом читава западна цивилизација преокреће и замењује традиционалне вредности."

Сличан наговештај "практичног обрта" већ смо срели на самом крају "Између Ништа и Ништа" који је, као што смо видели, изазвао жестоку критику истог дела опсесионистичке дружине који се сада изругивао "уморном мишљењу", па је тај наговештај развијен у другом делу "Човека без завичаја", са узвраћеним подругицањем у његовом предговору.

ПОЕТСКИ СМИСАО ЕГЗИСТЕНЦИЈЕ

- "Књижевна реч", Београд, пролеће 1973 -

1

Постоји један период у друштвено-повесним циклусима када се озбиљење идеала чини доступним дохвату руке. Није случајно да се са таквим уверењем олако запада у идеализацију збиље.

Питати о таквом периоду значи за нашу епоху темељно захватити у постреволуционарни занос који је Европу обузео након француске буржоаске револуције. Када се чинило да је Револуција довела човечанство на праг царства слободе, пожурили су понесени духови да објаве надолазак апсолутне истине. Истина се пак имала озбиљити тек пуном сагласношћу појмовног сагледавања повесне ситуације са оним друштвеним поретком који ће бити носилац и гаранција тог озбиљења.¹

Одушевљено примакнуће идеала, штавише уверење да је он делатно присутан у обликовању постојећег, резултира вишеструком несмотреношћу; она пак основна зачућује својом парадоксалношћу. Сигурност епохе да се оно најопштије, дакле најбитније стекло управо у њеној духовној моћи, даје јој за право да читав будући развој везује за свој сопствени принцип; дакако да је при томе она и целој пређашњој повести исти тај принцип инкорпорисала у виду парадигме. Парадокс је у следећем: С једне стране, отвореност повесних могућности искушава стваралачке потенције епохе; с друге, међутим, новостечена свест о апсолутној слободи духа затвара хоризонт идеализацијом и апсолутизацијом свог принципа. Већ у зору нове епохе објављује се сумрак свих епоха. Лет Минервине сове, заједно са наступањем епохе апсолутног духа и апсолутне Државе, најављује и надолазак владавине општег над појединачним и посебним. Минервина сова је Хегел, опште је принцип његовог система. Апсолутна синтеза одговара апсолутности система: Нераскидива са-стављенот (у смислу грч. и

лат. система) наизглед неспојивих делова збиље подразумева акт (делатност, чин) састављања различитости (у смислу грчког синтхесис). Тако је чин врховне синтезе носилац основног принципа система: Чврсте по- и са-састављености свих фрагмената збиље. Чинилац овога чина јесте мишљење; мишљење својом делатношћу твори општости; наука којој су предмет општости јесте философија. Ако, дакле, јесте на начн знаности, философија мора бити на начин система. Систематском се тако мишљењу морају подредити оруђа свих других делатности.

Оно што је овде од интереса, јесте место и значење уметности у оквиру, и особито спрам систематског мишљења. Не изненађује, штавише, очекује се мисао која принцип уметности подређује принципу философије:

"...Чињеница је да уметност не задовољава више оне духовне потребе које су ранија времена и народи само у њој задовољавали. (...) Мисаона изграђеност нашег данашњег живота улива нам ту потребу да се (...) чврсто држимо општих гледишта и по њима регулишемо оно што је посебно. (...) С обзиром на све то, уметност за нас јесте и, по својој највишој одредби, остаје прошлост. Тиме је она за нас изгубила и праву истинитост и животност, пошто живи више у нашој представи, него што би у самој стварности потврђивала своју ранију нужност и заузимала своје више место."²

Уметничка производња није dostatна да обухвати "мисаону изграђеност времена". "Мисао и рефлексивност наткрилиле су лепу уметност".³ Тек као предмет мишљења добијају дела лепе уметности значај за систематско мишљење; тако наука о уметности постаје значајнија од саме уметности, као таква она је део философије, чиме у себи садржи уздигнутији принцип од оног уметничког.

Несмотреност оваквог закључивања није, како смо видели, случајна, она се корени у темељној и могло би се рећи нужној заблуди коју свака постреволуционарна епоха о себи подгрејава. Утолико ту несмотреност ваља посматрати као догађај од највеће важности. Хегелов је систем објавио крај пресудне улоге уметности, ова је, међутим, након тога неслућено обогатила своје изворе и свој садржај. Ако је систематска заблуда била нужна и као таква

учествовала у реалном процесу обликовања повесних токова, је ли сад нужан и овај обрт, наиме препород уметничког принципа и обновљени утицај дела лепе уметности? Да ли је заправо тај утицај уопште престајао да буде делатан?

2

Убрзо за заносом уследи расхлађење; доскорашње се могућности показују као немогућности, обиље непредвиђених запрека ставља се на пут реализације идеала. Измицање већ објављеног царства слободе резултује двоструким процесом: С једне стране надолазак општости помера се у трансценденцију, а с друге, у први план избијају субјективни моменти и превласт појединачног и посебног над општим.

Првом процесу одговара раскид мишљења са постојећим, што за последицу има нову несмотреност: Мишљење сад усаглашава свој принцип са такозваном "истинском збиљом", чији се, додуше, корен има тражити у реалним и присутним повесним тенденцијама, но чији се конститутивни елемент садржи тек у голој и неизвесној могућности општечовечанске еманципације, дакле у трансценденцији. Мишљење се супротставља постојећем, тиме оно одриче присуство идеала у њему; али је идеал истовремено присутан као реална сврха на чијој реализацији ваља ангажовати све повесне потенције.

Други процес снажније учествује на разарању система и утолико верније пресликава духовно расположење епохе: Идеал не само да не присуствује у постојећем, већ својим измакнућем указује на своју трајну илузорност. Самим тим оно опште одступа из видокруга и на његово место приступају субјективне снаге. Ако је систематско мишљење унутар себе функционисало конзистентно, ако је све фрагменте постојећег постављало у чврст, неприкосновен положај (лат. *consisto* = постављати), тада ће се оно мишљење које друштвенно-повесна факта сагледава у битној разједињености, понашати ек-систентно. Реч *ек-систенција* (егзистенција) означава произлажење из по-стављености, из-постављање, из-метнуће (лат. *ек-систо*). На шта би друго указивао заједнички корен "ст" (грч. *хис-теми* = стављам) у речима "систем" и "егзистенција" (*existentia*), доли на то да у првој предметак "си" означава с-једињење разноликости

и њихово чврсто са-стављање, а у другој предметак "ек" - напуштање чврстог положаја, деструкцију и разједињење са-стављености? Ек-статичка делатност мишљења подрива тако у темељу заблуделу зграду система, егзистенција схваћена као из-темељење оног системом утемељеног припада индивидууму и као таква, она инаугурише превласт субјективних индивидуалних потенцијала над "објективним", надмоћ појединачног над општим. И само мишљење као носилац општег силази при томе са свог неприкосновеног трона - оно не проматра више искључиво своје сопствене функције; стављено у службу индивидуалног бића, постаје оно тек средством да се то биће може самосагледавати у тоталитету својих функција. Тако прворазредни значај добијају нагони и осећања: Воља, стрепња, жудња, очајање, незнађе, брига, ангажман, итд. Нарасле субјективне снаге траже достојанство у целини знања. Екстатичка делатност целовитог индивидуалног бића управо враћа изгубљени дигнитет појединачном.

Дало би се приметити да екстатичка делатност и сама води у трансценденцију; штавише, она је без ње и незамислива. Оно што излази из по-стављености, то "престиже" чврсти поредак по-стојећег: Егзистенција нужно води у трансценденцију. Али за разлику од оног првог процеса који озбиљење ума из иманенције премешта у трансценденцију, екстатичка делатност не претпоставља друштвени апсолут који се има и мора озбиљити.⁴

3

Са екстатичком делатношћу целовитог индивидуума враћамо се поново на терен уметности. Оно што се овде наумило исказати јест управо екстатичка, потом поетска бит уметности.

Мишљење има сада за предмет појединачно биће индивидуума, оно се уморило од општих значења и боравка у себи самом; умор је произвео залуталост мишљења у појединачно. *Он је јединствено осећање ускраћености садржајне пуноће и обликовне разуђености, истовремено: Осећање испуњености Празним. Умор мишљења и појма настањује плодно тле деловања.**

Али са препородом појединачног, препораћа се сад и онај раније потцењивани принцип уметности; "мисаона изграђеност времена" не сустиже више реалну изграђеност повесних тенденција: Недограђеност мишљења саобразна је недограђености тих тенденција, отварање нових могућности (и немогућности) одговара отварању, "прскању" система. Ето како се влажи тло за клијање уметности, ето тренутка кад уметност постаје учитељица философији. Задатак да се друштвене тенденције дограде, а са њима и право на нову мисаону свеобухватност, на нови систем, не чини се блиским остварењу. Тако стоји да се ранија систематска заблуда збиља показује као заблуда, иако нужна. Уметност уистину ни једног тренутка није изгубила свој утицај и своје значење.

Но да се одређење уметности не би олако сужавало тек на надмоћ појединачне делатности чула над општом делатношћу ума, ваља нам одмах приступити удубљивању у онај помињани принцип уметности. Чулно опажање, самим тим што способношћу имагинације бива испоручено разуму у виду представе, никако не функционише без присуства оног општег, мисаоног елемента у себи. Тако је уметничка производња која се заснива на чулном опажању и имагинативном представљању, апсолутно незамислива без врховног надзора оног најљудскијег у човеку - ума. Свесном апстракцијом од овог емпиријског материјала, мишљење твори општости и тиме утире пут философији; свесном пак потонулошћу у творевине чула и имагинације, мишљење приступа оном појединачном, меша се с њим, даје му облик.

Заблуди припада уверење да тек самозаборавом и потпуним губитком у чулном мишљење ослобађа простор за уметности. У процесу уметничке производње задржава мишљење свој свесни, општи, обликовни принцип, али дозвољава, и чак тежи томе, да се он обогати садржајем чулног и имагинативног представљања. Ово естетизовање мишљења (грч. *aisthesis* - чулно опажање) одговара повратном процесу: Чулно опажање бива рационализовано. Плодно сусретање појединачног и општег, принципа уметности и философије, гнезди се тако на заједничком стаблу - треба сад показати одакле оно црпи хранљиве сокове.

При томе не треба заборавити на онај друштвено-повесни контекст на који се ово разматрање усредсређује и ограничава. Свесна апстракција од појединачног припада периоду који је овде обележен "систематском заблудом"; залуталост мишљења у појединачно, умор од општих значења и диктатуре појма резултат је деструкције те заблуде - деструкције која се најпре обавља на реалном друштвеном плану. Али напореда са свесним и нужним губитком општости, приступа мишљењу као предмет целовито биће индивидуума. Не само да се оно појединачно испољава кроз чулну и имагинативну способност представљања: У њега ваља укључити сва она психичка стања која вуку корен из нагонске сфере индивидуума. Ове пак субјективне нагонске потенције нису тек нешто из способности мишљења изведено, већ нешто напореда са мишљењем дато. Оне се, додуше, могу проматрати као припадне сваком индивидууму (и утолико нису изван интереса еминентно философског разматрања), али будући психо-афективни реалитет, оне првенствено суодређују појединачну делатност индивидуума. Целовито индивидуално биће опстоји, како смо видели, на начин ек-систенције (произлажења из по- и са-стављености, на начин истемељивања оног системом утемељеног); бити на начин ек-систенције значи бити на начин деловања. Утолико: Залуталост у појединачно значи за мишљење залуталост у деловање (*praxis*) индивидуума.

Тако пре свега и више но икад долази до живе потребе за сусретањем сагледавања (тхеориа) и деловања (праксис); не више на начин великих Немаца с краја 18-ог и почетка 19-ог века. Тамо се спознавање имало схватити као деловање, захтев је сада да се деловање схвати као спознавање. Но овај обрат није начињен тек произвољном слободом да се поигравамо својим умним способностима. Пораст интереса за властиту индивидуалну делатност, онај пораст којем се са обзора губи оно опште и заједничка сврха, увећава интерес за смисао таквог деловања; са питањем о смислу деловања, коме само деловање претходи, приступа мишљењу и сазнање о њему. Али овде је од интереса да се само деловање схвати као спознавање, и ми ћемо настојати да то јединство покажемо - јединство се заправо показује као захтев. А тај захтев води уз себе потребу за онаквом делатношћу која ће се заснивати на умећу живљења. Свака сврсисходна

делатност подразумева неку врсту умећа; екстатичка делатност целовитог индивидуалног бића подразумева, дакле, неко потпуно умеће, а ово не може бити друго до оно које складно уједињује све људске способности: Умеће живљења.

4

Ето нас, дакле, у самом гнезду оног заједничког стабла; философија налази своју највишу и непревазиђену бит на тлу тоталне уметности. Тотална уметност заснива се на потпуном умећу живљења, а ово се показало тек као захтев: Деловање целовитог индивидуалног бића, схваћено као спознавање, захтева потпуно умеће живљења. Ово се сад ново јединство показује у троструком смислу као поетско; и наш последњи и највиши задатак састоји се стога у томе да покажемо поетски карактер делатно-спознајног ек-систирања.

4(а). Први ћемо смисао јединства деловања и спознавања најбоље исказати значењем грчке речи поиесис. Јер шта би друго умеће било до стварање, шта би друго било умеће живљења до стваралачка употреба свих људских потенција? Реч поиесис означава управо чин (процес) стварања, произвођења, творења; и њу од значења речи праксис одваја управо тај обликовни момент.

Јесмо ли сад на трагу потпуног зближења уметничког и философског принципа? Мишљење залутало у појединачно не може никад заборавити своје мисаоно порекло: Оно појединачном испоручује облик; при томе оно прима садржај појединачног, тако да ми сад у стваралачком (поетском) чину присуствујемо складном обликовању појединачног, а у чину живљења обликовању виталних потенција. Сам онај захтев за потпуним умећем живљења налази свог остварења у потпуном поетском чину: Апсолутном доживљају. До-живети значи најбитније живети, дакле стварати. Умеће живљења јест поезија као апсолутно стваралачки чин, као потпун ек-систенцијални доживљај. Спознајни момент поетског егзистирања састоји се управо у стваралачком обликовању; ето како се јединство делања и спознајне активности целовитог индивидуума показује као поетско.

4(б). Други пак смисао овог јединства најбоље исказује значење грчке речи *поиема*. Јер шта би друго био резултат поетског чина до само поетско дело, оно створено чином стварања? У речи *поиема* ми управо имамо ово потребно значење. Умеће живљења као перманентан процес тежи коначном уобличењу у потпуно дело; ако најбитније живети значи потпуно до-живети, онда се потпуни доживљај мора подударати са потпуним делом. Резултат поетског екзистирања јест потпуно дело, захтев за потпуним умећем живљења продужује се даље на захтев за потпуним уобличењем стваралачких снага. Сам живот у својој целини треба да постане *поема* - потпуно дело: Спознавајуће деловање које налази свој коначан облик, довршено обликовање. Јединство философије и уметности достиже у делу свој виши ступањ; док је у процесу стваралачког деловања мишљење испоручивало облик представљању, резултат обликовања трпи чудан, иако нужан обрат. Оно створено процесом стварања има облик уметничког дела, а садржај мишљења. Дакако да се овде ради о еквивокацији: Оно што се сада зове садржајем мишљења јесте управо онај облик који мишљење даје представљању - уобичајено је да се мисаоност једног уметничког дела уписује у његов философски "садржај". Тек: Што је у овом обрату битно, то је подударане форме (облика) уметничке и философске творевине. Условно говорећи, потпуно дело (поема) снабдевено је уметничком формом, а философским садржајем. Мишљење у трагању за оним општим наилази на отпор појединачног, представљање у откривању оног појединачног трпи обликовну диктатуру општег. Философија је тако могућа тек на начин уметности, уметност тек на начин философије.

Али оно помињано заједничко тло јасно се оцртава тек спомињањем на оно оруђе које овај спој чини могућим на најделотворнији и најстваралачкији начин. Философија нема другог средства изражавања осим речи, а уметност којој су речи искључиво средство изражавања јест управо поезија. Тако стваралачки чин обликовања поприма највиши ступањ конкретизације у концентрисаном "превођењу" доживљаја на речи; изналагање речи и само припада доживљају, оно га обогаћује и чини да се принцип уметности најпотпуније исказе: Захтев за потпуним умећем живљења налази своје највише остварење у чину песничке креације, у том чину праксис постаје поиесис, поиесис постаје праксис - деловање постаје стварање, стварање се обликује у дело. Сви заједно обележавају

потпуни доживљај. Ето разлога да се поезија сматра највишом уметношћу, ето и другог смисла у којем се јединство делатне и спознајне активности целовитог индивидуума показује као поетско.

4(в). Трећи и најважнији смисао овог јединства најбоље исказује значење грчке речи *поиетес*. Јер ко би други до сам стваралац уједињавао у своме бићу све оне потенције које стреме потпуном умећу живљења? Реч *поиетес* могла би означавати ствараоца у овом најузвишенијем смислу. Поета (песник) јест управо оно целовито индивидуално биће које опстоји на начин ек-систенције, чије је деловање непрекидно стварање, чије је умеће - потпуно умеће живљења. Песник је онај чије дело зауставља и преноси другима свеобухватност апсолутног доживљаја, у чијем се бићу подударају деловање, стварање и производ стварања; он сам је истовремено и творац и дело сопственог стваралаштва. Песник је истовремено и уметник и философ - онај који уме, колико год и онај који разуме.

Биће песника носи тако у себи онај тражен поетски смисао егзистенције. Стварање се показује као непрекидно напуштање утемељености, тиме се исказује и екстатичка бит уметности. Песник се налази у вечном одласку, на стваралачком путовању ка потпуном складу свих својих функција, на лутајућем путовању које је онај трајан и најдубљи доживљај живљења.

1. "Ако је свака философија мислени израз свог времена, онда философија која представља систем апсолутне истине јесте мислени израз таквог историјског периода коме одговара апсолутни друштвени поредак." (Г. В. Плеханов: Од идеализма ка материјализму, стр. 163, Београд, 1964)

2. Г. В. Ф. Хегел: Естетика, стр. 18-49, Београд, 1952.

3. *Loc. cit.*

4. С друге стране, дало би се у прилог првом процесу који обележава распад систематског раздобља приметити да трансценденција екстатичке делатности губи из видокруга значај повесне димензије постојећег. Индивидуум није обдарен бригом за човечанство, осим ако у себи самом не види представника целог рода. - Једностраност ових процеса није предмет наших разматрања, утолико овде остајемо само на констатацији.

* Текст исписан косим словима придодат је из рукописне верзије овог списка. О значају овог фрагмента видети горе забелешку бр. 2 уз текст "О појму теоријског и практичног јединства". (*прим. прим.*)

ОПСЕСИВНОСТ МОДЕРНЕ УМЕТНОСТИ¹

- "Књижевна реч", Београд, пролеће 1973 -

У свом бриљантном и славном есеју о Милтону изражава енглески историчар, државник, беседник и публициста Томас Бабингтон Маколи крајње једноставним речима тешкоћу са којом се сусреће поезија у свако просвећено време: "Народи као и личности прво опажају, а доцније мисле; они напредују од посебних слика ка општим појмовима. Отуд је речник једног просвећеног друштва философски, а полупросвећеног народа песнички... Уколико људи више знају и мисле, они мање гледају на јединке, а више на класе. Стога они праве боље теорије, а лошије поеме".

Теже је Милтону, сматра Бабингтон, него Дантеу да буде велики песник, јер је језик његовог времена оптерећен општим значењима, а речи изложене функционалним употребама и фиксираним асоцијацијама. Тврдо непоетско ткиво таквог језика треба поетизовати, довести до нове разуђености. Треба умаћи очекивању навикнутог уха: Открити у речима нове просторе, у спојевима нова сазвучја. Дугом употребом, речи проширују своју денотацију на све већи број објеката, тако да се губи њихов специфичан звук. Све сложенијим постаје задатак да се извесна реч веже уз одређену слику. С друге стране, реалан, свакодневни живот стално захтева нове облике изражавања за нове облике живљења. Стога није био претеран Винаверов страх да ћемо у новом времену остати неизражени.

Одавно су запажене последице ове тешкоће у језичкој конкретизацији "нових облика синтезе" које испоручује свакодневни живот. Винавер је чак, под утицајем Бергсона, сматрао да су читаве цивилизације пропадале услед немогућности да нађу адекватан језички израз своме начину живота. Ако се овом гледишту одузме оно што га чини претераним, остаје реалан проблем чија је вредност допрла до пуне свести западне културе: Може ли језик пратити ритмове и токове све ужурбанијег развоја техничке цивилизације?

Језик је, дакле, за модерног песника постао први и основни проблем његовог песништва. Реч "проблем" може се проширити речју "предмет". А проширење би могло ићи и у правцу других уметности. Огромно мисаоно и уметничко наслеђе притискује и обавезује уметника на широко познавање традиције, да његов покушај не би понављао већ изречено, откривао откривено. Уметник свој непосредни доживљај света мора посредовати искуством небројених генерација. А давно је изречена мудрост о непријатељству многознања и стварања. Поглед у ново мора пропутовати кроз векове да би се, заморен, вратио.

Суочени са таквом ситуацијом, модерни реформатори готово да су били приморани да језик и средства изражавања властите уметности узму као уметничко питање. Обрт је доследно спроведен у свим традиционалним уметностима и могао би се обележити као бунт против мимезе и предметности. Чак и једна непредметна уметност каква је музика изражава окретом ка дисонанци незадовољство традиционалним опонашањем природних сазвучја и тоналних схема.

У својој естетици Н. Хартман обележава посебно место орнаментике међу другим уметностима. Специфичност њеног положаја састоји се не толико у непредметности њених мотива колико у последици њене слободне игре са формом. Јер, формални моменти ове уметности: Понављање мотива, просторни ритам у понављању, поредак, симетрија, контраст, хармонија, преплитање итд, омогућују, према Хартману, да се као најдубљи слој орнаменталног дела појави "ни мање ни више до само царство фундаменталних категорија".

Хартман је у својој књизи потпуно игнорисао модерну уметност, не уочивши, вероватно, да се на њу могу применити готово све поменуте одлике орнаментике. То, међутим, не значи да је модерна уметност орнаментална. Њу је бунт против предметности и свих традиционалних облика изражавања довео до настојања да се уметничким средствима изрази само "царство фундаменталних категорија". То је изричито захтевао Сезан, то је био Малармеов сан, на томе се заснивао Шенбергов опус. А такав циљ захтевао је апстракцију од тзв. "фотографског слоја" уметничког дела, редукцију предметног садржаја на минимум или нулту тачку, узимање

форме дела за његов истински садржај. Ето продубљеног разлога за обузетост језиком (или средствима) уметничког израза.

Отклањање предметног садржаја и обузетост формом значили су радикални прекид са вековном традицијом. То не значи да су њени резултати једноставно збрисани: Деструкција не значи уништење већ укидање, а са укидањем догађа се превазилажење, чување укинутог. Ако је ради путовања у ново било нужно заборавити све обавезујуће знање нагомилано искуством векова, онда је то био продуктиван забрав, или како се изразио песник Бранко Миљковић:

"Ал' забравом свет сам сачувао и чувам
за сва времена од времена и праха".

Потреба за забравом последица је описане ситуације у којој су се нашли уметници нашег времена. А та потреба једанко се наметала сваком поједином уметнику колико и читавој епохи. Утолико је чин уметничког обликовања постао безусловно везан за тренутак у коме се догађа продуктивно забрављање. Високи циљ: Да се уметничким делом изрази изворна бит ствари, да се кроз њега појави "царство фундаменталних категорија", могуће је достићи само у оним духовним и душевним стањима кад се уметник налази под принудом "унутрашње нужности". Дакако да то стање неће доћи само од себе попут божанског откровења: Оно је последица комплетног уметничког начина живота, образовања, случајних околности; али се оно не може насилно произвести ни предвидети.

Теорија уметности Василија Кандинског заснива се на принципу унутрашње нужности и најснажније изражава ситуацију у свим уметностима: "Унутрашњи елемент, тј. емоција, мора да постоји; иначе је уметничко дело превара. Унутрашњи елемент одређује облик уметничког дела." А ево како говори Марко Ристић: "Нужност израза је први стваралачки услов, предуслов сваке аутентичне поезије, јер једна поезија је аутентична ако је и кад је израз нужности. Све остало је само амбиција или графоманија, пука реторика или вештачко стихотворење".

Инсистирање на унутрашњој нужности којом настаје уметничко дело везано је за далекосежне последице. Најважнија је од њих свакако: Повећано достојанство уметничког чина. Ако се ова формулација чини сувише благом, треба рећи да чин стваралачког обликовања постаје за уметника значајнијим од самог дела. Ретки

и посве неочекивани тренуци продуктивног забораву у којима се из ничега, празног, из неразућеног ткива језика (боје, звука) обликује козмос уметничког дела, поседују самодовољност којој резултат обликовања пружа само димензију трајања. Сам чин постаје дело за себе, тако да се продукт обликовања са њим подудару. Ту нема места подвајању: Козмотворни тренутак се чином продужује у дело и са њим ступа у независно, самостално биствовање.

Овде се треба одважити на један израз чијем образлагању оквир овог излагања не даје довољно простора. Треба обележити поменути тренутак као тренутак опседнутости, а њему одговарајуће духовно и душевно стање уметника као опсесивно. Није необичајено да се у теорији и критици говори о "опсесивним мотивима", па чак и о "опсесивним стањима"; овде је, међутим, реч о томе да се уз та стања вежу све оне одлике којима је обележен преокрет модерне уметности: Неочекивано наступање продуктивног забораву, измицање сваког предметног садржаја, унутрашња нужност израза, у којој је заложена свест о идентитету стваралачког чина и његовог резултата, обузетост формом дела и језиком (средствима, материјалом израза), чиме се врши продор у сферу фундаменталних категорија бивствовања. Традиционална теорија "опсесивних мотива" нема ничег заједничког са овим објашњењем опседнутости. Она се ослања на предмет опсесије, она подразумева предметну интенционалност стваралачког чина. Утолико она говори о мотивима као општим местима, повезујућим нитима у делу једног уметника. Опсесивност модерне уметности није, међутим, интенционална, сем у оној мери у којој се за предмет стваралачког чина може узети ништа, она празни-на унутар свести уметника којом се ништи целина света и нагоми-ланог искуства, посредујући обликовању новог козмуса: Уметничког дела, и то управо на онај начин на који се потпуним укидањем врши потпуно очување укинутог.

Примене ли се ови општи ставови о модерној уметности на поезију, показује се дубоки смисао на почетку наведеног Бабингоновог исказа. Питање је било: Како у просвећеном времену очувати песнички језик од поплаве конвенционализованих речи и диктатуре општих значења; јер напредовање ка појмовима одузима сликовитост изразу. Ако је у непросвећено време сликовитост омогућена разућеношћу језика, па се песници са

лакоћом служе алегоријом (јасном визуелном сликом, према Т. С. Елиоту), окамењени језик просвећених времена захтева нову врсту сликовитости. Средство за њено постизање јесте метафора. "Модерна метафора... силом здружује оно што тежи раздвајању" - читамо код Хуга Фридриха; она постаје апсолутном сликом, "сликом која поседује још само удаљене трагове одраза и која не потиче толико из успоредбе колико из једног скока, скока у даљ". Спајањем две речи "излизаног" и наизглед неспојивог значења постиже се ново, које прескаче јаз природно установљеног реда и односа ствари. А право на то припада тек уметнику који чином стварања и обликовањем језика производи нове, безграничне светове. "Апсолутна слика" модерне метафоре води успостављању непосредног односа са стварима: Премошћени јаз између удаљених значења брише обриси навикнутог виђења, свест пробија испод природног облика предмета, разумом скројена слика света расплињава се у бескрајни континуум могућег.

Тиме модерна поезија компензира "умор" од општих значења речи и оптерећеност дугом традицијом миметичког израза. Умор се, штавише, показује као неопходан агенс деструкције, којом читава западна цивилизација преокреће и замењује традиционалне вредности. Нови облици синтезе који се остварују у животу народа налазе адекватан израз у неограниченим могућностима које су откривене у језику. Можда је управо опсесивно пробијање граница појавног, продор у сферу најдубље заснованости свег бивствовања, она спона преко које се у наше време одвија приближавање поетског и философског израза. Ако је Бабингтон у праву када просвећено време назива временом "бољих теорија а лошијих поема", није ли нужност метафоре и њена апстрактност оно решење које у поезију уводи најдубљи мисаони садржај? Ако је тако, ако песник у тренутку продуктивног заборавља препорађа деструисани свет, додељујући му нови облик и смисао, ми онда присуствујемо надмоћном изласку из ћорсокака у који је запало традиционално миметичко песништво.

1. Две године по објављивању, овај текст ће бити предмет занимљиве расправе на једном од опсесионистичких посела, забележене у ауторовом *Опсенаријуму* (вид.у последњем поглављу "опсену" од 30. 03. 1975. г. под називом "Опседнутост прозом живота и опсесионизам").

НОВА СОФИСТИКА¹

- Необјављен текст, 1974 -

Ноћ, 9-10. фебруар 1974. г.
Београд

Најзад је дошла она права мисао и са њом неодољива жеља да буде забележена. То је повратак овој свесци² - најунутарњијем дијалогу са собом и, како видим, повратак фебруару и студени. А мисао је: Изненадно сажимање свих немира и тражења у једној речи - и то којој! Прогледали напор да се обједине најдубље противуречности бивствовања!

Философија! Јесам ли икада јасније схватио значење и дубину те речи? Шта се све под њеним именом не шепури, колико заборава и обмањивања у скрнављењу њене чистоте! Колико пак препрека да се продре до једноставне, чак свима познате, али с лакоћом напуштане, њене бити! *Sophia!* Колико недвосмислености у тој речи, колико упућивања на *l'être vers soi, Sein zum sich!*

Ја одбијам пројект било које од својих могућности која није у складу са мојим схватањем (бе)смисла свог и свег бивствовања. Људи пројектују у будућност своју визију и она постаје предмет наде, али својом делатношћу, својим ангажманом они скривају обзор вечно-изостајућег Суштва, они прерушавају беспуће у привид смисла. Они живе под опсеном слободе избора својих највластитијих могућности, а не примећују да је могућност само једна: Живети своју људску судбину, издржавати присуство бесмисла, одбијати сваки пројект, сваку визију. Слобода се тада састоји у могућности да се изабере ово издржавање, она постаје оделотворена тек чином напуштања утемељености, и затим: Непрекидним боравком у Ничему. *Sophia* пак није што и *to sophon* - *to sophon* је исход њеног присуства (при-суштва!): Разумевање, вештина себе-познавања, оруђа су за постизање мудрости, знања. Онај ко се тим оруђем служи јест *philosophos*, хвалитељ мудрости, и његову хвалу исказује реч *philosophia*. Тек када стекне то софон, када упозна своју слободу у могућности избора једне

једине аутентичне могућности живљења, *philosophos* постаје *sophistes*, философија постаје *sophia*.

Посредујући се кроз то сопхон, сопхија од хеуристичког принципа постаје хеуристика живљења.

Задатак је стога философије да прерасте у софистику. Софистика је бит и срж философије, њена иманентна сврха и једино оправдање њеног постојања. Философ који себе не учини софистом промашио је на свом путу, он је маратонац који не стиже на циљ, који одустаје од трке.

Презир који прати име "софист" има једну пожељну димензију: Човек који живи бесмисао света непријатан је за околину, он је савест и непријатна опомена самозабораву света. Човек који се својим апсолутним избором и напуштањем одлучује за своју слободу, "оправдано" ће изазвати не само презир, већ и гнушање нежне сентименталности и топле удомљености. У њему живи низбог-чега-бивствујући-свет и он смело прихвата лутајуће путовање као одговор на његов изазов. Тим прихватањем он, међутим, постаје изазов "дневној страсти" нехајне свакидашњости.

Нова софистика има за нужну претпоставку философију, али је собом укида. Хеуристика мишљења постаје хеуристика живљења.

1. Овај текст објављује се први пут. Занимљиво је његов садржај и побуду упоредити са целовитим записом у ауторовом *Опсенаријуму* од 18. 08. 1975. г. (вид. у завршном поглављу ове књиге), рашчлањеним на четири "опсене", од којих друга носи истоветан наслов.

2. Реч је о свесци чврстих црвених корица А-4 формата са абecedним поретком слова равномерно утиснутих одозго на доле дуж целе десне ивице, предвиђеној иначе за уписивање адреса и телефона, коју је аутор повремено, у дугим размацима исписивао дневничким записима још од првог разреда гимназије (1964. г.), од чијих је петстотинак листова бар три четвртине остало неисписано.

УМЕТНОСТ, УМЕШНОСТ И УМ¹

(Преднацрт за једно тумачење надповесне природе Ума)

- Излагање на Философском симпозијуму
"Уметност и техника", Загреб, 1975 -

1. Однос између уметности и технике не може се промишљати а да се нема у виду њихов заједнички извор, коме су они два комплементарна тока, или две матице у истом кориту.

Изворно јединство уметничког и техничког заложено је у следећем:

И једно и друго заснивају се на умећу, или вештини, обликовања твари. Умећем обликовања, твар постаје с-твар. Вештина произвођења ствари јесте услов прерастања тварности у стварност. Стварање уметних (вештачких) предмета јесте заједничка суштина Уметности и Технике.

2. Стварност пак коју производи уметност другачијег је реда од оне коју производи техника. Разлику међу њима установљују различите сврхе са којима оне приступају обликовању твари. Производ уметничког обликовања носи своју сврху у себи самом, сврха техничког обделавања почива изван његовог производа. Уметник нема другог циља него да кроз облик ствари доведе своју замисао до сијања, техничар пак унапред рачуна са употребивошћу произведеног предмета. И једно и друго умеће јесу знања о средствима којима се остварују циљеви обликовања, али циљеви су различити: Једанпут се хоће да замисао духа подвргне своме лику твар просијавши кроз њу у отменој самодовољности, и тада за исход имамо лепоту; други пут дух лукаво подвргава себе твари да њеним учинком надомести извесну своју ускраћеност И тада за исход имамо целисходност. Уметност је нецелисходна. Њена сврха исцрпљује се у укидању сваке спољашњости, њени производи одјекују само унутар себе, и уколико сијају ван, они то само количински проширују простор Истога. Техника је пак у потпуности одређена споља, Другошћу, оном почетном Разликом,

оним нескладом који приморава дух да се отисне у одисеју посредовања сврсисходно обликованим стварима.

Темељ уметности јесте Лепота: Оно увек-истим-одржавајуће недељиво и разливајуће сијање Суштаства; у темељу технике лежи запрека томе сијању, сукоб супротних сила које приступом човека у свет самониклости откривају поприште свог судбоносног обрачуна:

Човек је биће кроз које куља Ништаство у свет. Техника је средство којим човек одржава у себи равнотежу творачке и разарајуће, складајуће и раскладне силе у име властитог опстанка; она је у најдубљој својој основи умешност изналажења одговарајућих или чак нужних, средстава људског опстанка.

3. У своме повесном опстојању уметност и техника нису ништа друго до два суштинска вида испољавања Ума. Ум јесте систем делатних знања о умећима која омогућавају и омогућавају људски опстанак.² У уметности он се излаже као слобода стваралачког произвођења која установљава однос непосредности спрам сијања Суштаства; у умешности он се објављује као принуђеност на посредујућа средства, којима се кроте разарајуће силе Ништаства у срцу опстанка. Умеће уметности јесте Ум који остварује себе као увек исто ослобађање од сваке спољашњости, и учинак тога ослобађања јесте Лепота; Лепота је утолико Истина (као оно увек исто) уколико дух у несврсисходном обликовању открива себе као слободног. Умеће технике (или умешности) јесте Ум који мора да разумева своје друго-битије као нужно средство свог самоуспостављања, и да притом изумева оруђа од чије сврсисходности зависи његов опстанак. Утолико је уметнички Ум човеку дат као изворна слобода обликовања и голи услов саме могућности делања и произвођења; технички је Ум пак човеку задат, и он га увек изнова мора откривати, да би опстао.

4. Уметничко дело је отуда творба у којој је Ништаство потпуно укроћено, оно је чисти учинак који сам не чини. Техничко дело јесте дело које само дела, учинак који чини, његову суштину пресеца Ништаство које струји из човека. У стваралачком чину уметник ништи саму разједајућу силу Ништаства, он савладава расцеп којим Суштаство бива истемељено из свога стајања и гурнуто у Време; коначним обликом дела он уконачује сваку даљу примену, он забрављује Време у затвор Простора. (Ако се мисли да су

музика и архитектура временске уметности, онда треба рећи да оне нису ништа друго него простор који пева). Техничар пак у своме творењу увек рачуна са недовршеношћу свога производа, дело технике употпуњује своју јестоту присуством неке спољашње сврхе, а спољашња сврха истемељује га из мировања и протерује у Време. Уметност Време претвара у Простор. Сасвим супротно томе, техника Простор претвара у Време.

5. У закључку треба рећи да уметничко и техничко изражавају темељни раздвој јединствене људске природе. Уметност у свом најдубљем слоју чини уопште могућим, рећи ћемо: омогућује људски опстанак као људски и пружа надповесни узор бесконачној тежњи човека да уцелини себе и доведе до мировања свој неспоразум са Природом. Техника пак јесте повесни израз ове тежње, она пружа увек привремена средства, рећи ћемо: омогућује да људски опстанак не изгуби обележје људскости.

Ум је оно темељно прајединство узора и сврхе, које се у свом повесном излагању кроз уметност открива човеку као преко-рачујуће, а кроз технику као домашиво, једанпут као дато, други пут као задато, једанпут као принуда, други пут као слобода.

1. Текст је прочитан на философском симпозијуму у Загребу у пролеће 1975. г. са темом "Уметност и техника" и пропраћен потпуним муком целокупне елите југословенске марксистичке "raxis философије" (свако излагање било је иначе пропраћено питањима и дискусијом). Објављен је безмало двадест година касније, у првом броју часописа "Теслиана" (Београд, Сфаирос 1994), у којем налазимо и његов превод на енглески.

2. Овај текст знаменит је и по томе што у њему аутор први пут уводи свој неологизам *умогућити*, *умогућавање* и појмовно га разлучује од уобичајеног *омогућити*, *омогућавање*, као претходан, трансцендентални ступањ, подручје *могућности* које априорно предодређује опсег *могућности* деловања. На исти (језичко-појмовни) начин као и пар "могућост - могућност" тематизовао је утемељитељ философије опсесионизма и "онтолошку диференцију" у сфери темпоралитета опреком "*будућост* - *будућност*", у којој први члан у "Вечито Сада" смешта целу област Бића, којем пак други члан обезбеђује "трећу екстазу" темпоралности, коју аутор додатно именује као "*долазност*", приспећем у "садашњост" вазда пресаздавану у "*дошлост*".

Занимљива је појава код ових неологизама да се толико крупна разлика у значењу постстиже уметањем само једног слова (одн. сугласника). Она, међутим, не би била могућа да нема јединствене гипкости српског језика који значењске помаке обезбеђује не само променом нагласака, него и *дужинама* самогласника. У тој тешко упоредивој особености српског језика нашао је Младеновић још једну потврду за своје уверење да ће српска философија, захваљујући његовој "коренској провидности према значењима", узмоћи да на вечита философска питања пружи одговоре који су другим језицима били недоступни.

Пример за ту "једнословну" волшебију налазимо у програмској Младеновићевој песми "Опсесија", у *Књизи о Празном*, где он са пуном свешћу преузима чувени стих Бранка Миљковића из песме "Море пре но што усним", па његов стих "Свет *не*стаје полако", изменом само једног слова (овог пута самогласника), преиначује у "Свет *на*стаје полако". Ево како сам песник, у "Наговештајним писмима" (26.-27. 10. 1973, у писму Милану Лалићу под називом "Од Црног пса до Опсесије"), тумачи тај захват: "Последњи исказ - изразом свесна реминисценција на Миљковића - треба да у наредним стиховима буде разрађен. *Само једно слово разлике, а значење бескрајно различито!*"финас

Од "слова разлике" у речи "difference" направио је Жак Деридо читаву своју "философију разлике", заменивши у наведеној графемии слово "е" словом "а" ("differance"). А српски језик, у тумачењу нашег философа, испоставља "разлику унутар разлике" без тих вештачких надомештаја, располажући речју "*разлука*".

Сам аутор рано је постао свестан таквог философског набоја српског језика. Уз философију студирајући и класичне језике, латио се (са својом супругом - такође студенткињом класичне филологије) - превођења Платоновог космолошког списа *Тимај*, најлепшег и најутицајнијег, али за превођење и најодговорнијег дела античке философије, због чега се на превод пре њега није одважио нико у целокупној многовековној повести српске писмености. Носило га је убеђење да ће на тај начин изградити изворну српску философску терминологију.

Узбудљиво је кроз *Опсенаријум* пратити повремене извештаје о том стрпљивом вишегодишњем раду који ће, по свему судећи, (под Платоновим утицајем) пресудно утицати на сазревање идеје о "самоукидању" опсесионизма. Уосталом, не постоји за тај закључак ништа веродостојније од самих навода из *Књиге преживљавања*:

01. 07. 1975. г. Рад на "Тимају", размишљање о новој онтологији, везано за термилошке тешкоће са категоријалном сфером глагола "бити".

09. 07. 1975. г. Божанска поезија *Тимаја*: Откривам апсолутно платоничарски дух у себи. Откривам заправо своје песме. Каквим је то срећним случајем превођење те књиге доспело под дохват моје руке? Недељу дана бдели смо над текстом. Припремали "дефинитивну" верзију за првих четрдесет страна.

23. јун 1977. г. (...) У такву звучну подлогу уткива се божанствене идеје Платоновог *Тимаја* о свепрожетости-свемира-умном-сврхом

8. гроздобер 2003. г. *Велике Батанија* (...) Наравно да сам за себе и Веренцу без двоумљења узео *Тимаја*. Као и касније, са Лајбницовим *Новим огледима о људском разуму*, чије сам превођење привео крају на робији и одмах по изласку, потом и са Сведенборговим *Небом и паклом*, хтео сам да урањањем у најсвеопштију философску проблематику изнађем и изградим правилна српска именовања за целокупан опсег духовног појмовља. Онда смо читавог брака, такорећи свакодневно, радили на *Тимају*. Нема ниједне реченице, ниједне речи, које нисам више пута пречешљао, уграђујући у српски текст дубоке саобразне ритмове и скривена значења божански поетичног Платоновог језика. (..) Целог себе уложио сам у тај превод, а то улагање произвело је и узвратан учинак: Цео Платон стао је у мене, и та осмоза напунила је моје крвне судове, преточивши се без остатка у *Књигу о Празном*.

Када је *Тимај* најзад објављен, нигде ни најмањег помена могло било каквог присуства! Још горе од тога, Жуњићевом и руком професора Бранка Павловића, изнакарађени су управо они делови превода - философска терминологија решења - због којих сам се у тај големи посао уопште и упуштао."

Ниједан од поменутих Младеновићевих превода не везује се данас за његово име, иако се из цигло неколико реченица сваког од њих могу јасно распознати његова рука, стил, његов језик и дух. За "отуђивање" *Тимаја* постоји једно објашњење - развод, и од те речи сада нећемо ићи даље. Лајбницови *Нови огледи*, које је Младеновић највећим делом превео у затвору, никада се нису појавили (због негативне рецензије Слободана Жуњића), иако је њихов преводилац издавачу (БИГЗ) приложио и у светским размерама досад најобимнији коментар славног дела великог Лужичког Србина и за свој рад уредно добио хонорар. Ни други покушај објављивања није успео: и Петар Живадиновић (Младеновићев *Пјеркегор*), власник "Паидеје", петнаест година касније исплатио је хонорар свом бившем ученику, али се превод из необјашњивих разлога никада није појавио. Онда је Младеновић из лајбницовске пушке испалио сву појмовну муницију преведећи за своју "Тајинску сферу" у "Сфаиросу" Сведенборгово славно дело *Небо и пакао* - читав превод без једне једине стране речи, уствари спасавајући неупотребив превод који

му је првобитно био понуђен. Због претходно потписаног уговора и изузетно повољног финансијског аранжмана, власник и директор у њему надвладали су ствараоца и тако је творац целокупног српског философског речника задржао за себе скромно место "редактора превода". Али када је десетак година касније припремао друго издање са доличним разјашњењима и придодатим речником појмова, некадашња продавачица "Сфаироса" избацила је на тржиште пиратско издање у којем се име Милана Младеновића не појављује чак ни у својству редактора! И тај се украдени превод редовно доштампава.

Не спада овде да се улази у узастопне стицаје и разлоге те "историје бешчашћа" - уздржалосмо се да овде пренесемо одломке из *Опсенаријума* који их предочавају и расветљавају. Али када се коначно појави *Књига преживљавања*, они се више неће моћи скривати.

Довољно је сада указати на ове чињенице, ради скретања пажње на разгранате токове осујећивања јавне егзистенције оснивача опсесионизма (нису у питању само политички разлози зарад којих ће у свом "другом животу" доспети у затвор). Судићи по стању у нашој философији, чини се да је она тим осујећивањем претрпела знатну штету и доживела безмало полувековни заостатак. Нада је овог приређивача да ће објављивање *Опсесионизма* подстаћи духовне корифеје новог нараштаја да открију тај за њих прокрчени пут.

Тада ће се додатно разјаснити и завршни "дискорди" који су довели до распада и распада опсесионистичког покрета и до разлаза његових протагониста. Али ту се налази и разлог више да се укаже на горку чињеницу да се најтврђе језгро опсесионизма Милан Младеновић - Драгиња Урошевић - Милан Лалић никада није разградило. Њега су раздружиле "гозбене дружбенице" Болест и Смрт, прва до дана данашњег трајно изгнавши Драгињу Урошевић из друштвеног "згласја", друга испративши Милана Лалића међу његове "мртве песнике", и једна и друга оставивши Младеновићу одговорност да велику мисао и занос њихове младости сачува од заборава.

ПРИКАЗИ

Песници опсесионизма

ПЕСМА КАО ХОМОЛОГИЈА МЕТАПСИХИЧКОГ И МЕТАФИЗИЧКОГ (Згласје, Просвета, Београд, 1972)

- Приказ у "Студенту" прве песничке збирке
Драгиње Урошевић, 1972 -

Начинити књигу песама значи обрети се на врху неког пута, досегнути висину осматрачнице са које се пут сагледава целином догођености. При томе, одговорност песника пред делом кореспондира интензитету његове амбиције, као што и сам домашај остварења зависи од талента и доживљајне дубине песникове. Тако се књига појављује као осмишљујући резултат једног процеса чије су дивергенције њом сабране и обухваћене чврстином јединства. Дакако да успех ове коначне ретроспективне композиције у највећој мери одређује и суд о њеним деловима, јер се ови свакако појављују у чистијој светлости када су обасјани погледом целине. Књига је стога последња, најдубља и најизазовнија песма, у њеном свеобухватном захвату мире се оне супротности којима, каткад у непомиривом расколу, ратују стихови, строфе и поједине песме.

Додуше, замисао о књизи може претходити самом чину или процесу њеног писања, у ком се случају целина догађа већ у самом уму песниковом, а писање придлази као више или мање слободан поступак реализације. Један француски књижевник делио је писце у три групе: На оне који пре приступања писању већ знају шта ће и како писати, потом на оне који писање започињу са свешћу о само једном од ова два суштинска захтева, и коначно на оне који не знају ни шта ће ни како писати. Овај књижевник је својом духовитошћу показао смисао за сарказам, и не слутећи ваљда да се нехотице нашао на трагу тајни песничке креације; јер песник је највише песник онда када у силини свога доживљаја не достиже речи, када се вине у пределе чистог осећања лепоте који не познаје путеве сопственог испољавања. За Малармеа била је то борба са белином листа, отимање речи пренапрегнутом

доживљају, за нашега песника то је боравак у Ништа, симпатија са неузнемиреним и самодовољним светом Духа; недостатак речи превазилази се непосредним изливом поетско-синтаксичких целина, обликованих луминозношћу тренутка. Тако да изворност поетско-креативног чина припада богу Каиросу - богу тренутка и згодне прилике, макар се тај тренутак припремао читавим животом песниковим, макар се "згодна прилика" састојала и у бременитој принудности очајања.

Ако се, међутим, последњи и најнедостојнији са листе француског књижевника показују сада управо у супротној светлости, као најдостојнији песниковог имена, ваља одмах, за утеху првима, указати на то да тек зрелости израза и строгости самосавладавања припадају предности пута који су они изборили: Замашност већих целина и слобода у обликовању композиције. Не треба посебно наглашавати да се тако у чину стварања губи непосреднији контакт са извором; али се зато избегава тешкоћа одговорности последњих: Да све оне разноврсне облике и садржаје, који су, увек нови и често инкопатибилни, отимани празнини доживљајне пуноће - сврстају у осмишљајући ред књиге. Треба ли, најзад, рећи да у овом завршном чину песник мора бити на висини једног философа, оног који све хоће да сагледа из светлости целине? Није ли зато књига истинског песника резултат обуздане стихије, пробуђеног Ништа: Умни сабор распојасаних тренутака, овековечени Каирос?

Најсрећнија је околност, међутим, када је у кратком времену већина песама потекла са истог врела, из исте (свеобухватне) интуиције; рад на уобличењу књиге најчешће је тада лишен неких лексичких несагласности, а круг опсесивних мотива и симбола дозвољава хармоничну композицију, иако каткад заведе на странпутице стихијног ређања песама, без дубљег захвата и умнијег сагледавања целине.

Песникиња Драгиња Урошевић, којој су на располагању биле предности последње од наведених песничких ситуација, већ и самим називом своје прве песничке збирке обавезује читаоца да пре читања појединих песама, поднесе себи рачун о целовитој замисли књиге. Јер реч "згласје", поред чудесно сажимајућег трептаја неологизма, подразумева и сагласност иначе дисонантних делова. Сама књига на изненађујући начин одржава на окупу

ускомешане кругове васцелог бића, тако да већ из назива циклуса читалац наслућује покрет целине од себе ка себи самој, путовање кроз посредне ступњеве који неодређености првобитног сагледавања удахњују разуђеност опредељења. Ово ће се путовање показати као незнатни дрхтај унутар свеобухватног круга бића из кога за "умнике" нема пута ван: У њему влада гравитациона сила смрти, тек "с природом нам једначење" ("Хумке час") досмислиће наше краткотрајно "гостовање звездама":

"Природа колевка и хумка, која нас згласју повела,
у једначење сад са собом привлачи."

("Похвала маслачку")

Али пре но што се отисне низ ковитлаце поетско-метафизичких кругова до згласја довинутих, читалац мора обратити пажњу на тростих који се под називом "Песма о Песми" налази испод, изван њих. Постоји ли, дакле, нешто необухваћено чврстином целине бићач Може ли се обезбедити једнозвучност згласја ако један тон допире из другог регистрач

Ма колико, међутим, и сам песник био засужњен размерама пространијег смисла, ипак је он тај у чијем се уму целина уобличује; стога је он истовремено у кругу колико и ван њега. Тако се песник пламичком своје свести налази стешњен између два понора: Између недокучивих дубина у себи и претећих "звезданих ширина" над главом. Да би се биће уопште могло мислити, оно мора имати свој психички корелат, или тачније: Ако је његова суштина метафизичка, тада је његов корелат у уму песниковом - метапсихички. Овај је, дакле, неопходан услов самог мишљења о бићу, у крајњем случају: Медијум у коме биће долази до самоосвешћења; тако да онај неразумљивог порекла пламичак свести посредује у спајању и коначном поистовећењу два понора, што му за право даје да се нађе изван њиховог тоталитета. Песникиња Драгиња Урошевић на бриљантан начин спроводи ову замисао.

У уму песниковом, наиме, борави недосегнута Песма, Тајна ка којој се усмерава животни и стваралачки напор:

"У куполи чела тајна златна распета"

"Недокучиво семе душе пламне и племене."

Као таква, она је предмет и вечити недосег креативног чина, дакле самосагледавања, утолико стварнија уколико тајанство свог садржаја чини погледу даљим, нестварнијим. Тако се појам песме расплињава у два значења, те у наслову "Песма о Песми" (ма колико се чинио већ искоришћаваним), имамо оригиналну замисао: Песма као готов производ стваралачког чина саопштава читаоцу недокучивост Песме (велико "П" ставио ММ ради лакшег разумевања) као заједничког, хомологног језгра метапсихичког и метафизичког, као далеке, недогођене, непознате хармоније свеобухватног реда ствари, дакле козмоса. Даље се у књизи појам Песме као лексичко оруђе више не појављује, осим у последњој песми циклуса "Глас незнанине, Смислица круг", на самом рубу згласја, где се догађа чудесно поистовећење, "венчање" таме у глави и "звезданих ширина ... далеког свемира":

"Силазе песме из звезданих ширина на венчање с тамом."
("Песме")

Али током читаве књиге провлачи се замисао једног по садржају Песми аналогног реалитета, чији идентитет песникиња утврђује неодређеном заменицом: НЕКО. Тако "у уму песниковом складана сасвим у свод модри над нама сведен" (Песме), под његовом "руком непознатом руком сасвим нежном... сва бића почетку хрле врху да се вину" (Харфа). Ми смо, дакле, "предиво замршено узвишене неке руке сјајне" (Химна уму); а у песми "Смислице" песникиња овом мистичном реалитету, који посредује у заснивању песничке онтологије, додељује персонификовано одређење: "Неко" постаје "Смишљени маг" који исписује круг, "чарац" који "у незнанинама гута зачарану траку хода".

Али његово боравиште, рекосмо већ, далеко је и недокучиво, ушивено у најсвеобухватнији круг бивствовања - круг бића. Недохват хоризонта тог круга за песникињу се зато одмах на почетку објављује као Тама. Отуда назив првог циклуса: "'Глас бића, Таме круг".

Ми сада заједно са песникињом улазимо у дворане свемира; но као што смо пре поласка на ово путовање обратили пажњу на њихово предворје, сагледајмо их сад за тренутак у целини, онако како већ на први поглед сукцесивно стреме згласју. Ми ћемо се касније само делимично вратити деловима и појединачним

песмама, онолико колико је то потребно за разумевање онтолошке визије песникињине, а читалац ће моћи да и сам сагледа остале импликације.

Дакле, глас бића допире из таме, у његовим свеобухватним звуком одзвањају сви субординисани чланови. Оно траје бескрајно и неузнемирено, мирећи својим недохватним размерама све супротности којим дише. Тако у себи скриљује и собом наткриљује први услов своје бесконачности: Вечну мену и смрти свега коначног, заљубљено у хумку којом се затвара круг привременог и танког постојања сваке појединачне свести. Све што живи стреми своје увенућу, тек под хумком материја се враћа своје безмерном извору. Отуда назив другог циклуса: "Глас хумке, Већења круг".

Али појединачно биће, осуђено на скучени простор свога тела и блиску перспективу трајног нестанка, принуђено је да некако преживи свој омеђени век. Није ли могућно већ и самим животом својим, макар и безнадежним, макар бесмисленим, докучити нешто од непролазног, пресликати у своје духу постојећу а недосегнуту хармонију козмичкуч Није ли управо љубав она неокончана симпатија са нетакнутим поретком природе, глас уткан у бешумни говор латица, круг овенчан цветом мириса и мирисом цвета: Да се из свести потисне трагична судбина бића коначног, у биће ванвремено да (се) заронич Зато се "Глас љубави" затвара у "Цветни круг".

Љубав, међутим, почива на заборава бића, а песник не прихвата одсуство бити и зато напушта привид склада, наставивши пут врховима ума и маглинама Тајне. Но пре обретења у језгру незнанина, песник прибира своје искуство, свечано знање стечено у сагледавању чистог безмерја бића, пропасти свега коначног унутар њега, неуспеха заборава и задовољења љубављу. Зато "Гласови различни" звоне одјеком пређеног пута и слуте блиске свечаности ума.

Тако се најзад поново враћамо тамо одакле смо и кренули, својим умом досежемо пределе бића. Али сад биће са својом тамом поприма нови садржај: Чак и оно добија на себи пукотину, кроз немогућност откривања његовог објективног смисла, надиру "незнанине" богате простором за наше субјективно мислено довијање и осмишљавање. Реч "смислица" у називу циклуса "Глас

незнанине, смислица круг", начињена по аналогiji на уобичајену реч "бесмислица", својим саркастичним хумором означава химеричне творевине ума које свеопштој тмини и коначности Духа супротствљају последњу могућност да се живи са илузијом смисла.

Коначно се круг затвара заклетвом на верност узвишеном лету поезије, чиме се допире до оног полисонантног и заокружујећег гласа целине универсума: Згласја, које дефинитивно уједињује маглине чела песниковог са "ширином, дубином и тамом" небеских сфера.

Али сазвучје не би било потпуно ако песник не би водио рачуна и о руку својих песама. Тако су песме унутар циклуса идентичне формом, од циклуса до циклуса, међутим, будући различите. Два изузетка постоје, али управо они потврђују таленат Драгиње Урошевић за композицију: Први изузетак, песме последњег циклуса одликују се истоветном формом са песмама првог циклуса, што већ и само упућује на суштинску идентификацију њихових садржаја (формално и садржајно затварање круга); други изузетак, песме циклуса "Гласови различни, Похвала круг", већ и својим прозним изгледом истичу своју различност, одељеност од осталих садржаја. Коначно, формална целовитост књиге до савршенства да се доведе, завршена песма "Орао", у "Гласу згласја" једина, такође је тростих као и прва пемса књиге, "Песме о Песми", о којој је већ било речи. Још једном песникиња формалним захватом решава битно садржински проблем: иако је "Песма о песми" изван кругова кругом бића обухваћених, она се на овај начин ипак враћа целини, будући да се формом "римује" са песмом "Орао". Тако се до разрешења доводи наша раније констатација да се песник, или тачније Песма у његовом уму боравећа, истовремено налази и у кругу бића и изван њега.

Остаје још да укажемо на неке елементе онтолошке визије Драгиње Урошевић. Нешто од тога већ је раније изложено, пре наговештено. Већ у првој песми првог циклуса (Пев сужњи), једној од најдубљих, суочени смо са раздеобом космичког простора на овој страни и оној страни. Док "с оне стране" влада мртвило, непокрет свепрожимивих тмина бића:

"С оне стране ни мирис трептавог света ни трен
Само по нека лепршава сен око себе убого путује
Мртвом усном дотакне земљу утрне јој крило хрло",

дотле "с ове стране" људи као "засужњена бића, бића сама", "умници" који "зуре у живота свога шкољку седефну", утолико безазленијим изгледају што опстоје у сјајном храму природе, "божански усклађеном сунцу у част":

"С ове стране замирише трептав цвет и век..."

Контраст се продубљује са сазнањем да је "хумка права колевка бића" и да у двору природе "све само светковина смрти бива", јер је природа "харфа... у руху већења". Али ова сазнања за песникињу не добијају "смисао трагичног погледа", како се површно изразио један критичар, јер сагледавање свеобухватног реда ствари и неизбежних космичких закона налази се изван уских категоријалних подела које врши свест - само један незнатни члан вечног пролажења у оквирима бића. Условно речено, положај човека је збиља трагичан, али су ту зато песници који "на крилима звезда (...) смртни и танани ослушкују мелодију свемира" (Песници), те својом мисијом превазилазе обзор пуког очајања, макар нас "живот издајник претвара у прамен праха" (исто), макар

"Једна тачка чела тамна и пламена
(...)

Немом речи продире у бело срце нарциса усправљеног
Носећи за собом сенку своју ко пропаст познану.¹

("Ветрови")

Јер кад "висина небесна у цветове сочне пев точи" (Песници), тада ни "смена умника", ни тама и помор који "у недоглед света развијају крила" (Смислице), не могу нагнати песника:

"Да у висинама подозрева од простора низног."

("Орао")

Иако "клизи шапат о почетку на рубу свести, о сржи света превасходно гордој и тамној снази" (Смислице), ми се "клањамо дубини хумке сјају урне лету пепела у простору" (Химна уму), "опседнути звоном олуја које даљ предсказују" (Смена); и док "клизи танушна линија смисла међ слободом и тамом" (Пев сужњи), "кроз тавнину танка нит ума величанствено одсева" (Химна уму). Тако ишчезава трагика из једног погледа који је управо са њеног

извора потекао. И зато песникиња, попут орла, стреми висинама бића, попут галеба снева о "чистом лету" и "неузнемиреној пени". Али то је већ пут ка узвишеној самоћи бића, ка пределима чистог простора и чистог времена који се поистовећују, то је наговештај бестелесног постојања у коме се чак и биће "закопчава" пред тајном, пред огромним пространствима незнанина испуњених празнином не-бића:

"Биће је увек само и пред тајном закопчано
Скриљене вратнице узани пролази према свемиру."

("Смислице")

Из таквих висина допире поезија Драгиње Урошевић. Раскош њеног талента, опсежност њених замисли знатно превазилазе могућност да се у једном кратком огледу довољно осветле са свих страна. Зато овде није било речи о њеном језику архаичном а чудесно иноваторском, о мелодији стиха, изненађујућем богатству неологизама, о двосмисленим речима које мисао поведу паралелним а схвативим путевима. Није било речи ни о традицији на којој почива ово песништво, као ни о тренутку савременом који га је дочекао и који је њим проговорио; па стога нека на крају лапидарно буде речено да је поезија Драгиње Урошевић својом појавом у времену поетске хиперпродукције показала с једне стране да ће аутентична поетска реч преживети и прекорачити све ступице које јој постављају време и духоклонулници, а с друге стране указала на безначајност и непотребностогромне већине песничких творевина које паразитизирају крај ње на суши Духа, заузимајући имагинарни културни простор, животарећи до скорог заборављавања.

ОПСЕДНУТОСТ НОВОМ КОЗМОЛОГИЈОМ

("Псалми и друге песме", Матица српска,
Нови Сад, 1973)

- Приказ у "Политици" прве песничке збирке
Милана Лалића, 1973 -

Пред собом имамо прву песничку збирку младог песника Милана Лалића и рационално интонирану оријентацију Матице српске и њене угледне едиције "Прва књига". Збирка "Псалми и друге песме" открива песника у развоју, који се ка властитом исказу пробија испробивајући различите изражајне могућности.

Лалићев доживљај света служи се најпре неким традиционалним симболима митског наслеђа. Круг тих симбола проширује се или се мења зависно од сфере утицаја којој се песник излаже. Псалми су својеврсна језичка и ритмичка актуализација библијске атмосфере. "Мртви песници" и песма "На гробу Нарциса" служе се пажљиво одабраним персонификованим божанствима грчке митологеме као поводима за наслућивање властите козмологије. Тежња за заснивање нове козмологије добија песмом "Подвижник" лексичку патину нашег средњевековља, да би у циклусу "Долазак очекивано" - ослобођен непосредних утицаја наслеђа - запевао модерни сензибилитет. Завршни циклус - "Три сонета" - сажима све најбоље особине целе збирке и истовремено служи као окосница будућег песничког опредељења.

Напоредо са променом сублимованих утицаја и постепеним ослобађањем од њих, ми пратимо и одговарајући развој артикулације стиха. Слободан и сажет стих псалама, елегичном ритмиком и општим метафоричким обртима, каткад и елипсама, приближава профетску и апокалиптичку библијску имагинацију. Напротив, у "Мртвим песницима", повратак хеленској хармонији и мери исказује се чврсто исклесаним катреном у коме рима није без патетичног призвука. Овај се контраст примирује у песмама "На гробу Нарциса"

и "Подвижник", зацело преломним тачкама збирке: Рима остаје носи-лац хомогене песничке структуре, али се зато катрен таласа унутрашњим ритмовима и усложњеним значењима. Преданост рими искушава се наизменичним присуством белог стиха у циклусу "Долазак очекивано", да би у завршним сонетима добила свесно, готово метафизичко оправдање: Ако су песма и сам поетски чин творбени моменти новог космоса, ако се, наиме, унутрашњи свет песме у космотворном тренутку издиже изнад природно-повесног хаоса, онда рима у њему има обележје носиоца новостечене хар-моније и наслућених сазвучја.

Лалићева опседнутост новом козмологијом није деклара-тивна - ми је реконструирамо тек анализом његовог поступка. Двоструки процес духовног захвата води разарању света облика и појава, "реални свет" продубљује се у две димензије: Духовну и козмичку. Конкретан предмет - у песми је он обележен речју и као такав он је симбол, носилац метафоричког значења - послужи као повод, затим трансформисан, он служи као посредник између духа и космоса. Узајамност је обострана, а посредник се раствара у новопостигнутом свеобухвату. Разорени свет колевка је новоиз-грађеног - и управо песник овој трансфигурацији даје обележје свог духа битно поетским (стваралачким) чином. О особености тог чина сведочи песма "Сонет о настанку песме":

"Ал' памтим како Песма пред живот спава:
у уму се камен с птицом одроњава."

Поступак који обележава заснивање нове козмологије највидљивији је у последњој - најбољој песми збирке

"На језику песника кише труле
Расту горки бадеми, расте сенка зида
грађеног од речи што су расуле
звезде по нерву изоштреног вида."

("Сонет о песнику")

Развој одличних песника најчешће је најбољи тумач њихових коначних опредељења - посматрачу путоказ за истраживање, младом следбенику школа и поука. Ако Лалић израсте у одличног песника - а његов првенац пружа све услове за то - значај ове збирке биће више него очигледан.

НАГОВЕШТАЈНА ПИСМА

Постојанственој Дами

- А О НАСТАНКУ КОЗМОТВОРНЕ ПОЕМЕ
"ОПСЕСИЈА"
И ОСТАЛИХ ПЕСАМА КЊИГЕ О ПРАЗНОМ -

која је писма поменути писатељ упутио Постојанственој Дами са свог добровољног изгнанства на Острвским пашалацима у 1973-ој наговештајној, козмотворној и опсесивној години,

и не само њој, јер ће се на следећим страницама затећи и одломци из неких других (истовремених и потоњих) писама упућених неким другим особама.

НАГОВЕШТАЈНА ПИСМА

Постјанственој Дами

1. јули

Размишљао сам данас о оним момцима који се роде, живе и умру у истом месту, на истој тачки свемира. Како су они причвршћени, уковани, на крају задовољни. А ми, који "не живимо тамо где нас позна свет", лутамо кроз простор и нема оног камења који би нас утемељио.

Град је наша безлична лутаоница.

Градови лебде у измишљеној светлости, провалије зјапе у свакој пори тротоара.

13. јули

Данас сам мислио о својим књижевним замислима, о незрелим песмама и неухваћеним мислима. Мислио сам и по ко зна који пут сетио се оног Гетеовог: Оно што не можеш довршити чини те великим...

Да ли ће се из мог недовршеног духа излећи она *поиема* ради које животе своје издржавамо, да ли ће се дорећи оно недоречено, дожудети оно неизжуђено?

Ето, то је очај: Огромна сила која хоће да се исказе, да пронађе неоткривени простор за себе и за свет. То је и гнев: Неупотребљени очај, немоћна моћ. Тако ми битно бивамо: У одлагању себе.

Када се Ивица Понор докопа свога Жала, када се продуби онај тренутак између постојања и смрти, када се наша постојаност сурва у онострану тмину и заблеста тренем умирања, свако ће одлагање устукнути пред одлуком:

"Били смо а сада све је опет ту..."

17. јули

У последње време много сам говорио и писао о Празном. И управо сада, када се дух подређује телу, мисао неразумности: Осећам како се Празнина у мене насељава, како све дубље у апсолутно отсуство тонем.

Да ли је то испражњавање од сваког претходног наноса, да ли чишћење духа за нови напор стварања? Ако је тако, није ли на правом путу она мисао која Празнином препорађа свет, оном Празнином која се у рушењу самопрепознаје, која уништава и ништи уништење? Зар тако не остаје мисао уместо нас, празна мисао без нас?

Сулудо ми се то у глави збива, та Празнина пре, кроз и после мога ума, тај недосегнути простор коме се великим словом клањам, пре ума, пре духа. Само, хоћу ли умети да га искажем, хоћу ли умети? Или ћу се у њега од њега скрити?

26. јули

Када се у бићу загубимо и заборав нас суштва нашег обузме, плодно је то напуштање себе, инспиративно загубљење. Из најбаналнијег расположења искочи нам стих, најтривијалнија ситуација одједном набубри најнеочекиванијом идејом. Како можеш знати где ће те затећи Мисао, како да докучиш објаву недокучивог? Путеви из нас ка нама заобилазе предвидљиво, свест се сабира на излазном прагу догођеног, стога: Све што се збило на добробит се нашу намерило, сваки нам губитак смишља неки ћар.

Али да то утеха само не буде, брине несташни Каирос, и наш духовни свет лебди над сопственим понором, лебди и одржава се. Напуштањем себе он се ради повратка себи очувава; у себе само загледан, он не би познавао пут из себе. Тако ми тонемо у биће, а сушто нас из тога предоченог бездна вреба. И ето потпуне запалости која се у трену препорађа у потпуни узлет.

То је као у идеји за једну песму ("Сансеверија"): Падаш у провалију, отвара се утроба земље, чврсти те елемент пропушта кроз себе, затим и магма - флуидни елемент ватре у средишту земље, ти, дакле, падаш; потом се нађеш на другој страни лопте, потпуно си пропао, али сада узлећеш ка небу - нове се козмичке

силе у гравитацију уједињују. Ту нема разлике између пада и узлета, као што ни тамо светлост не препознаје тмину јер се управо у њој само-препознаје:

Сунце у леглу таме лик свој препознаје.

Тако се у једном ДАХУ ДУХОМ бависмо. Јер нас перо, опет непредвиђено, поведе

Vers les sommets ensoleillés de l'ivresse.

***

Ти видиш да ја у писму никад не остављам ни мало празног простора, да ја све до краја испуњавам. Е па у томе и јесте смисао Празног: Потпуна испуњеност бића. То је као и са узлетом и падом, светлошћу и тмином: Празно је апсолутна испуњеност. А један песник каже: Празно је дубље...

Овде сам неколико пута размишљао: Како сад протумачити онај стих:

Смисао је празан, бесмисао пун.

То ми сада изгледа врло необично и изнијансирано. Да ли ипак смисао? Или је пуноћа бесмисла оно празно смисла?

1-2. август

... Ево нас сада у тишини, ево у прикупљању. Даљине су блиске и ми се сусрећемо негде над свезадирућим морем... А све је то ЈЕДНО ИСТО море, све то кретање и лахорење, урлање, затим затишје површином. Ми се тако припајамо и не раздвајамо непоколебивошћу свеprisутног.

А онда: Загледаш се у блесак, у онај се одблесак, у оно сједињење воде и ватре, у онај мир вечити међу стихијама загледаш, и видиш: Да ту смо негде, на Путу том Сунчаном, залутани - и не распознајемо више сукоб и освету, иако сукобљени, иако гневни. Тим путем завађености и помирења лебдимо - ми, несаломиви путници даљине и вечног присуства, поклоници Празнине, осветници смисла. И ето "новог простора, непознатог нам... и тако потребног", ето празне испуњености и препуне Празнине: Ето

Великог Сунчаног Пута пред нама и у нама, ето немишљеног празног простора који "укида крајњи циљ", у коме борави "клица стварања", могућност новог обликовања.

Треба ли да ти говорим о томе да се то обликовање збива у поезији, да је наиме, сама поезија то обликовање? Не тек ова или она песма, не чак ни било која песма нити све песме заједно, него Поезија као стваралачко деловање, Поезија као чин обликовања егзистенције.

Поезија треба да прерасте у најбогатије постојање, Песник је тај који својим духом указује стварању пут од замисли ка Чину, од чина ка Делу.

***

Свакако си размишљала о оном тренутку који раздваја живот од непостојања, дах од слећености. Он је за мене налик оном нашем свакодневном тренутку у коме се из јаве извијамо у сан, оном тренутку који безуспешно покушавамо да ухватимо, а увек сном преварени бивамо. Једном сам ја о томе тренутку држао беседу, у она чаробна времена присности и великих окупљања...

Видиш: Тај тренутак умирања - то је онај Понор-ка-Празном који лежи у дну Опсесије. Тим тренутком бити опседнут значи: На битан начин бити опседнут. Стоичари и епикурејци многе су мудре ствари о њему изrekli у настојању да постигну узвишену равнодушност, многи пак песници над њим очајавали; и сваки га од њих једном доживео, сваки пак своју тајну однео са собом. А сваке вечери ми имамо прилику да умиремо и да се са јутром поново рађамо.

Тек: Понор је пред нама и читав наш живот само је ивица са које се пропада тамо одакле се једном узлетело, и ако хоћеш, то је ивица са које се узлеће тамо где се једном пало.

8. август

О Ивици Понора.

"Такозвани живот" јесте Ивица, и "оно о чему не смеш да мислиш" јесте Понор. А "ситне утехе" јесу смисао заборав; јер када би стално тако мислио, човек би збиља тежио смрти и једино би мртав Ивицу могао до краја да опише. Само: Треба још

рећи да понор обухвата и ивицу, а живот је само шанса коју беспуће само себи пружа: Да себе спозна и себи се врати. Тако Свеобухватно кроз нас у себе задире, продубљује се и пориче крај. Али ако тренутак умирања сабира у себе оно најбитније живота и смрти, тада се пропадање ивице у понор и узлетање понора на ивицу мора схватити као тренутак коме треба тежити.

Све је још простије када се изложи проста мисао: Живот неминовно стреми својој сабирној и исходишној тачки и нема тог догађаја који би могао пореметити тај природни ток ствари. Из чега следи да призивање таквог тренутка у посед свести значи призивање оног најбитнијег. Заборав битности треба зато заменити забором заборављања: Што дуже код себе имаш лебдећи тренутак умирања, што концентрисаније, што дубље, то ћеш "ситне утехе" већ и несвесно заборављати, то ћеш читавим својим бићем тежити смрти, у зев ћеш понора пропадати.

Тако и пад са високог горја, пад у провалију, затим узлетање с друге стране земље, само је опис умирања, само-говор Опсесије. Опсесија уједињује Ивицу и Понор, она је присутна у сваком животном чину, јер је истовремено и са ове и са оне стране, јер је њен простор - празан простор између постојања и одсуства, јер је она - будући и овде и тамо - смештена ни овде ни тамо; њена кућа налази се НИГДЕ, њен животопис јесте НИШТА. Ето Празнине настањене СВУДА, ето простора што прожима СВЕ и јесте СВЕ.

1-4. септембар

Ватра се ватри радује, заборав других стихија! Ваздух је гости, земља потпаљује, тек вода кроти. Али када се морем сусретну, празник је то борбе и помирења.

Крећеш се, пловиш, у Сунце гледаш. И свуда пред тобом: Пут. Промена положаја не угрожава га. Он је у непрекидном одношењу са тобом и твојим видом. Било где да си, он је мисао твоја и твоја намера.

Па онда: У колико ли се мноштво путева тај јединствен и свеприсутни у моме виду Пут разврстава, остаје ли од њега ишта када се у безброј погледа, на безброј тачака простора, утискује?

***

Угледаш Месец на двевном небу и обузме те језа. Око и изнад њега плавет царује, ти призиваш у помоћ своје знање и зато знаш: Огроман је то простор, а како је само тај срп близак виду!

На другу страну неба погледаш, плави се очај протегао простором, па ти се чини: Нема дубине, читав се онај међузвездани понор згрчио у превару Сунца, заклонио за слаби домашај нашег вида. Тако да се у једном трену зачудиш моћи Месеца: Да не подлегне превари, да се одазове изазову зрака. Замислиш: Којом то силом наше Сунце отима ноћ просторима, како се пак та ноћ покорава сјају, како се у плаво таложи и привидом одсуства дубине објављује.

Тако се присуством месечевог бледила на дневном небу осведочујеш о дубини придида и утешности заблуде.

Колика још Сунца зауздавају тмине, колики простори светлост у недра скривају!

***

Чудно ме заиста обузима и видим себе тужно, далеко. Прекјуче смо били на гробљу, ти и ја нисмо обишли оно најлепше, тамо изнад полукружне обале. Читавим полукругом протежу се гробнице. Ја не могу да не замислим исту ту земљу, исти тај распоред тла пре много векова, у доба Хелена и Римљана. И шта је онда време за то полуострвце? Још увек је ту исто оно море, још увек исто Сунце, подмлађено корење чемпреса и даље дуби тло и храни се иструлелим остацима људи. Чак и имена остају иста, само се лични идентитети присутника мењају, да и они ускоро пронађу утишје и нове, подземне пријатеље.

Чиме се ту мери време кад ништа не стари, кад се не мења ништа?

АКО МОЖЕШ ЗАМИСЛИТИ И НАЈМАЊИ НЕПРОПАДИВИ КОМАД ПРОСТОРА, СВАКА МИСАО О ВРЕМЕНУ ПОСТАЈЕ НЕЗАМИСЛИВА.

12. септембар

Ја увек мислим да постоји нешто даље и нешто дубље и нешто шире и нешто још обухватније. То, дакле, значи да сам ја достојан оне Борнове пушке за требљење метафизичара...

Загледавши се у бескрај, видим како границе измичу обухвату; а то се затим понови и онда када покушам да докучим крајњи домет сићушног, па када хоћу да себе ограничим у некој најбаналнијој ситуацији... Тако читав мој живот излази на стално пребацивање погледа преко оног постигнутог, и још даље, преко оног могућег. И колико год ту особину сматрао најдрагоценијом за једног уметника, особито песника, у истој мери знам колико она може бити погубна...

***

Не знам колико можемо рачунати са тим да у свој трајан посед задобијемо осећање надмоћне лакоће у обликовању. Ствар и јесте у томе да се оно увек изнова осваја, да се потом доводи у сумњу, на крају поново превладава неверицу. Стихија ватре непрестано понире у чврстину тла, вода би га такође сатрла. Али тек у свом ослобођењу од себе самог - у оном плавкастом диму - он постаје ваздушаст, и неоспорив. Колико је потпале потребно, колико ведрине неба и колико благонаклоности Еола да се пламен вине у етар и залепди простором ослобођен гравитације!

Тако и ми своје тренутке напуштености и очајања треба да посветимо оном неочекиваном узлету који се ослобађа сваког подножја.

Ја бих желео да будем онај ко је тога непрестано свестан; али каткад тек касније увидим да сам у лебдеће стање доспео начинивши тек један незнатан корак из најдубљег очаја, и да сва силовита осећања душевне патње заправо ослобађају једно празно и ваздушасто УНУТАР чврстоће ствари. Свака загледаност у биће, уколико, шчепана бићем, на суштост заборави, продубљује у чврстоћи бића једну нову суштост која подрива изнутра; он би да се ствари распрсну, да се Празно прошири и обогати.

10. октобар

Већ на првој страни Доктора Фаустуса - већ на самом почетку говорећи о смрти главног јунака Адријана Леверкина - каже Томас Ман: "... Две године како је из дубоке ноћи пошао у ону најдубљу". Ја сам онај свој проширени сонет:

О слепа игро векова и гена...

назвао "Проширење ноћи"; зар ти се не чини да се у овој Мановој реченици крије један суптилнији смисао идеје: Једно ширење у дубину, једна ноћ која, будући већ прилегла на свет, тражи за себе простор у дубини, у унутршњости ствари? Ноћ се не проширује само у бескрај козмоса - онолико далеко колико то може поднети прекорачујућа моћ нашег представљања; прави смисао њене делатности јесте прожимање дубине бића - онолико дубоко колико може издржати његово природно устројство: Да тим прожимањем не потегне ка небивању, тј. Суштини, тј. Ничему. Ноћ се скрива даном, тек се дубоко промишљеном осећају као свеприсутна објављује; дан је онај привид који извире из простора недохваћеног путовањем у дубину, наиме привид плавог или кретања, светлости или облика:

Јер судбина одреди глас који ће
Светлост узалуд дозивати
И биће ноћ а људи мислиће дан је.

Тако говори гимназијалац Еулалиос (Милан Лалић, прим. прир.), цара Давида најмлађи унук, а шеснаестогодишњи Лауп (Бранко Алексић, прим. прир.) пристаје уз ово пророчанство:

Ноћ је
Ноћ је била
Ноћ ће увек бити.

У каквој се то ноћи обзиремо, је ли то она Новалисова, одушевљено химнама поздрављена, она која спушта поглед висина у таму наше главе и ту се настањује, је ли то она ноћ која се песнику обећава оностраним светлошћу (Убили су себе спремни да замене - главу за светлости онострани тачке, поново Еулалиос) - је ли то она? И зашто ме та мисао не напушта, не знам зашто се сад присећам оног - не знам тачно чијег - "дубока козмичка ноћ". Зар се та мисао није довољно исказала, није ли већ један философ са смелошћу говорио о ноћи као пост-метафизичкој категорији? Какав се то романтизам уселио у наше поре - није ли баш ту кључ за проницање у природу мог неоромантичарског осећаја и исте такве мисли? Толико скривене тежње за самоуништењем, за проапшћу, за разобличењем и безобличјем има у структури мог,

НАШЕГ, бивствовања - мислим ту на духовну климу генерација. Та склоност према "празном месту" једини се са најузбудљивијим животним и стваралачким нагоном - то је сила која хоће саму себе да потре, да се у себи доврши и поништи, вечно усмерена на трошење, расипање, на разарање. То је сила која, у непрестаном покрету, стиче моћ ЗАБОРАВЉАЊА оног прошлог, незаокупљена оним будућим, то је оно расипничко "сада", а то је Лутање. Лутање је заборављање, неприсећање, Лутање је неподвижање - јер је стварање. Мораш не-знати, у-забораву-бити да би себе-непрекидно-откривајући стварао. То је тумарање од себе до себе - то заборављање. Али то је ужас - то неприсећање, толико помишљеног ишчили, толико реченог одветри! И сва се та потиснута сила преруши, затим плаховито избије! То су Подземне Воде које прикупљају загубљене токове, нагло нађене. Дубоке се издани покоре тренутку избијања. Ево неочекиване, али потајно припремане трговине Празним, ево извора и оправданог расипништва! Дуго забором припремано, оно нађено троши се у трену. Пробијање је откривање Празног и обузетост њиме - то је већ попуњавање које се троши и распада. То је Тренутак, то је Доживљај, то је садржај будућег Заборава и нове Празнине.

Подземне воде - једна од оних замисли које ја годинама носим у себи и коју никакво роварење не доводи до речи, једна од оних лакокрилих интуиција које траже погодан тренутак за обликовање. Интуиција се исказе насловом или једним стихом - негде сам написао да један стих рађа песму. Заједно са овом песмом иду Провала облака и Кад видех дугу. Сећаш ли се да ми је то наједном засијало оног страшног пљуска, кад смо безбрижно упијали воду у себе? Видиш ли круг? Зар се провалом облака воде не намноже, зар их не преузму Виле Понорнице? Зар затим не настане дубоке непознате вилајете тла, одакле - заборављене - избијају у дан? Зар их ту не преузме Сунце и врати у облачну постојбину, где снују о новој провали? Зар их - већ исказане - не подмити Сунце дугом? Па их - подмићене - не доведе до исказа, већ им магловиту судбину спрема? Зар магла не одведе у тајну, а тајна трчи у круг - око две вечности? Вода гаси ватру, али је ватра на узлетање изазива. Ту почиње паперјасто лебдење, затим тамно прикупљање и, новим изазовом ватре, са земљом прожимање. Али постоји одбијање, непристајање - то је магла, то су круг и тајна.

Магла нас призива у апсолутно лебдење - и ту смо ми чиста спо-
јеност, заснута тајновите помиривости стихија.

22-24. октобар

Јутрос ми је пошло за руком да напишем већи део једне
песме - зваће се "Опсесија". По обиму биће отприлике као
"Каирос", а имаће симетричну структуру. Постоји један фини обрт
и сад ћу ти га написати. Почетни стихови:

Продуби свој однос према Бићу, буди
Празнина којом дише свет! То је Поема -
Та чудна обузетост Стихом кога нема...

Завршна пак строфа почиње:

Продуби свој однос према Бићу, буди
Поема којом дише свет! То је Празнина -
Та чудна обузетост Стихом из дубина...

Ноћ, 26-27.10.1973. Issa

Милану Лалићу
(Од Црног Пса до Опсесије)

Драги пријатељу,

Са великим полетом приступам писању овога писма,
прожет осећањем да управо оваквим тренуцима треба усмеравати
своје време. Овај мој далеки разговор са тобом припада оном
духовном струјању које сам одласком из Београда напустио, и уто-
лико он значи повратак и удаљено присуство.

Намера ми је превасходна да те обавежем на то већ дуго
обећавано "опширно" писмо, и с друге стране, да своје обећање и
твоју молбу испуним: Да ти, наиме, пошаљем немачки текст из
"Фауста", онај део у коме се појављује Црни Пас.

Обрадовало ме твоје уверавање да се ради искључиво о
твом Црном Псу - нешто у шта сам и сам био убеђен.
Фасцинантна је, међутим, подударност симбола - ја мислим да је
та подударност добар повод за сагледавање битних разлика у

песничком поступку и философској заснованости Weltanschauung-a између Гетеовог и нашег времена. Велика, кључна дела књижевности на изванредан начин представљају упоришну тачку епохе која их је омогућила и којима се она сама исказала; утолико је наше одређивање према њима од једнаког значаја за одређивање према тренутку садашњем. Тако сам и ја, поново читајући Фауста, овога пута на немачком, био у прилици да проверавам властито, већ оформљено, философско опредељење. Сукоб "две душе" ја сам у себи проживео и преживео још у гимназијским данима, а он је био и трагичан подстицај многим мојим песмама. Но када ми је у Паризу пошао за руком онај двостих:

И све би реке ка исходишту да потеку из мене
Ал' одвећ жудње за сваким путем да се и једним крене,

ја сам већ читавим својим животом био заронио у ВИШЕСТРУКУ подељеност бића и јединствен напор бекства, лутања и путовања - један напор који се заносио унутрашњим и дубинским нагоном за апсолутном довршеношћу. Ту побеђује Смрт - њена стална присутност у живљењу уједињује поцепаност Бића. Ту те морам подсети на један твој стих који си, изгледа, неоправдано одбацио:

Ко семе смрти не схвати
неће имати о чему да пева.

Много је подстицаја Фауст пробудио у мени, нешто сам ти од тога, мислим, писао. Сад прелазим на цитирање Goethe-овог текста. Подвућићу она места за која сматрам да би одговарала за мото твоје књиге. Дакле, сцена "Vor dem Tor":

(Овде следује подужи навод из Фауста на немачком,
прим. прим.)

Тиме се завршава сцена "Vor dem Tor", а у следећој - "Studentenzimmer" - Црни Пас постаје Мефистофел. Уколико те ни један од наведених стихова не задовољи, спреман сам да ти у следећем писму пренесем цео сјајан опис те трансфигурације. Незгода је у томе што се ту нигде не помиње "schwarzen" испред "Hund"; иако има стихова које би могао употребити.

Иначе, први разговор између Фауста и Мефиста је нешто најдубље шта сам у поезији прочитао. Далеко би ме сад одвела анализа тих дубоких мисли, али ти обећавам да ћу је ускоро било у писму, било текстом, спровести.

***

Ових сам дана започео песму која дуго траје и у теби и у мени - то је "Опсесија". Дошао је тренутак за прославу тренутка! Овде ћу ти написати три до сада написане строфе, нестрпиво очекујући твој суд. Лако је могуће да оне претрпе битне измене - то се мени често догађа услед немилосрдне тортуре коју врши целина замисли и композиције над деловима. Песма се дуго опире буђењу, али кад једном проговори, мора свој језик подврћи и прилагодити дисциплини Духа. У данима свог изроњавања она чврсто пристаје уз сваки догађај, уз сваки чин, и сама бивајући врхунски, неприкосновени чин. У тим данима човек постаје поietet који собом обухвата исконски зев, придајући хаотичном поретку ствари козмичко обележје. То је Поема. То је нешто више од песме јер говори о Поезији (деловању), Песми (делу) и Песнику (делатнику) истовремено. То је Поиема.

Тешко да ће ова песма бити сасвим схваћена без познавања мог текста "Поетски смисао егзистенције" - тешко да ће и онда бити схватива.

Ево, дакле, почетних стихова поеме:

Продуби свој однос према Бићу, буди
Празнина којом дише свет! То је Поема -
Та чудна обузетост Стихом кога нема
И римом. То је чин. Ако узбуди
Празна мисао: Чист пример потпуности
Ако на безобличном тлу ишчезава
Време, то је Поема! То се смрзава
Смисао у хладном подстицају вечности.
Заборавиш ли знано, нађено ако
Изгубиш, мисао ако препозна се
У празном, то је Поема! Предео тка се
Сред главе - огољен. Свет настаје полако.

Последњи исказ - изразом свесна реминисценција на Миљковића - треба да у наредним стиховима буде разрађен. Само једно слово разлике, а значење бескрајно различито!

Ја сам у Паризу имао једну идеју за "Писма са Гневног Жала" - да, наимае, други део књиге у погледу израза буде готово идентичан првом, а да исказ унесе нешто сасвим ново - "готово истим речима... одвећ сличним да би смисао остао исти". Та је идеја била претерана за обим тадашње замисли, али је у оваквим случајевима, чини ми се, изванредно погодна.

Драги пријатељу, ову сам ноћ посветио нашем пријатељству, а настављам то да чиним и са јутром. - Сада ћу прекуцати већ завршен текст о твојим "Псалмима" - за "Политику".

Твој пријатељ Понор

27-28. 10. 1973. г. ноћ, Issa

Јасмини Лукић
(*Заборав у служби Опсесије*)

Јаснице драга!

Када једном будем имао хиљаде страница за собом, хиљаде стихова када будем имао, зар ћу и онда, као сада, жудети за новим делима, зар ће ме и онда прогањати осећање недоречености?

Ти си ми једном писала да све чешће затекнеш у свести неки од мојих стихова - можеш ли веровати да сам ја потпуно чист од свега што сам рекао, да моје песме постоје у мени само кад их читам, па чак и онда некако туђе, спољашње? Непрекидна потреба за исказивањем прати ме, дух би се без престанка преливао у реч. Али моје тешкоће са изразом све су веће, никада, уосталом, нису биле мале. Слутиш ли тада силину незадовољства које носим у себи, слутиш ли колико се мора проширивати опсег замисли када се на суженом простору не исцрпљује?

Ја сам дошао до закључка да моја склоност ка апстракцијама у поезији потиче из неправилног усмеравања мог битно драмског талента. Дobar део овога писма биће посвећен објашњењу ове изјаве.

Желим најпре да доведем у везу своју склоност ка апстракцијама са оном другом склоношћу - да, наимае, заборављам на

производе свога духа, непрестано гоњен и опседнут потребом за новим исказом. Заборавити, дух очистити сваког талоба и знања, довести га на празно место - није ли то услов стварања новог облика бивствовања, није ли то апстракција од свега већ начињеног и учињеног? Ако јесте, то још увек није оно што сам хтео да кажем. То што сам рекао много лепше исказује строфа из песме "Опсесија" (коју већ годинама живи читаво моје биће) и на чијем буђењу запошљавам последње своје острвске дане:

Заборавиш ли знано, нађено ако
Изгубиш, мисао ако препозна се
У Празном, то је Поема! Предео тка се
Сред главе - огољен. Свет настаје полако.

Прво од онога што сам хтео да кажем следеће је: Ако из моћи заборава нужно следи моћ апстракције, ако оне - уједињене - творе један нови свет облика, тада су стања потпуно заборава и празнине пожељна и треба их призивати. Али када се већ једном у празном нађеш, ти не можеш избећи мисао о празном и утолико дело које као производ таквог мишљења настаје мора бити оптерећено крајње апстрактним речником. Поезија која се нађе на том тлу већ је сасвим блиска философији.

Друго од оног наумљеног може се навестити питањем: Заборавиш ли на оно што си рекао, заборављаш ли тиме и оно што си био, што, на крају, још увек јеси и мораш да будеш? Када нешто напишеш, имао си одређену замисао, или боље рећи: мисао - та је мисао резултат читавог твог бивствовања. Оно написано остаје непроменљиво, а ти и даље бивствујеш, мисао траје и с тобом се мења. Или са променом то још увек остајеш ти, само се твој изглед променио, облик твојих мисли? Оно што си рекао само је окамењен пређашњи облик тебе на путовању, тебе на лутању. Оно што си сад у забраву наумио рећи не заборавља себе, не заборавља путовање, не заборавља лутање. Тако да се мисао чином заборава себе присећа. Отуда ти у мојим песмама можеш пратити обнављање и продубљивање истог мотива - продубљивање у оној мери у којој се продубљује и понор моје егзистенције.

Хоћу ли, дакле, умети да заборављам? Али то обнављање истог мотива, та опседнутост празним света, том празнином која руши и поново изграђује, није ли та опседнутост принудно изазивање

људске, или ако хоћеш: Сопствене немоћи - изазивање на повратак Празном? Можда се ја са таквим мислима налазим у самом "срцу ствари", можда трајна опседнутост оним најбитнијим значи непрестани одлазак у неопходну дубину; али ја познајем у себи и нешто што није немоћ, што је, напротив, моћ, а то је она лакоћа лебдења својствена лутању и путовању, која подлеже гравитационој сили бескраја и у понору се осећа као код куће. Да би ме правилно разумела, Јаснице моја, морам ти скренути пажњу на то да мислим на ону лакоћу духа при стварању, иако сам ослобођен заблуде да стваралачки процес треба подврћи аутоматизму несвесних радњи. Лакоћа у овом случају значи: Трајна обузетост једном конкретном замишљу, изазвана а неисфорсирана способност да се та замисао доведе до дела. Таквих замисли ја имам неколико - врло опсежних, али дуготрајан рад на њима противуречи оној готово неотклоњивој принуди: Да ишчекујем Каироса и са њим приступам обликовању празнине у песму, а песме у козмос. Ја сам увек склон да такву принуду тумачим околностима свога живота, те да њено уништење одлажем за будућност; но није ли застрашујућа помисао да би се та принуда могла тумачити неиструњивим устројством мога карактера?

Било како било, ја имам неодложну потребу за већим целинама и стога сам наумио да Каиросу поставим замку како бих га придобио и принудио на трајну покорност. Дакако да ће он тиме изгубити своју изворну, козмотворну бит, али зар се тиме чин стварања неће продубити, зар се тренутак неће продужити у вечност? Чини ми се да је сад тренутак да искажем оно што сам наговестио и што је исходиште свега до сад написаног.

Мој драмски таленат у неодвојивој је вези са мојим карактером. Моја комуникативност, способност да се саживим са другим људима, да саосећам са њима - особине су које не смеју пренебрегнути ни тренуци најснажније мизантропије и одвратности. С друге стране, непрекидна склоност ка осамљености и тишини не може умаћи дружељубљу и спонтано изазиваној гужви и јурњави. Поврх свега, симетрично присуство крајње рационалног и крајње ирационалног како у мојим поступцима, тако и у моме мишљењу, упућује са претходним на то да је за мене прави облик изражавања управо онај који на најбољи начин омогућава да сви ови полови дођу до изражаја. Али ја у драми видим пре свега облик који објективно допушта најплоднију синтезу философије и

поезије. Драмски елемент присутан је у оним мојим песмама које претпостављају друго лице ("Чујеш ли простор у себи, чујеш ли вечита звона") - таквих песама има доста и мислим да већ оне довољно исказују моју потребу за драмом. Што значи да је оно моје принудно усмеравање талента било погрешно (иако се у једном вишем и горе објашњеном смислу тек на странпутици нашло на правом путу).

Још бих доста о свему овоме могао да ти пишем, али је већ навелико свануло и сад ми предстоји повратак у ноћ. О својим свакодневним стварима не желим да пишем у оваквом писму, макар су оне крајње повољне за мене. (...)

4. новембар 1973

Постојанственој Дами

Морам да се вратим Булгакову (...) Роман о Пилату само је мотив који се провлачи кроз књигу, али главну збрку чини Сотона у лику професора црне магије. Какав ту сплет невероватних догађаја настаје - то тешко можеш замислити. Тек, Сотона на балу вампира испија чашу за суштост! Он, господар таме, ноћи, сенки, и зла испија чашу за суштост! Објашњење даје мото књиге који је из Фауста. То је онај момент кад се Мефисто указује Фаусту и на питање : "Но, дакле, ко си ти?" одговара: "Оне силе део што вечно жели зло, а вечно ствара добро" (!) Силе ноћи раде за Сушто! Али се Мефисто приказује Фаусту као службеник НИЧЕГ коме НЕШТО, тј. овај свет, упорно смета. Булгаковљев пак Сотона прославља смрт као суштост! Тако је вечита љубав могућа тек у заједничкој смрти удруженој са силама ноћи.

Има ту једна ствар у којој се Булгаков не разликује много од Гетеа; код обојице је Сотона изван мене, нека сила која поседује властити супстанцијалитет и натприродну, необјашњиву моћ. Али Сотона не може бити нешто различито од мене, он се у мени рађа, у мени живи и са мном умире. Он је у мени гравитациона сила Празног, она сила која мами у повратак Празном. Ту нема ни добра ни зла - тај "Сотона" је сама козмичка снага у мени и та снага ништи релативност људских категорија.

Када сам замишљао други део "Гневног Жала", имао сам јасну слику Шабудала који ме води кроз пакао мога тела. Сваки је орган справа за мучење. Са седиштем у маглини главе, далека и недокучива сила управља обртањем звезда. Шабудал "те је силе део". "Шабудала будала дала ала прогутала..." Враг се зове Шабудал. Тајна козмоса чучи нам у глави, ту треба тражити размере небеских просторстава. Уплывљавање у мозак узводним током мисли, досезање оног празног материје, иматеријалног порекла твари! Треба позорницу света преселити у зидине тела, нека органи и нерви поразговарају својим флуидним језиком можданог порекла. Какав то црни маг диригује мојим крвотоком, каква то јединствена мисао у трајном напору концентрације одржава на окупу организацију мога тела?

Треба са површине сићи у дубину.

6. новембар 1973

Ја још не знам тачно шта то у мени сазрева, али се мало по мало компонује облик нечег крајње слободног и са становишта књижевне теорије недефинљивог, дакле новог и непознатог. То је један облик, - мислим да сам ти о томе писао - у коме ће се као интегрални делови преплитати песнички, прозни, философски и драмски елементи.

Идеја се темељи на мом схватању кобне подељености бића - оне подељености о којој сам ти поводом Фауста писао и која продубљује, а тиме и превазилази, фаустовску борбу "две душе". Оно што не довршаваш као песник, довршићеш као философ, оно философско недовршено продужићеш у драмском, итд. Тако се у делу складно смењују и обнављају сви ти облици. Та ће књига бити похвала недовршености - наравно, ако и сама не остане недовршена. Сада имам магловиту слику садржаја - знам да ће "јунак" бити гоњен опсесијом Великог Сунчаног Пута, знам да ће ту бити Гневни Жал, знам да ће један део композиције сачињавати Писма са Гневног Жала.

Мислим да знам и следеће: Кроз композицију ће се провлачити и Поема коју "јунак" пише са уверењем да ће отпловити ка Сунцу тек када њен последњи стих буде готов; даље: Биће ту и она боца коју избацује море, биће један Град Опсена дубоко у

уму Ивице Понора - ваљда ће се јунак тако звати; знам да ће ту бити и Шабудал, да ће онај унутрашњи Ивица Понор у Граду Опсена бити у драмском контакту са Шабудалом, да ће писма бити у прози. Знам да ће философски текст бити уклопљен у композицију у облику предавања која држи Ивица Понор, говорећи о лутању, вечно-изостајућој-сушности - могуће да ће се цело то чудо звати "Космопланктос".

Оно што недостаје јесте нит која ће све замисли учврстити у континуирани ток - уколико се овај покаже као нужан. Тражење те нити обузимаће ме наредних месеци.

8. новембар 1973

Ја сам ти, мислим, већ писао о својој идеји из Гневног Жала - да ми сећањем још једном живимо свој живот, да се на Гневном Жалу сећамо пређеног пута. У дну сећања, на самом почетку пута, долази до сусрета са Шабудалом и до његовог оживотворења. Тако је било тамо.

Сада, међутим, у композицији мог замишљеног дела, улазак у пространства Главе - "узводним током мисли", путује кроз огромну земљу сећања која се зове "Град Опсена". У том граду бораве сачуване све мисли, сви догађаји, све ненаписане песме, све недовршене и неиспуњене жеље. Према потреби све се пожељно може вратити у садашњост и ново постојање.

У композицији целине дела тај недогледни и непојмиви простор доведиће ме до дубине у којој борави Песма. Ту ћу падати у онај понор и пропадати кроз утробу земље. Ту ћу схватити да је све оно ненаписано истинито, сувише дубоко за речи. Важно је у целој овој ствари да се прошли живот Ивице Понора репродукује овим сјајним захватом. Али тај његов прошли живот идентичан је како будућем, тако и оном вечном: Негде у слепилу Великог Сунчаног Пута трепери исти тај Град Опсена, онај вечни град у коме је све сачувано:

Ништа загубљено у непокретном сећању, у бескрај
слеђеном, ал' ништа нађено није.

("Опело Белој Демонији")

Јуче сам изнова откривао Миљковића и то у песмама на које сам раније мало обраћао пажњу. Обновила се намера да о њему напишем обимну философску студију - "Песник европског опсесионизма". Велики део мојих замисли садржи се у његовом песништву. Нпр. *Празнина*. Невероватно много стихова има у којима он прославља празнину света. И то са каквом маштом! Чеге год се он дотицао, постајало је стих, песма. Он није умео да се изражава просто, све је испревртао, све померио. Он је био опседнут човек. Ствари се у његовим рукама преламају, разлажу, или пак у целини пребацују у ново значење. Он је био болестан заточеник речи и није погрешно када је рекао: "Уби ме прејака реч." Хришћански бог је из речи начинио свет, Миљковић је од света хтео да начини реч. И то једну једину, "птицу која сам чини јато", способну да измисли читав речник. Али је уместо Речи (ја бих ту рекао Стих) дошло Дело. Гете би рекао: У почетку беше Дело; овде је Дело дошло на крају, али: Крај је почетак, почетак крај.

Апсолутно Дело одговорило је песниковој сумњи, опрезни и зачуђени стихови нагостили су судбину безусловног чина. Погледај ове стихове из циклуса "Свест о Песми":

Је ли то чудна жеља да се живи
Без себе? Жеља за песмом без песника

.....
Да ли то значи рећи промени: нећу!
И оставити песму да се сама мења? (!)
Поклонити себе животињама и цвећу
И снагу своју дати глади црног корења?

Миљковић је тако и учинио, његов живот "без себе" траје и његова песма "сад се сама мења". Дубина тих стихова чудесна је, језгровитост запањујућа. Читава естетичка теорија скрива се у њима. Наши песници немају философског образовања да би их тумачили, философи немају оригиналности, а и не баве се таквим тричаријама. Критичари су добро познати по сваштарству и приземности.

Ја сматрам да је та студија о Миљковићу и ствар интелектуалног поштења. Тумачити једно песништво из дубине јединственог, носећег принципа! Није ли то начин да се, с друге стране, Мишљење и Истина препознају у свом двојнику - Лепоти?

***

Ево како: Кад осетиш широко и дубоко, кад осетиш радост или патњу, осетиш то у грудима, управо у надимању зрака или у стезању ребара осетиш то. У грудима је, дакле, оно бескрајно, а у глави светлост не можеш замислити. Тај простор главе чудно се разгиба, чудно козмосом путује, а у грудима: Нека ваздушаста пена борави кад се разгалиш, зајапурени ковитлац гнева када планеш или пре, кад си немоћан...

Паучинаста пена! Али оно тамно у глави два зрака светлости добија и мрак је сустигнут језом самопрепознавања.

***

Велика је несрећа да ми својевремено није пошло за руком да завршим песму "Опсесија", мислим у време кад сам је и започео. Имао сам је у духу, рукама, перу, видео сам је већ допевану, али је ишчилела. То је за песму најопаснији догађај, а такву сам немарност скупо платио са многим песмама. Ипак, можда је та недовршеност била потребна, нужна и корисна? Можда ће осванути њихов прави тренутак? Особито то уверење имам за "Опсесију", а она још има посебан значај. Само, једном пропуштен тренутак скупо наплаћује свој повратак, премда права, да не кажем велика, идеја дугује своју аутентичност трајности духовног замаха којим је ношена.

17. децембар 1973

... Да се сад вратим на песме.

Поновило се да ме је после кратког сна Песма пробудила, поновило се спокојно надахнуто јутро и онај осећај стваралачке свемоћи. Има ли ичег дубљег, ичег битнијег од тог осећаја? Мисао и реч се тако лако сустижу и преливају у ритам, музику, риму. Нема ничег немогућег, све што замислим - успева, а лошу замисао брзо препознајем и напуштам.

***

Не знам како и зашто се догодило да ме јуче поподне обузме силна потреба за писањем, за песмом. Миле је још увек болестан лежао у кревету и писао писма, није било струје и стога

у соби прохладно. Тек, испуњен силним еланом, дохватих се машине и на мах прекуцах четири написане строфе песме "Опсесија". Уследили су они прави тренуци писања као апсолутног свеобухватног чина, у којима се аутор осећа моћним конструктором новог света. А управо је такав садржај требало удахнути наставку и завршетку песме. Први повољан знак били су стихови:

Свет твојим духом наведен на реч! Из
Лаког захвата немом површином
Искачу облици и лове тишином
Глас...

који су испод многих прецртаних стихова стајали стидиво, већ приправни за напуштање. Али их је као оне праве и аутентичне препознало тек одговарајуће стање духа. Затим је у прави час, када се почело смркавати, дошла струја, а мој напон се није смањивао све до последње речи, негде око 19 часова.

Оно што је уследило никада се није догодило раније. Најпре сам ошамућено гледао неки осредњи француски филм, после чега пуна два сата нисам успевао да дођем до пуне свести о себи, до контроле своје воље. Лежао сам на поду собе уз грејалицу, неуспешно покушавао да заспим, силазио у buffet и на плес, враћао се, поново лежао, при свему томе покушавао да разумем то вртоглаво, уствари потпуно апатично стање.

Је ли то био тренутак одсуства енергије, претходно утрошене у раду на песми? Или ошамућеност довршеним делом (које је годинама тражило пут ка изразу)? Можда нека неразговетна чежња за апсолутним понирањем?

23. децембар 1973

Немам вољу да Ти о неким ту ситницама пишем, које ме пак ситнице до лудила доводе, ту и тамо и с времена на време. Хоћу да такорећи себи самом разложим ово неодређено осећање које се неком чудесном законитошћу обнавља доводећи до истовети различите тачке времена, и које увек претходи писању неке песме или изгубљености пред немоћном Речи.

Ево ме, дакле, у оном потпуном заборава, ево у нерастворивој нелагодности, одвратности према свему. Гадивост се

протеже и на речи, мрска је помисао на све оно узвишено што бих хтео да искажем. И одједном: Полако бих престајао, полако до обамрлости и небуђења. Никакво друго догађање не изгледа од овог привлачнијим, то што сада пишем само је отрзање од помисли да бих могао мирно седети и зурити у неку тмину пред очима, чекајући да се у мене усели.

4. април 1974

Врло су шупљи ови последњи дани. Чини ми се да бих са нешто више трагичности сасвим... Изгледа да је то оно стање у коме су многи дигли руку на себе, стање у коме не исијавају нови хоризонти и апсолутни заборав гута сваки полет. Амброзиус би то лепо рекао: Тајни напад досаде. Или је горе описано стање опробано искушење снази у доба када воља остаје на спавању док се тело буди. Ипак, и поред све отупелости далеко сам од сумње; и то је отсуство катализатор мирног ишчекивања: Да се дух пробуди. - Сумња је сагорела многи замах, потопила многе замишљене пловидбе.

Овакво стање изазива на морбидност, на фантазмагоричне пројекције. Није искључено да је цело наше људско постојање заправо само испразно очекивање нужног починка. Знати да предстоји свршетак а не мислити о њему готово да значи: Избегавање битног присуства. Ми мењамо облик, селимо се у нова ткива, но тачка селидбе замагљује мисао о њој.

***

(БАЛАДА II)

"Само се први гутљај тешко пије..."

Пол Клодел, "Балада"

Престати!

У летилицы, сред блештавог белог простора, врло сам живо представљао себи могућност пропадања. Стављао себе у положај оних које је морао обузети силан ужас када су нагло схватили: Простор тоне! И притом се досећао: Да ли би ме захватило усхићење пред блиским сусретом са престанком, са небивањем?

Имало би у томе вечном тренутку нечег неопходног: Пуне свести о неминовности краја и о потреби за једним залеђујућим криком који ће застрашити сфере. Тај крик - то је ужас Бића при спознавању Ничег, то је жудња Живота за опстанком. И закључио тада: Да би ме после првобитног ужаса морала обузети радост нечувено радознала, био би то достојан и једини могући повратак бити искомског светотворног трена.

Одвратно је у том доживљају наступило потом. Одмах се гнусна људска таштина понудила чистоти потонулости, одмах је оно препредено Ја наумило да за себе извуче неку корист. Требало је да већ у себи довршени Доживљај постане Песма - и моје су се мисли ка њој усредсредиле. Али на кратко, јер Чистота Доживљаја са гађењем одбаци своје прљање мастилом, и тако замишљена песма "Балада II", насловом присетица на Клоделову "Баладу" ("Само се први гутљај тешко пије...", " ... када је радио рекао: Лађа тоне!", " ... море и ми смо у њему..."), ишчезе у вунастом океану надземног поднебесја.

Док сам потом, стигавши на острво, размишљао о тој победи, причини ми се још једно лукавство, да исти доживљај искористим за причу, за Каирос. Требало је да оштрица приповедачке сабље посече таштину писца и узвелича неиспосредовану дубину доживљавања. Прича о нестанку песме! Али као у летици песму, тако и сада са гађењем одбацих причу, распознавши у побуди за њен настанак истоветну опаку превару, без обзира на узмичући изговор, да књижевности не би ни било да писци бар накнадно не бележе оно што сви доживљавају, а што је баш њима дато у задатак да опишу и сачувају од заборавља.

И зато ми у наступу новог победничког себељубља дође да Ти у писму саопштим околности тог рвања са подлом списатељском таштином, без намере да од тог писања сачиним дело, без примисли да те речи обраћања Теби, изникле из љубави и поверења, на било који начин претметнем у смишљен и употребив спис.

Али већ на половини писма са ужасом увидех, да се неистраживим заумним путем "Балада II" ипак сама од себе пише, и да је управо мене изабрала за свој долазак на свет! Па сада уместо гађења, осећам силно олакшање, јер најзад, зар читаво своје оклевање и узмицање од описа Чистог Доживљаја нисам дуговао лењости да перо узмем у руку и прогутам кап мастила, јер само се *први гутљај тешко пије?*

САМОУКИДАЊЕ ОПСЕСИОНИЗМА

ОДЛОМЦИ ИЗ
ОПСЕНАРИЈУМА ИВИЦЕ ПОНОРА

Књиге преживљавања

- који осветљавају Опсесију и Опсесионизам,
одмеравајући притом смисао и рок
"опсесионистичког раздобља на животном путу" -

ОДЛОМЦИ ИЗ ОПСЕНАРИЈУМА

29. 3. 1975. г Субота

(КЊИГА О ОПСЕСИОНИЗМУ)

Мислио сам за време разговора са Слободаном Дивјаком да ћу се на јесен послужити управо Трећим програмом, да покушам са реализацијом књиге о опсесионизму.

30. 3. 1975. г Недеља

(ОПСЕДНУТОСТ ПРОЗОМ ЖИВОТА И ОПСЕСИОНИЗАМ)

(...) Повод разговора са Пејчићем био је његов текст објављен у истом броју "Књижевне речи" у коме и мој текст "Опсесивност модерне уметности". Догодила се коинциденција да је и он у једној тек набаченој реченици наговестио сличну тезу, помињући опседнутост. Затражих, дакле, подробније образложење, надајући се да је могуће успоставити дијалог који би продубио идеју о опсесионизму, утолико пре што су ту присуствовали Лалић, Драгиња и Милановић - најуже опсесионистичко језгро. Али Пејчићева теза беше сасвим површна, он је ово наше време карактерисао временом прозе, и то не само прозе као књижевног рода, већ временом прозе живота; а за то треба окривити опседнутост цивилизаторским квази-вредностима.

Рекох да је то једна ни мало дубока мисао, иако није сасвим погрешна - запалост у "цивилизаторске" вредности означена је у више наврата запалошћу у свет фактицитета, практично-инертног, псеудо-конкретног, итд, а ја бих то поље отуђене делатности назвао псеудо-сврховитошћу; али од те пукe констатације до идеје опсесије толико је дуг пут да... И ја покушах да изнесем неке почетне мисли.

Лалић, међутим, показа чудну незаинтересованост, Милановић је слушао али ћутао, Пејчић пре свега галамио, не успевајући да својим упадицама погоди бит расправе.

Субота, 19. 07. 1975. г. Корчула

(РЕАЛАН И ПОТЕНЦИЈАЛНИ ЖИВОТ
ИВИЦЕ ПОНОРА:
ОД СВИХ ЖИВОТНИХ МОГУЋНОСТИ
НАЈБИТНИЈА ЈЕ ОНА НАЈПРОМАШЕНИЈА)

Дошло је, изгледа, време када се обликовање и књижевно осмишљавање мог досадашњег живота показује као ствар унутрашње нужности. У последње време два разговора са Веренцом експлицирала су дуго унутрашње „кување” .

Први (у Београду) тицао се целине мог будућег књижевног рада (а из те перспективе: И досадашњег), тј. мог пројекта који читав стваралачки напор уједињује у целовито дело. Тада сам ваљда први пут открио замисао да серијом романа пратим реални и потенцијални живот Ивице Понора, у служби јединствене намере и идеје која се кратко може изложити следећим речима: Међу свим животним могућностима најбитнија је она која је најпромашенија.

Постоји бар пет животних судбина које је Ивица Понор мимоишао својом неспособношћу да се утемељи; потпуни крах његове егзистенције поклапа се са најдубљим увидом у смисао свег бивствовања, а без тог краха највише сазнање би зацело изостало. Тренутак краха подудара се са сусретањем Ђавола; и тада се као на филму приказују различите његове судбине, од којих свака на реалном животном плану развија по једну од његових најбитнијих а противуречних склоности: У једној судбини је је песник-луталица, у другој (катедарски) философ, у трећој шахиста, итд. Свака од тих судбина ношена је победом и превлашћу једног од ставова према Универсуму и према смислу људског бивствовања.

Такође, различити су начини на које се у појединим романима саопштава градиво: У једном Понор сања свој будући живот, у другом гледа филм који у Опсенариуму приказује Ђаво, итд.

Сада сам дошао до тога да треба најпре написати "Увод", а увод није ништа друго до реални живот Ивице Понора. Та књига треба да сажме моја досадашња животна и мисаона искуства, а истовремено да неприметно и ненаметиво сугерише преломне тачке на којима ће се касније рачвати судбине. Већ сада имам јако много материјала за ту књигу. Не треба да буде сувише дуга, а ни сувише

„тешка“ ; треба да буде ефектна и приступачна, иако не прилагодила просечном укусу. По самој природи моје замисли, свршетак ће бити трагичан; али ту управо и јесте момент "преваре"; тек касније ће се видети да се трагика преображава у тријумф.

Са Веренцом сам разговарао о проблемима методолошке природе. Моја основна идеја лежи у намери да се питање приповедачког субјекта реши неком врстом његове мултипликације. Али то је сувише сложено да би се сада апстрактно распредало.

Оно што знам, тиче се "Увода": У њему треба изложити спољашњу биографију Ивице Понора, крајње једноставно и приступачно, без великих дисконтинуитета у излагању. Субјект приповедања је ту пријатељ који располаже свим Поноровим материјалима, у излагању се он само местимично служи тим изворима. Касније треба да буде објављен тај материјал, наравно срећен, под називом "Опсенаријум". А тек после њега долазе на ред "различите судбине".

Уторак, 29. 07. 1975. Корчула

(ОПСЕСИОНИЗАМ
или
КАКО УЈЕДИНИТИ ДУХОВЕ)

Свако, доиста, има право на своје мишљење. Но мало ко привилегију да га бележи на странице ове књиге. Нека му то на част послужи.

Но било како било са пријатељима, углавном сви отпловише, тако да у Корчули најзад остваримо сами. Но прексиноћ сусретох Бибановића, о коме овде још 16. 03. забележих неколико речи, у контексту "Псеудо-приче о дану." Угледах га изненада у улазу у хотел "Корчула" и тај необични сусрет изроди се јуче у целопоподневни дијалог о новом уметничком покрету који би на јесен ваљало засновати.

Наговештај је дат већ приликом тог првог кратког сусрета, непосредно пре његовог повратка у Оребић: Рече да са још двојицом (Душан Сабо, Бода Марковић) добија позориште у цркви код Бајлонове пијаце. Одмах затражих нека обавештења о концепцији, о људима који су осим поменутих укључени у пројект.

Цела група, покрет, треба да се зове "САДА" - рече и додаде још нешто, као:

ЗАБЕЛЕЖИТИ СВОЈЕ ВРЕМЕ

"Циљ је да се пронађе прави израз у времену, мимо већ потученог соц-реализма, као и испразне, тупе критичности која нема никакав фундамент, никакву заснованост".

Тих неколико речи би, дакле, довољно да уговоримо разговор, те се јуче око четрнаест часова нађох прекопута, у Оребићу. Уз вињаке престајасмо читаво поподне у коноби кафанчета у центру места; и што разговор дуже трајаше, би све јасније да ће његове последице бити врло значајне.

Пре свега, заједнички закључисмо да један нови покрет у театру не може имати ту снагу и одјек као што би имао у случају своје везаности за један добро засновани покрет у свим уметностима. Говорих му о опсесионизму, и очуда! У његовом духу сазрела је слична мисао. Теза његовог магистарског рада на философији (у Сарајеву) слична је мојој из текста "Опсесивност модерне уметности". Дабоме, чувао сам се претераног залетања, нисам желео да у овој фази превише инсистирам на називу покрета, што је својевремено (можда) било пресудно за одбијање неких људи, када сам са Лалићем, Драгињом и Батом Милановићем покушао да ујединим духове.

*О, зар већ 1. август 75. г,
зар још један петак*

А особито нисам могао схватити везу између својих песама са једним конкретним, друштвено-историјским садржајем који је био неодвојив од начина мог живљења и разумевања "светског процеса".

Изгледа, дакле, да се ствари повезују, да бар не противурече једне другима. Опсесија, доиста, може да се роди само при доживљају и схватању "ни-због-чега-бивствујућег-света", а козмичко лутање само посредује повратку у ово земаљско, да се живи са знањем о вечно-изостајућем-суштву: Да у том знању буде могућ стваралачки чин као једини аутентични начин опстанка, *праксис као поиесис*.

Субота, 9. 08. 1975. г.
Корчула, "Плањак"

(СКАНДАЛ ЕГЗИСТЕНЦИЈЕ)

Ево ме негде на трећини ове свеске, и нека јој је благословен пут ка крају!

А ево и једне синтагме која ми од синоћ не излази из главе, чини ми се да сам се јутрос, пре буђења, услед Витиног одласка у Боку (дама је спавала код нас, у горњој собици) расправљао са неким о таквом некаквом садржају:

Сатански таленат негације,

а помало и мој. То је скандал егзистенције: Моћи увек пронаћи не само корисну, него и нужно корисну бит пропадања. Пројектовати немогуће и понашати се тако као да ћеш бити најнеуспелији човек ако не освојиш апсолут. Затим нужно пропадати у самораздирању, и на ивици понора схватити: Апсолутна пропаст поклапа се са апсолутним тријумфом. Па живети на ивици, из нагнутости црпи снагу за увек привремени повратак. Тако се очајање и гордост стварања повезују у једно.

***

(САМО ЕГЗИСТЕНЦИЈИ ПРИПАДА БИВСТВОВАЊЕ)

Егзистенција има своје сасвим одређено место у сфери онтологије: Егзистенција је бивствовање.

	јесте
	јеста
Егзистенција	бива
	битише
	бивствује

Као највиши ступањ на хијерархији јестања, она запада у све онтолошке сфере, иако се конституише тек у сфери бивствовања.

Ни један нижи ступањ јестања није егзистенција, што значи да ниједан од њих не бивствује.

***

(БЕСКРАЈ, И МИ У ЊЕМУ)

А ево, напуштају нас бродови, и односе пријатеље, та зар једном отиснути, нећемо допловити у пределе иза ума? Чекају нас широка, равна пространства иза којих постоји још само бескрај, и ми у њему.

Ипак, ови бродови досежу обале, и шта тужније од тога? Ни због чега се другог и не отискују него да једном дотакну чврстину тла и порекну опасности спасоносне дубине.

Тако и наши пријатељи, с тугом испраћени у лебдење, бивају искрцани и дочекује их суморни, тешки континент.

Ђавојављенски тренутак
на острвским пашалуцима

Колико је звук чаробних фрула близак моме слуху у овом свету опкољене, копнене мисли.

Копнена мисао!

Оправдава ме оно велико што се језгри у дну нашег сагледанија коначног, оно далеко.

*Недеља, 10. 08. 1975. г.
поново "Плањак"*

("ОПСЕНАРИЈУМ" ИВИЦЕ ПОНОРА)

Јуче је доиста био ђавојављенски тренутак, можда је читав живот потребан да се искаже оно што је стреловито промицало духом.

Када се најдубље понире, најтеже је докопати се речи, најтеже прионати на писање. То понирање још траје, у понору сам. Не знам шта би најпре ваљало забележити.

Можда нешто практично: Почећу од јесени да објављујем "Опсенаријум" под именом Ивице Понора, у "Књижевној речи", са једним "дистанцирајућим" уводом.

Још практичније: Покушаћу да пронађем одговарајућу собицу у Београду - искључиво мој део простора где нико неће долазити.

Ако постоји човек који је својом природом сушта негација грађанског начина живота, онда сам то ја. Од сада: Ништа не предузимати што не годи духу. Отклонити све што оптерећује, што радим са муком и nelaгодом. Сагледати своју природу као нужну, и према томе: Најбољу могућу. Тако све своје недостатке искористити као предности - на свим плановима.

*Среда, 13. 08. 1975. г.
Корчула, "Плањак"*

ЦРНО МРШАВО ЛИЦЕ ПОД ШЕШИРОМ КАО ДА ОДАЈЕ ПУТНИКА У МЕНИ

Циганин Жива из Уљме код Вршца...

(...) који се у "Плањаку" појавио, продајући граделе, управо у тренутку када ми се пред очима и у духу указала онтолошка хијерархија у свом регресивном, епистемолошком редоследу: Када сам у неколико најдубљих и најегзалтиранијих тренутака схватио повезаност најбитнијег онтолошког "слоја" са врховним, егзистенцијалним императивом: Живети у складу са најбитнијим одређењем које карактерише било ког човека у било које време. Циганин Жива који се отискује на лутање лети да би продао оно што је у својој ковачници произвео зими, и да би се са зарадом вратио у своју малу, да преживи још једну зиму.

То што сам купио једне граделе мање је због неке користи коју ћу од њих имати. На мах ми се учинило да се он ни мало случајно није појавио. Црно, мршава лице под шеширом као да је одавало путника у мени. Сео је за сто, попио пелинковац и говорио о свом умереном, иако оскудном начину живота. Касније, пред пијацином, угледах његовог сина: Позивао је пролазнике да купе

граделе. У његовом погледу беше неке упорне упитности. Кад овлаш прођох крај њега, није ни слутио да по нешто знам о њему.

И доиста је циганин Жива, из Уљме, код Вршца, постао симбол тога тренутка који није умео да се исказе. Видео сам себе на лутањима, истемељеног, у разним градовима, међу неким људима којима сам говорио:

"Никада ви нећете схватити док остајете прилепљени за један комадић ограђеног простора; а осим тога, нећу чак ни покушати да вам шта објасним, научите мој језик и читајте. Па ни тада ништа нећете схватити - најдубљу истину о себи и свету стиче свако за себе у неподносивом теснацу властите егзистенције."

А истина о свету - шта је? Шта смем ја да кажем о томе? Шта сме да каже човек изложен стихијама простора и душе? Загледан у вечни распоред звезда, и у тамне дубине између њих, шта могу рећи мудрије од било ког умника из старих времена? Шта ја знам о вечности када се толиких знања нисам дотакао? Хоћу ли до краја живота поетизовати своје незнање астрономије, физике, биологије...? А с друге стране затварати поглед у сироту, у наказну, „историјску перспективу посматрања“?

Треба изаћи из градова и раширити поглед неиспосредованим небом. Нека нас недокучиве маглине враћају нашем козмичком пореклу и нека радије прихватимо случајност и ништавност свога универзалног бивствовања него нужност и смисаоност историјског. Али како разумети то да јестам? Откуда овај уски просек који је моја свест, и чему? Коацерватне капљице? Шта ја знам о томе?

Ваља ми се отиснути у свет науке, јер не схватам ко сам, шта сам, какав то флуидни, какав етерични простор насељава ову густину, сачињену од безброј сићушних тачака у кретању. Ако треба да схватим више но што су у стању да ми саопште најмудрији људи старих времена, треба да знам оно што су знали они, а осим тога и оно што њима није било суђено. Историјска перспектива? За њу је знао и Плотин, знао је и Августин, знала сва она времена у којима се примицао крај и постојала макар и мутна, но ипак свест о њему.

Најпре математика. А за то време, нека Сиви Тони трага за својом Краљицом од Утерланда, и нека Ивица Понор подигне руке од овог света. Ништа друго осим вечности не преостаје, ништа друго! Разумети себе значи настанити се у вечности.

Четвртак, 31. 07. 1975. г.
Корчула, "Плањак"

(ИДЕЈА ОПСЕСИЈЕ ОБЈЕДИЊУЈЕ
НЕСПОЈИВЕ СФЕРЕ ДУХА)

И сам бивам изненађен: Како се у последње време откривају споне између различитих врста мојих досадашњих ставова у философији и уметности, боље рећи: Како се у јединственој перспективи указују садржаји мојих ранијих текстова, које сам ја сам држао за диспаратне и неспојиве. Можда би најтачније било рећи да су ти текстови писани у различито време и тицали се различитих сфера, но произлазећи из истог "духовног система", нужно били ношени једном те истом, но себе недовољно свесном, мишљу.

Тако сам се осећао безнадежно располућеним када је требало повезати многа философска уверења са идејом опсеције. Заправо се није појавила једна широка, обједињујућа перспектива.

18. 08. 1975. г. Понедељак
"Плањак", јутро

(ИВИЦА ПОНОР ТРАЖИ ГЛАВУ
ОГЊЕНА МАГЛИЋА)

Ја сам твоје дело, Огњене Маглићу, и говорим ти последњи пут, на дан твоје смрти. Теби говорим последњи пут, и овај глас одзвањаће шупљим слухом векова и вечности.

***

(НОВА СОФИСТИКА)

Па нека нешто мудро буде забележено у овај последњи дан на Корчули, на острвским пашалучима. Враћаш се

у Београд, Огњене Маглићу, да одслужиш још један круг свога прашњавог бивствовања, да урежеш још један год на своје крхко стабло. Враћаш се да покушаш са завршетком једне муке, са чврстом вољом да успеш иако си већ по мало уморан од чврстих намера и лаких одустајања, праћених "плодним" самообманама.

Ти који не престајеш са проматрањем себе и који вечито тог врло расплинутог себе изненађујеш новим изворима концентрације и полета. Враћаш се у Београд да са Бибаном оснујеш уметнички покрет, да покушаш са неинституционализованим ухлебљењем у "Књижевној речи", да се упустиш у јавни живот "културног" Београда и да затим у ову књигу бележиш виђено и догођено. Да раним буђењем одлазиш на писање у кафану и удараш темељ дану, раним легањем прикупиш снаге неопходне за подношење жртве Музама. Да завршиш Тимаја са Веренцом и пређеш на лагано превођење Лајбница, да подржиш своје напредовање у разумевању шаховске игре.

Поново много хоћеш, Огњене Маглићу, и није далеко дан када ћеш у обиљу својих пројекција пронаћи празно место за очајање.

Али ако нешто доиста хоћеш, и ако то нешто доиста треба да буде целовити израз твог распршеног бивствовања, онда је то животно и теоријско, дакле поиетичко, заснивање

НОВЕ СОФИСТИКЕ,

упознавања себе ради умирања пре своје смрти. Пристати на себе потпуним напуштањем, и у миру подносити немир бивствовања. Способношћу да се буде мудар обновити изворну повезаност мисли са Универсумом, коначног живота са вечношћу. Начинити Софију од Философије, наклоност према мудрости претворити у мудрост саму.

Али далеко си ти од тога, Огњене Маглићу, и можда је твоја несрећа у томе да познајеш пут ка Софији пре но што си се на њега отиснуо. Како се отиснути на лутајуће путовање када знаш да ћеш се са њега једном вратити, управо онда када те већ буду прежалили, заборавили? Ивица Понор је имао искуство Сивог Тонија и зато је врло брзо отпловио Великим Сунчаним Путем. Он

је у сну проживео све своје разнолике егзистенције, и ни једна није била достојна да се поживи. Он је схватао пре чина, и зато није делао. Како учинити оно што си већ сагледао, схватио?

Па ипак знаш шта ти ваља чинити, осетио си то једне вечери док си брчкао ноге у води и одједном видео како се звезде одсликавају у мору у лику безброј светлећих планктона. Схватио си да те пут води кроз природне науке и да је то онај пут чији крај не можеш предвидети пре но што га иживиш. "Оно што не схваташ у себи" јесте тајна живота, како свемирског, тако и овог људског, коначног. Најпре математика, онда биологија, физика, астрономија...

А осим тога, почећеш са учењем немачког, и нека те најтајанственије утваре спасу тог реда, тог склада у твојој глави. Тог склада који не може стати у један људски живот, и који ће зацело распрснути трошно тело које би се раширило да га прими. Ти знаш да ће те он сатрти, али не одустајеш, и нека ти то послужи на част, и нек те оправда, Огњене Маглићу! Па крени у свој нови круг, и понеси на тек две ноге и у тек једној глави, ту бесконачну визију - Чежњу за Суштим, и са њом Гнев: Чежњу спрам ништа Суштог.

***

(УМРЕЋЕШ! ОВАЈ СВЕТ,
ПРЕСЛИКАН У ТЕБИ, НЕСТАЋЕ!
АЛИ СВОЈОМ СМРЋУ ДОПРИНОСИШ
ПОДМЛАЂИВАЊУ СВЕМИРА)

Одговорност према себи, одговорност према другима. Онај ко има снаге да трпи и преживи раздирања, тај себе увек изнова доводи у неразрешиве конфликте. А требало би само предочити себи ту муку и учинити мали напор: Да се, на пример, обавеза на време испуни. Човек обавезан према себи ослобађа себе тог пакла.

Овако, доводиш себе у ситуације у којима се оправдаваш оним великим... И што је парадоксално, да ниси такав, да ниси у тој ситуацији, не би се суочио са оним најбитнијим, не би се растрзао између потпуног пристајања на себе и потпуног порицања. Где уочаваш: Преко сваке замисливе сврхе, преко могућности највеће славе, покреће те и разједа сусрет смрти и вечности.

Како се људи ипак могу утешити: Ако је душа бесмртна - дивно, видећемо шта се дешава после смрти, у другој инкарнацији. А ако није, шта онда? Ништа, ја ту ништа не могу да променим, треба да живим живот који ми је додељен и да о томе више не мислим. Зашто да мислим о смрти када ће она већ доћи, па ћу видети...

И зар се тако утешити? И једна и друга могућност неподносиве су: Зар овај пакао продужити у бескрај? Или тада можда и не би био пакао, када би знао да си бесконачан? Али шта би те онда покретало, како би изашао из пукe распространости, из идентитета, инерције? Зар би ти био ти када би тако нешто могао знати? Да ли би икад пожелело једно такво знање?

Па ипак, не знаш! Или још пре: Знаш да не знаш, и осим тога: Сумња готово прелази у догму. Умрећеш! Овај свет, преликан у теби, нестаће! Свако носи у себи целину Универсума, а она при том ни мало није распарчана! Преко свих својих делова, у којима без остатка исказује своју бит, она постоји као Једно, као Ништа за свест, и самим тим као апсолутна пуноћа по себи. Шта више, тај бескрајни организам храни се, живи и обнавља пропадањем и труљењем својих ћелија. Својом смрћу доприносиш подмлађивању Свемира. Ако је све што постоји коначно, онда Свемир не постоји! Свет вечног бивања не постоји, он дакле јесте! Када би постојала, бесконачност би била коначна.

Отуда нека ти сврха буде: Живети без сврхе! Треба да постојиш тако као да не постојиш, као да *јеси*. Бивствовање најпре да схватиш као битисање, битисање као пре-бивање, пре-бивање као бивање. У бивању да будеш, а будући да јеси. Да јеси поистовећеност са вечно-бивајућом-основом-бића, да јеси ни-због-чега-бивствујући свет. Да бивствујеш на начин јестања. То је потпуно пристајање на себе, и истовремено: Потпуно напуштање себе.

Док си између, бићеш Стварник, бићеш бивствовање свесно себе као бивствовања. Када саставиш половине, када се Између рашири у бескрај и расплине у непокретну вечност простора, када порекнеш себе као битисање, бићеш сушто јестање.

Пребивање је начин да се бивствовање одржава као јестање. Подржавање јестања у срцу бивствовања јесте начин да

се одржава бивствовање као јестање, тј. као пребивање. Подржавати пребивање значи бити Ништа у срцу јестања. Иако део, иако ћелија Универсума, бити целина, раширеност, распрострањеност, бити Универсум. Што значи *не постојати*, што значи *јестати*.

***

(КАИРОС ИЗМЕЂУ КОНА И БЕСКОНА)

Езра Паунд, Серен Кјеркегор ("Дневник заводника"), Русо ("Вероисповест савојског викара"). Одисејев силазак у царство сенки. Овидије - ласцивни песник. Паунд и свеобухватно памћење човечанства.

Хесиод: Веза између *хронос* и *каирос* (последње уместо првог код питагороваца). *Каирос* - час бременит будућношћу, козмотворни трен. Философија "правога часа", везивање мере с правим тренутком.

Метра филасесткаи каирос пасин аристос
(Треба пазит¹ на меру, час прави је најбољи свима)

Каирос - највиши стваралачки тренутак који хаосу даје лик, пресудна ликотворна снага којом перас дочекује апеирон , и којом надвремено прелази у време (Миша Ђурић).

21. 11. 1975. г. Четвртак

(ПРОСТОР ТАЈАНСТВЕНОГ ЗРАЧЕЊА)

Изгледа да се око мене ствара простор обележен тајанственим зрачењем; посматрам себе очима других и видим нешто недокучиво и несхвативо. Пре неки дан ми је синило: То они виде Смрт око мене, у мени, виде је дакле у себи. Како ме је Јоца Аранђеловић са чуђењем посматрао, није умео да сакрије љубопитивост удружену са несхватањем. Тако ме је некако посматрао и Животић: Гледаш пред собом човека кога дуго познајеш и одједном се запиташ - шта ли је то у њему различито?

Почињу да то осећају и моји пријатељи, неки су склони да пројекцијом објасне себи Несхвативо баналним разлозима и ниским мотивима. Верујем да ће ускоро та појава постати уобичајена. Доиста, не чиним ни корак у правцу промишљеног изазивања утиска. Изгледа да се То ујезгрило у мени.

Па ипак, себи си највећа тајна, и утолико си више тајна уколико више разгрћеш њене просторе. Није далеко од памети да ћеш се у њу претопити оног тренутка када са ње скинеш вео.

25. 11. 1975. г Уторак

(ДОБРО ЈЕ ОСЕЋАТИ СЕ УВЕК
КАО ДА СИ НА ПОЧЕТКУ)

Ево, све је бело, прекјуче почео снег, јуче сасвим полудео и завејао град, а сада се пробија Сунце - хоће ли почети да копни?

Тако прошао св. Аранђео, падао ми град на косу, св. Михаило слао ми знамен. Увече из парка гледао звезде, али се бледо оцртавале: Месец у пратњи љубавне божице расипао украдену светлост.

Извесна запрека језгри се у дну сваког настојања. Да не траје толико дуго, рекао бих: Негде дубоко усклађује се Песма, све риме нису још одјекнуле једна у другој. Али ево, дуго већ не допиру до слуха.

Можда прикриваш од себе неку мисао, Огњене Маглићу? Или је већ сувише добро знаш, па неће обузети свест док се не претвори у чин?

Добро је док умеш да се увек осећаш тако: Као да си на почетку. Као да ништа ниси створио. Добро је док те не заведу постојанствене виле. Далеко си од тога да у себе погледаш очима дубоко сталоженим, иако ти је глас дошаноу, оне вечери, под звездама:

"Добро је!"

Или идеја треба да се дуго гуши у суздржавању? Нико не може знати каквим се минералима храни...

26. 11. 1975. Среда

(ИГРА КОЈА ПРАШТА НЕОПРОСТИВОМ)

Није, дакле, случајно да се перо зауставило на пола реченице. Могао бих да је сада одмах довршим, без видивог знака прекидања. Али хоћу управо супротно: Хоћу да и графички обележим тренутак у коме је идеја синула, пробила се из скривености у светли дан свести, "минерализована".

Од свога живота начинити игру! Велику козмичку игру, која оправдава Неоправдиво, прашта Неопростивом.

"Ти си моја Тајна", писао је Ивица Понор краљици од Утерланда када је Михаил Светић Аранђеловић схватио да се поистоветио са имагинарним ликом свог јунака, и да је имагинарна дама из духа Сивог Тонија добила своју телесну инкарнацију.

Кјеркегор је то најбоље знао, од своје патње начинио је игру. А да се она схвати, потребно је да се има око које гледа *sub speciae aeternitatis*.

Сфаирос је земља у којој људи вољом писца имају симболична или алегорична имена. Можда је Сфаирос нешто друго - можда не земља, можда не простор. Сфаирос је оно што јесте, а то што јесте бива по вољи писца, или боље: По вољи Каироса.

28. 02. 1976. г. Субота

(СМИСЛЕНО ВРЕМЕ ТЕЧЕ У СУПРОТНОМ СМЕРУ ОД НАШЕГ)

У времену супротног смера од нашег живот почиње са максимумом могућих знања и највећом могућом развијеношћу животних функција. Онда се живи зато да се сва та дата енергија потроши до потпуне испражњености, а тада и живот има смисла. Смислено време тече у супротном смеру од нашег. Живот се завршава плачем бебе која постаје од бившег човека. Али тај плач није доживљај трагике: То је само звук тела што се сужава избацујући из себе последње остатке душе.

29. 02. 1976. Недеља

(ЛЕТЕЋИ ТАЊИРИ ПРИПАДАЈУ
ЦАРСТВУ УМРЛИХ)

Преступни дан преступне године - још један повод да се размишља о времену које не припада нигде. Шта је са десет дана западног, па тиме и светског времена које је папа Грегор декретом прескочио? Шта са оних годину-две које је Деметрије Полиоркет преоте Атењанима како би за своје владе уживао у Олимпијским играма?

У то никуд припадајуће време треба сместити "све оно чему није суђено да се збуде". То је заправо један врло згуснути простор, такорећи другачија и нама коегзистентна димензија постојања. То је истовремено димензија у којој бораве душе мртвих чији живот није потпуно нематеријалан: Он поприма нову материјалност, нама несхвативу. Летећи тањире, на пример, припадају царству умрлих.

12. 03. 1976. г. Петак

(ЖИВОТ У СМРТИ)

(Прек)сутрашњу ноћ не преспавати, почети активан живот у смрти. Почети са Сунионом: Цезар из нас одолева глумом умирању.

Недовршени сан продужава се на јави. Уметничко дело је недосањани сан. Обликовна сила несвесног, непотрошена у сну, преноси свој потенцијал у уметничко стварање.

Човек који је ишчилио поистоветио се у својој безмерној сићушности са безмерним међу-звезданим просторима. Бесконечно мало и бесконачно велико подударају се кад се у њима зачне клица живота.

Доминантне оспесије надживљују Смрт! (Маркес)

***

(СМРТ ЈЕ НЕЗНАЛИЦА)

Највећи филм који је икада снимљен. - Смрт је незналица, и ваљда зато нико јој не измиче. На ломачи је свест девојке

угледала Празнину. Једино око уметника види смрт и може јој измаћи. Смрт је благонаклона према уметности. Мислилац који тежи извесности до последњег часа мора остати у сумњи. Само је уметност достојна вечног живота, визија се поклапа са стварношћу и постаје највиша стварност.

Мистериозна девојка, која читавог филма ћути, најиспуњенија хришћанском саосећајношћу (она би се окужила дајући воду свом несуђеном убици) изговара пресудне речи: Куцнуо је час! Треба додати: Сусрета са вечношћу, вечног живота, спаса. Код Бергмана најдубљу спознају стичу жене. За разум мушкараца Тајна остаје недокучива. Да би се схватила та несхватива жена треба прочитати Кјеркегора, или бити жена дубља него свет, или бити Стварник.

13. 03. 1976. г Субота

(ЉУДСКИ БЕЗДАНИ)

На све стране продубљују се људски бездани, провалије на тротоару. Треба пустити да те поведе рука случаја ако се већ одмота нит на калему, првобитни импулс. Затим се случајности надовезују и доводе те у неочекиване ситуације које у накнадној ретроспективи попримају облик строге нужности: Зар би се толика пријатељства стекла, толики људи упознали кад с времена на време не би предочио себи Неограничено пред собом и прекршио све обавезе?

*Ноћ, 14.-15. 03. 1976. г Београд
(Уочи мартовских Ида)*

(ОПСЕСИОНИЗАМ ЋЕ ЖИВЕТИ)

Треба обележити годишњицу ове свеске која истрајава на највеће изненађење свог аутора.

Тренутак је: Да се протекло време удуби у себе и испита укус плодова. Али прођимо без тога; осим у оној мери у којој је то немогуће.

Ова мала свечаност треба да посредује поновном успостављању мог идентитета; зар није већ у једној песми речено:

" (...) Ући
У смрт и опстати у њој...."

Треба се вратити првом лицу јер је Систем Велике Игре довољно сазрео у себи: Сада га ваља широко развијати на свим плановима. Ја сам Огњен Маглић и жив сам док ово пишем иако мртав.

Il faut tenter de vivre (Валери)

- тако нешто могао је изрећи само човек који је живео у смрти.

Опсесионизам ће живети. Ивица Понор се умногостручити да би се у бескрају поистоветио са својом визијом. Изнад свега: Сунион, дело Приороре и Духа. Од ноћас почиње обликовање нечега што се вековима припремало: Говор Оностраног у свету без људи. На извесном месту забележено је:

" (...) Само да не пренагле
Гласници, треба укротити говор и глас
Засновати кад објави се Празник."

Онострано око посматра, онострани глас говори. Остао је само Сунион. И у њега уткана читава људска историја, трагика и лепота минулог бивања, узвишено. Уствари, завршило се пре но што је почело. Треба напрегнути слух и превести у речи ту пресветску заповест.

19. 03. 1976. г. Петак

(ОПСЕСИОНИЗМА ИПАК НЕЋЕ БИТИ ЈЕР ДЕЛО МОРА ДА СЕ
У СЕБИ ПРОДУБИ)

Шта учинити сада када је Стварник и Стих пропао на конкурс у "Књижевној речи"? Јесу ли га моји дични пријатељи осудили на заборав?

У сваком поразу пронаћи зрно победе. Будућност, као и увек, као и свуда, суди судијама. Нова дела обасјавају новом

светлошћу стара. Ово је већ друга књига којој судије спречавају пут до сродних душа. Што се ње тиче, немам шта да пребацим себи. Осудили су ме пријатељи невиних лица и душа. Не знам на основу чега су тежили мом пријатељству ако моју књигу не сматрају достојном светлости дана.

Други лакше и брже успевају, налазе своје ситно место у културном животу овдашњице. Треба бити талентован за препоручивање себе и свога дела, од свих мојих неталентованости та је понајвећа. Али ја већ сада живим у оном времену када ће се људи чудити: Како се могло догодити... Но разлога за чуђење нема: Потребно је да некога оспоравају како би једном сви заједно били оспорени. То није ствар таштине, нити варава утеха. Јесам оно што јесам и знам што знам.

Но то је истовремено и изазов самом делу: Да се у себи продуби. Глупаво очекивање привидне и привремене славе успорило је, завезало у чвор, ток унутрашњег повезивања, започет летос на Корчули. Ништа заправо природније од овог вештачког прекидања природног успостављања јавне егзистенције: Сада се бар на спољашњем плану догодило оно што се крајем децембра догодило на унутрашњем.

Па тако неће бити опсесионизма као покрета јер су моји пријатељи одлучили да све урадим сам. Радује ме пријем књига Душка Новаковића и Мире Павловић.

Преводећи Лајбница, наиђох данас на хучање мора и видех себе на обали: Сам. Поново у духу оживеше Писма са Гневног Жала и схватих да је Стварник и стих само део те давно пројектоване целине.

20. 05. 1976. г. Београд

(СМИСАО ОПСЕСИОНИЗМА)

Опсесионизам треба да буде заједничко име за читаву модерну немиметичку уметност, утолико што истиче оно заједничко свим разноликим покретима: Опседнутост празним испод плашта форме, дакле опседнутост оним непролазним усред протицања.

21. 05. 1976. г. Петак

(ОДЛАЗАК ИЗА НАЈДАЉЕ ТАЧКЕ)

Огњен Маглић је дошао на спасоносну идеју: Читаву своју прошлост он мора идентификовати са имагинарном прошлошћу Ивице Понора, а та идентификација означава његову смрт.

Његово властито биће постаје њему предметом истраживања и разумевања. Потпуно саморазумевање почиње са чином смрти, а овај се, опет, поклапа са довршетком фило-генетске ретроспекције у индивидууму. Живот у смрти значи одлазак иза оне најдаље тачке до које је Дух човечанства доспео...

7. 07.' 76. Београд, "Лепи изглед"

(КРИТИКА ОПСЕСИОНИЗМА
КАО КРИТИКА КРИТИЧКОГ УМА)

Дан када је изненада схваћено да се стигло даље и изнад опсесионизма. Сазрела је у духу једна темељна

Критика опсесионизма

као критика философија прелаза, или као философија укидања критике. То је оно што се некад слутило као

Критика критичког Ума

- оног Ума који аутокритиком укида себе као Ум. Његова се кри-тика поклапа историјски са свитањем једне нове цивилизације која се рађа из пепела западноевропске.

Које су границе критичког Ума? Његова је граница самоукидање и опстајање у рђавој бесконачности. Нпр. грчки народ који и даље живи, али без "воље за моћ". Европска је философија после Хегела изгубила самосвест, она живи у лажном уверењу да је нужен прогрес и да је свака нова философија напредак у односу на претходну; за западну мисао ствар стоји управо обрнуто: Свака је нова мисао назадак утолико што за још један корак приближава крају.

(ФИЛОСОФИЈЕ ПРЕЛАЗА
И ПОВРАТАК У ТЕМЕЉ МЕТАФИЗИКЕ)

Хегелова теза о опстајању у смрти као тема; њене варијације: "Философије прелаза" у лику Маркса, Кјеркегора, Ничеа и Бергсона. Хусерл као покушај новог почетка, Хајдегер као искорачење изван метафизике и самим тим изван европског духа паралелан са марксистичком традицијом која је дубоко унутар (Франкфуртска школа, Лукач). Сартр и повратак у ток епохалног збивања, тј. интериоризација бестемељног мишљења у сам темељ метафизике.

***

(КРУГ ЕВРОПСКЕ ФИЛОСОФИЈЕ)

Од Хегела до Сартра европска је философија описала један круг и нашла се на истој тачки. За то време су и једна и друга поменута традиција показале своје наказно лице у виду реализације својих најунутарњијих импулса: Фашизам као објективна реализација Ничеове и Хајдегерове философије, совјетски комунизам као објективација Хегелове државе и Марксове „визије" (ако се, дабоме, одузму фантазмагоричне пројекције које би код ових мислилаца да истовремено реализују инкопатибилности: Историјска пракса је једина валидна критика славољубивих пророка). Мај-јуни 1968. г. није потврда *Critique de la raison dialectique*, већ њена историјска критика; а ако јесте, онда је то у истој оној мери у којој је то 1848. година била за Хегелову државу.

23. јун 1977. Опсенаријум

(МИЉЕНИК ХЕЛЕНСКИХ НЕБЕСНИКА)

Уз музику Карла Орфа, *Carmina Burana*. Затим Бах, Уметност фуге, најзад Штраус и Ниче, *Also sprach Zarathustra*:

Судбина човекова једном у крилу, други пут наспрам божанске надмоћи. "Стојим пред Твојим троном, Господе"...

У такву звучну подлогу уткива се божанствена идеја Платоновог Тимаја о свепрожетости-Свемира-умном-сврхом, и Хелдерлинова чудесна моћ именована оног најдубљег у духу, чудесно преузимање античке традиције самоспознатим хришћанско-германским духом, Назарећанин као миљеник хеленских Небесника!

26. 06. 1977. г. Београд, "Ариље"

(СИМБИОЗА
ГЕРМАНСКОГ И СЛОВЕНСКОГ ДУХА)

У суботу, 25. јуна, посета Милану Петровићу у његовом од света удаљеном стану у Кумодражу. Велики дан: Сасвим јасна свест о нужности националне обнове, о позиву Бића, о одговорности и дуго-трајном раду. Симбиоза германско и словенско духа!

*10. 08. 1977. Среда, Ластово I
На броду Вела Лука - Сплит*

(ПОВРАТАК ГНЕВНОМ ЖАЛУ)

Гле чудног, гле лепог стицаја: Колико само затворених кругова ове године, колико симболичних подударности; прошле године на истом овом броду би замишљена, би заправо први пут освојена Самоћа и одважност за ступање на Пут Истог, онда када се под трупом овог пловешћег објекта продубљаваше хиљаду пута умножени бездан.

А сада се поново нађох најпре у Вела Луци, где искрснуше успомене на лето 1969. године - на лето, уосталом, које ми још од прошле среде, када возом ступих у Бар и потом одседох код Венке, у Долу, непрекидно лебди у духу; а потом Ошјак, још једном удружен са Великим Сунчаним Путем, осведочаваше трајну заложеност Визије у ткиву битног бивања; јер сада осећах и знах да сам најзад положио улог, толико дуго припреман, да се на исти пут отискујем праћен

подршком осећања чврсте унутрашње нужности. Је ли то оно стање духа које језгри снагу за велике подухвате што предстоје?

Једно је сигурно: Вратила се визија Гневног Жала у читавој својој свеобухватности. Још нешто: Како је згуснуто било оно време, година хиљаду деветсто шездесет девета; како се кроз њу пресецају сви токови: Оних ранијих, оних каснијих збивања. Како је преплављено сјајем сећање на то пренапето доба "када је лет претходио крилима"! Ево како сазрева потреба: Да се одужи дуг оним заносима.

***

(У ПОДЛОЖНИМ ЖЛЕБОВИМА БИЋА)

Сада на Крк: Шах и поезија. Забога, у Лондону записао нешто о узвишеној недовршивости поезије.

Како ми сада другачије изгледа!

Својим дубоким закорачењем у таму Језика, поезија досеже Оно што се простира у подложним жлебовима Бића, и будући одазов наговору Ства, једини је поуздан, једини неподложен сумњи облик у који би да се оваплоти Вечно Лутајући Дух.

*11. 08. 1977. Четвртак
Омишаљ, Крк*

(УСМЕРЕН ПРЕМА КРАЈЊЕМ ДОСТИГНУЋУ)

Шеснаест сати путовања од Корчуле до Крка, и сасвим изненађујући осећај самодовољности. "Усмерен према крајњем достигнућу", и ни једног часа дотакнут напетостју или нестрпљењем, и поред несносне врућине. Први пут прошао магистралом од Карлобага до Краљевице и тако сваки педаљ обале обележио својим присуством.

Ана Марјановић је рекла (и у њеном гласу беше нешто од оне самоуверене хировитости и чак неозбиљности која звучи обавезујуће и пророчански):

"Немој све да попуниш, каква је то свеска у којој не оставиш ни мало ваздуха!"

15. 08. 1977. Понедељак,
Омишаљ

(ПРИМЕР И ОБУХВАТ)

Мисао о завршетку ове књиге стално присутна је. Јер завршити је а да из ње не произађе оно за шта је она већ две и по године била врло свесна припрема, несмислено је.

То би се могло рећи овако: Уплићеш се у збивања, прожимаш их својом супстанцом и онда опет долазиш к себи, а ту те чека оно што си оставио када си у избивање кренуо. У избивању, најчешће, обузет си заборавом и зато тонеш у беспутице, у сумње, у очајања; но само једна мисао о оном код куће остављеном, оном што увек Јесте и што се неумитно Одржава док све се троши, само једна мисао довољна је да све мине и наједном довољно ти буде само то: Да Јеси.

Кроз ову је књигу тако протицало то вечно струјеће Време Бића. И оно тако често осећање: Да се збивања не одвијају у складу с Бивањем (па онда и нису збивања), било је отуда врло поуздан ослонац мисли у суђењу и делању; јер за све ово време научио сам да посредством Књиге мерим набој и распон својих стања Духа, Душе и Тела; спознао сам да су најблиставији и најпрозрачнији они тренуци у животу када се са лакоћом повезују Дубина и Мисао, Распршеност и Језгровити Израз, Пример и Обухват; најочајнији они у којима изостају чврсте споне у глави, нека разједајућа киселина раствара жлебове који тренутак везују за целину Бивствовања, а свест за прозрачну, свеобухватну бистрину.

24. 08. 1977. среда, Београд

(СФАИРОС И БЕЛА ДЕМОНИЈА)

БЕЛА ДЕМОНИЈА - ова чаробна реч христочежњивог владике Николаја Жичког Велимировића нека буде овако видно истакнута, као што је то и у мојој соби, са унутрашње стране, испод карте Европе (са спољашње, наравно, однедавно стоји натпис СФАИРОС), од тренутка када је открих у књизи богомудрог др Јустина Поповића "Православље и екуменизам". Овакав положај

садржи подстицајну поетску обележеност која даје понављајући смисао свакодневним збивањима: Отварањем врата и изласком из собе улазим у Европу, Белу Демонију, с белим на кожи и црним у души, која додиром својих белих прстију све претвара у Црно-Исто, у Запад, у западање, у Индустрију, у Смрад, у Разврат, иако тај демонски додир буди из свеукупног дремежа „народе позаспале” и доноси на свет Разлику, нешто дивље и недокучиво на дну погледа, нешто Давно-Прошло што се сачувало, и сасвим извесно: Нешто Скоро-Будуће што се већ слути, нешто Другачије што ће своју младост и свој полет засновати на опором, на опојном укусу дуго чуваног пића што тече у нашим жилама, на комадању месоносних костију које већ расклиматано носе наше остарело тело.

Недеља, 02. 10. 1977. г. Сфаирос

(КРИТИКА ОПСЕСИОНИЗМА: ОПСЕНАРИЈУМ ПРЕЛАЗИ У СФАИРОС)

А јучерашњи дан доиста би такав како траба да изгледа октобар у Београду и Београд у октобру. Судећи по претходне две године (у овој Књизи) - месец највеће моје удаљености од себе, и ваљда зато, највеће близине. Додуше, увек ми се некако почетком листопада догађају покушаји значајних довршавања: Пре две године завршавах дипломски, прошле Опсесију Ивице Понора - не знам шта ме више измучило.

Сада?

Могао бих да кажем да се сада довршава нешто најважније, толико важно да су сви досадашњи завршеци само далеки бледи одсјај врло блештаве светлости. Довршава се Опсенаријум у себи, у мени, у свету и прелази у Сфаирос.

Ова књига доиста стреми завршетку, јер је оснивач опсесионизма постао његов најубитачнији критичар. Ова књига има своју конзистенцију као свеобухватно сведочанство о опсесионистичкој етапи на животном путу. Критика опсесионизма почиње тамо где Биће открива и препознаје целисходна средства свога опстанка, где „Запад који вене” открива Бекство у себи као „суноврат из суза неотклона” и као пут који прелази Дух, носећи

вест другом народу: О неодложном позиву Бића. Критику опсесионизма врши сама егзистенција словенског бића у служби опстанка. Утолико ова књига суштински престаје тамо где је доктор Сатанаило Пангрос у најдубљем куту своје смрти угледао бакљу Православља, ону луч која из најдаље прошлости доноси и чува врло озарујуће Памћење а ипак није изгубила вољу и свежину да осветљава још непрохођене путеве Света. И поред ње угледао још једну, а у њој и из ње расцветао се Језик и далека, тајна намера Ства: Да Говор буде бунар на чијем ће дну заборавом-необузето Биће увек моћи да угледа свој лик, да наиме Говор буде Лог у коме ће Дух откривати своју заснованост у Бићу, и луталачку судбину Бића, изопштеног из Ства.

ОБ-СТВО = ОПШТОСТ!

И још видео чудесну бригу Бића да својим поклонцима у прави час указује најцелиходније путеве, па се тако некадашњом заслугом Мише Чанка (новопечени др Чанак), а потоњом, и пресудном, Петрополитовом, и нарочито адвоката Милана Милетића, нашао у живом додиру са Антропософијом - великом европском наследницом најдревнијих знања о прошлости Света, Земље и Човека.

Језик, Православље, Антропософија - три имена у којима почива сав убитачни набој критике опсесионизма. Три вида једне "велике округле усамљености", тј. Самоће.

Ако Опсенаријум преживљава и даље, то је зато што још очекује овакве записе који ће га изнутра заоблити, који ће заправо обликовати један заокружени осећај унутарње довршености, а очекује осим тога и чврсте егзистенцијалне форме које ће бити деца његовог самоукидања.

21. 11. 1977. г.
Сремски Карловци

(ЛОГ И КОН)

Ликовање Лога = дијалектика. Разлоговање је издвајање засебних ликова у Логу = уликовљење Лога, ликотворење. Лог је

оно исто свих ликова бића, улоговање (улогоравање) супротан је процес (устук): Враћање одбеглих ликова у Лог.

Овоме треба додати још и увид: Да је Лог замена Бићу за недостижни Кон. Без Кона, осуђено на вечно лутање, Биће се примирује у Логу, гради себи стан.

Трагика Бића је Време; Време није познато у Ству. То се види и у језику: Облик јес(т)ам нема ни прошлог, ни будућег времена, он је увек у садашњости, дакле у вечности.

ПРИЛОЗИ ПРИРЕЂИВАЧА

ОПСЕСИОНИСТИЧКА ФАЗА НА ЖИВОТНОМ ПУТУ

На невоље са приређивањем списа Милана Младеновића од Лужице "жалила се" др Мирјана Брковић у предговору за његову обимну песничку збирку *Ресник* (Нови Сад - Сремски Карловци, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2007).

Између осталог, она се тамо сматрала дужном да образложи необичну назнаку на насловној страни књиге којом се, испод наслова, то целокупно дело приписује аутору по имену *Михаил Светић Аранђеловић*. Са истом недаћом сусрела се и приређујући треће издање Младеновићеве *Завршне речи* (исти издавач, 2008) када се као њен загонетни писац, испо наслова књиге, појавио *Слободан Вучитрн*.

Сада пак имамо посла са *Ивицом Понор.ом*

Шифру за разрешење те Младеновићеве "игре са светом" испоручује његов *Опсенаријум*, а читалац се о њеном одгонетању може подробније обавестити у поменутом предговору за *Ресник*. За идентификовање "Ивице Понора" довољно је, међутим, знати да је оснивач опсесионизма читав опус свог "првог живота" (до властите 28. године) приписао том "аватару" којег је распознао у себи, сматрајући да је "његово" дело довршено, те да се може тумачити као заокружена целина.

Додуше, у строгом смислу речи, правилније бисмо поступили да смо се дословце држали Младеновићевог "система игре" са властитим идентитетом, онако како га је у *Реснику* обелоданила др Брковић. Тада би уместо *Ивице Понора* стајало име *Огњен Маглић* као прва у низу ознака за четири сукцесивна индивидуалитета који у трајању од по 28 година обележавају задат људски живот. Сам "Ивица Понор" у Младеновићевом је случају заједнички именитељ сва четири његова "живота" на духовном плану, као што је то његово грађанско име на физичком, егзистенцијалном, плану. Одлучили смо се ипак да "Маглића" оставимо по страни јер је оснивач опсесионизма заиста себе у читавом том раздобљу доживљавао као "Ивицу Понора" којим ће и кроз кога

надживети своју властиту смрт. Колико је он све то драматично доживљавао нека посведочи сам последњи пасус *Опсенаријума*:

"Али прешли смо у други живот, Ивица Понор прекорачио је, премостио свој бездан. Преко моста треба да пређу нараштаји, и они прошли, нестали у чежњи, очају и гневу, и они будући, још нерођени. Најтеже је пак повести онај живи, са њим се ваља борити, велико је слепило обузело људе. И зато треба издржати себе: Да народ не потоне у исти онај бездан кога се Ивица Понор једва избавио."

Од највећег је значаја податак да прва Младеновићева песничка збирка носи управо назив *Песме Ивице Понора* (Београд, *Запис*, 1979). Наслов показује да је он већ тада био свестан да је изашао из свог првог идентитета, "опсесионистичке фазе на животном путу". Та фаза обележена је, према тумачењу Брковићеве, досезањем ступња "самостеченог индивидуума" који се спознавањем "ни-због-чега-бивствујућег света" и проникнућем у опседнутост целокупне западњачке цивилизације "Празним", одриче "топле удомљености" и "завичајности", одметнувши се на "лутајуће путовање" које је аутентичан узвраћај "изазову истине", оном изазову који изискује да се живи у складу са положајем "било ког човека у било које време".

У крајњем исходу своје опсесионистичке мисли, Младеновић такво становиште поистовећује најпре са својом властитом животном ситуацијом, па предузима њему саобразан егзистенцијални чин, напушта породицу ("Напусти жену децу, оца, мајку / новац, имање, целу родбину / и тако усамљен, а и без страсти, / усамљен се крећи као носорог." - саветовао је Гаутхама Сидхарта Буда седам векова раније) и "бежи на путовање". А потом, становиште "безавичајности" поистовећује и са основним обележјем цивилизације којој припада, а којој предвиђа и прописује самоукидање и самопревазилажење зарад свесног ступања у "доба словесности" човечанства које треба да обележи словенски (тј. "србијски") род. Али то је посланство којем ће се посветити "други Ивица Понор", када васкрсне у Михаилу Светић Аранђеловићу

Из ове светлости чини се природним да "самоукидање" и ступање у "други живот" ("*Мртав а ипак жив!*", прописује

Младеновић себи у *Опсенаријуму*) обавезује на посвећеност вишем, родном одређењу индивидуалне егзистенције - завештању предака и судбини потомака ("*Ослонити се на род!*", читамо и у *Опсенаријуму* и у *Завршној речи*), у његовом случају опстанку српског народа као носиоца словесности.

Сасвим саобразно томе, Младеновић ће убрзо, од пете до седме године "другог живота" (1982-1984), својим текстовима под псеудонимима у емигрантском париском часопису "Савременик", ступити у оштар сукоб са комунистичким режимом у Југославији који је поробио његов народ, те "законито" - "законито" у смислу неминовних последица свесног антикомунистичког деловања - dospети у затвор као озлоглашени "непријатељ свог народа".

Шта доследније од тог потписивања различитим именима? "Ђура Врбавац", "Мирослав Србиновић" и "Слободан Вучитрн" само су ознаке новог, утрострученог идентитета "Михаила Светић Аранђеловића", умноженог зарад Младеновићевог истовременог дејствовања у песничкој, философској и политичкој сфери.

Ова објашњења јасно указују на обавезу пред којом се нашао приређивач, да не само *Опсесионизам*, него и читаво *Петокњижје*, предочи као избор из *довршеног дела* "првог Ивице Понора" (дакле самоукинутог "Огњена Маглића". Његова је пак невоља, бар у овој књизи, била мања од оне са којом се суочила др Брковић када је била приморана да тражи границу на којој се *песничко* дело "Михаила Светић Аранђеловића" одваја од опуса "Ивице Понора", одн. "Маглића". Јер Младеновићев опсесионистички захват у философији не оставља икакву сумњу у погледу разграничења са његовим потоњим философским остварењима која су делимично предочена јавности у *Завршној речи* (три издања, вид. *библиографску белешку*) и *Олгијанском путу* (Београд, *Калекон*, 1999), али су најзначајнијим својим делом до данас остала необјављена, највећма због дуготрајности и далекосежности ауторових истраживања и открића.

Највећу пометњу у том разграничавању изазива, међутим, *Опсенаријум* који је волшебно преживео и надживео свој властити крај, а са њим и "прву смрт" свог аутора (не краси га узалуд поднаслов *Књига преживљавања*), својом недовршивошћу зашавши и у "трећи живот Ивице Понора". Али управо нас потпуна завршеност "опсесионистичке фазе на животном путу" и окончани

живот "Огњена Маглића" с једне стране, те потпуна отвореност "преживљавања" *Опсенаријума* с друге, додатно обавезују да благовремено предочимо јавности бар онај нераспознат и "самоукинуги" део укупног стваралачког идентитета Милана Младеновића од Лужице, док се он још увек бори да са својим делом, и својим животима, изађе на крај.

Са сличном недоумицом сусрели су се и др Брковић и овај приређивач у погледу разграничавања грађе за *Душе градова* које су продужиле да "путују кроз душу луталице" свог аутора и у оба његова потоња "живота". Како ствари сада стоје, чини се да ће се Вукашиновићево *Петокњижје* свести на *Четворокњижје*, јер је бриљантна приређивачица *Ресника* "Михаилу Светић Аранђеловићу" ("другом Ивици Понору") приписала онај део прозно-поетских мапа градова који припада "другој фази на животном путу", чиме се изнуђује њихово изостављање из песничког опуса опсесионизма, па остаје премало грађе да се *Душе градова* издвоје у посебан том.

*

Ова књига никада не би могла да добије свој садашњи изглед да приређивач није уживао свесрдну и несебичну подршку и помоћ самог аутора који се од пре десетак година готово сасвим повукао из јавног живота, а опхрван текућим животним недаћама, од пре две године и на село, у "слободне српске планине" (јер у свом београдском пребивалишту на Чубури, у срцу престонице, већ две године нема струје), где ради на довршетку *Опсенаријума* и осталих књига из свог "другог" и "трећег" живота.

У "слободне планине" је доспела и главнина песникове књижевне архиве чије је релевантне делове електронском поштом достављао овом приређивачу на његово удаљено прекоокеанско место (уз драгоцену "електронску" помоћ својих младих пријатеља и сарадника Драгољуба Марковића и Растка Све Јованова), спремно прихвативши иницијативу да се коначно објави релевантан избор из дела "првог Ивице Понора".

ВИШЕ ОД БИОГРАФИЈЕ

МИЛАН МЛАДЕНОВИЋ ОД ЛУЖИЦЕ рођен је 21. новембра 1949. у Ужицу, Србија, од оца Марка и мајке Насте, рођ. Симић. До пресељења у Београд и поласка у школу (1956), рано детињство провео у Јагодини.

Прву београдску гимназију завршава 1968, београдски Филозофски факултет, групу за философију, 1975, а докторат трећег степена на Сорбони у Паризу, 1982. Студирао је и француску књижевност у Паризу (1969-70), класичну филологију у Београду (1972-1975) и православну теологију на париском Институту Светог Сергеја (1981-1982).

Предавао је философију у најстаријој српској (Сремски Карловци, 1977-78) и у најстаријој београдској (својој, Првој) гимназији (1979-80). У Карловцима основао књижевни лист "Бранко" који и данас излази, и илегалну Странку Правога Слова која је деловала на подручју културе. Повремено путовао Европом, а на путовању кроз Азију (1978) стигао до Индије.

Почев од 1979. г. Младеновић је објавио 15 ауторских књига из области поезије, философије и политике, те неколико запажених превода философских и песничких класика (Платон, Лајбниц, Сведенборг, Хелдерлин, Сартр итд.) са више живих и древних језика (*вид. библиографију*). Писао је и објављивао и на француском, енглеском и шпанском, а преводен је на више од 30 језика. Мноштво његових песама компоновали су истакнути музичари (Дејан Трајковић, Владета Кандић Бата Канда, Зоран Све Јовановић. а изводе их музичке групе "Сварожићи" и "Слободни стругари", док их је у не малом броју компоновао и сам и пева их, пратећи се на гитари.

Као шаховски мајсторски кандидат Младеновић је остварио победе над многим врхуским шахистима, између осталих и над светским прваком Карповом, али је због заузетости књижевним, философским и политичким пословима доста рано напустио активно играње шаха. Истакао се и у компоновању шаховских проблема.

На књижевној сцени Милан Младеновић од Лужице се појавио већ у својој четрнаестој години када је 1963. основао књижевни лист у својој основној школи и четири године узастопно добијао највише Змајеве награде у конкуренцији вршњака из целе Југославије (1961-1964). У Деветој (ново)београдској гимназији изумео је *опсесионизам* као философски, песнички и уметнички правац и спровео га као покрет најпре кроз свој гимназијски, касније кроз проширен и веома утицајан књижевни клуб "Фонтана" на Новом Београду (основао га са Милетом Недељковићем).

Од 1967. године започео је са редовним објављивањем у књижевној периодици и публицистици, а од 1972. г. и са учествовањем на јавним књижевним и философским трибинама. Већ те године у београдском Студентском културном центру држи серију предавања, излажући свој философски "систем" опсесионизма под називом "Козмопланктос". Учествоје у оснивању генерацијског књижевног часописа "Знак" на Филолошком, и сатиричног "Фронтистериона" на Филозофском факултету. У београдском Дому омладине води запажене "Разговоре о преводилаштву" са нашим најистакнутијим преводиоцима поезије (јесен 1979) и философије (јесен 1980).

У децембру 1979. г. Милан Младеновић одлази на двомесечно усавршавање немачког језика немачког језика у "Гетеовом институту" у Штауфену (крај Фрајбурга), где ће са грчким песником и математичарем Лазаросом Тошунидисом и румунским композитором Јулиосом Брудаском ("Балканска тројка") изумети песнички правац *грэнголизам* (играрије са језицима свих народа), којим ће касније заразити интернационално уметничко окружење у Паризу. Наредне четири године живи у француској престоници припремајући на Сорбони докторат трећег степена ("Плотинова естетика"), потом и државни ("Хајдегер и проблем логоса"), пишући и објављујући на француском и дружећи се са мноштвом знаменитих песника и философа из целог света. Три године узастопно (1982-84) на веома запажен начин учествује на Фестивалу европске поезије у Лувену (Белгија). Истовремено сарађује са истакнутим представницима српске и руске Цркве (многи од њих су политички емигранти), окупљеним око руског православног факултета "Свети Сергеј" на којем и сам изучава

православну теологију. Приближава се уредништву најзначајнијег руског заграничног часописа "Весник Европе" и у кући његовог главног уредника Никите Струвеа сусреће Александра Солжењицина. Са оцем Луком (потоњим владиком) и професором на "Светом Сергеју" др Николом Црнокраком оснива "Братство оца Јустина". Са предратним новинарем "Времена" Бошком Врачаревићем уређује емигрантски часопис "Савременик" и под разним именима објављује текстове политичке садржине ("Претеране мисли из Париза", "Следећи рат Драже Михаиловића", "Комунисти се срде на Бога", "Мефистофеловски загрљај Запада"), због чега ће га комунистички режим у Београду оптужити и осудити на 14 месеци затвора.

Хапшење, боравак у затвору и потом четворогодишње ускраћивање пасоша, осујетили су Милану од Лужице добијање катедре на париској Сорбони. Осим тога, осујетиће излазак часописа за српску духовност "Словест" (на француском језику) који је Младеновић покренуо са групом српских књижевника и уметника (Коља Мићевић, Стева Шолаја, Бранко Алексић, Никола Миленковић, Бата Михаиловић, Дадо Ђурић...), уз помоћ и подршку својих француских песничких и философских пријатеља (Мишел Деги, Пјер Остер Сусујев, Веркор, Гилвик, Ален Боске, Клод Авелин, Жан Клод Ренар, Франсис Вибранц...). Часопис ће променити име ("*Migrations*"), уредничку поставу и концепцију, а име оснивача и његова судбина неће бити ни поменути. Из истог разлога остаће неостварено тромесечно гостовање на индијским универзитетима (организатор индијски философ Шуприо Мукарри), као и једногодишњи ангажман на Универзитету на Тенерифама (на позив његовог декана, песника и мецене Фернанда Риела) - у оба случаја тема је била "Основи српске духовности и културе".

*

Током целокупног свог школовања, професуре и странствовања, Милан Младеновић од Лужице је долазио је у сукоб са тоталитарним комунистичким режимом. Избачен је из Девете београдске гимназије (1967), учествовао у студентским демонстрацијама 1968. г. и био председник бунтовних студената Филозофског факултета (више пута хапшен), у ком је својству осујетио доделу почасног доктората Београдског универзитета Јосипу

Брозу Титу и био политички учитељ нешто млађем Зорану Ђинђићу кога је одредио за свог наследника). У више наврата због "морално-политичке неподобности" спречен је да добије место на Београдском и Новосадском Универзитету.

Због поменутих текстова у "Савременику" и дружења са политичком емиграцијом, Младеновић је у Београду ухапшен 5. октобра 1984. г. Упркос протестима целокупне светске јавности, осуђен је на 14 месеци затвора. У затвору ће штрајковати глађу 40 дана и у сврху одбране написати своју знамениту *Завршну реч* која је до сада доживела већ три самостална издања ("... величанствен есеј о Истини и Правди" - Бранислав Петровић, "величанствено ткање ... које стоји на једном од врхова свеколике философске књижевности ... најдубља, најоригиналнија и најпотреснија философска сведочанства која су икада дата, и која чине да *Завршна реч* може да стане раме уз раме с Ничеовим *Заратустром*" (др Милан Петровић Церски). Током прогона одузето му је шест свезака "Париских дневника" који ће 1996. године бити судски уништени. Од тада до данас по његовој тужби развлачи се судски процес "Младеновић против Републике Србије", упркос томе што је 2009. г. добио судску рехабилитацију.

По изласку из затвора, Младеновић оснива "Сфаирос" (1987), прву велику приватну издавачку кућу у тадашњој Југославији. Као стожер националног и демократског ослобађања од диктаторских комунистичких стега, "Сфаирос" ће извршити велики утицај на духовно образовање текућег нараштаја (преко 300 књига у 22 "сфере", међу осталима "Тајинска", "Словесна", "Антропософска", "Саборна", "Повесна", "Приповедачка", "Табу", "Стихосфера"). У оквиру делатности "Сфаироса" Младеновић је покренуо обнављање "Друштва српске словесности", основао трибину "Видело" у Народном музеју, окупио песнике свих генерација у "Песнички тајински круг", са Велимиром Абрамовићем и Маријом Шешић издавао и био одговорни уредник часописа "Теслиана" (1993-95) и са "Вечерњим новостима" додељивао награду са именом свог преминулог песничког пријатеља Милана Лалића (1992-99). Творац је манифестације "Песничко Небо" у Херцег Новом у оквиру које је чувени војни школски брод "Јадран" крстарио Боком као "Песнички брод". Обновитељ је рада издавачке куће "Град-писац Херцег Нови". Књижаре "Сфаироса" у Београду ("Тајинска

сфера"), Земуну ("Кадмо и Хармонија") и Херцег Новом ("Песничко небо") биле су средиште великих књижевних окупљања, књижевне промоције даровитих младих песника и објављивања њихових књига, те извориште значајних културних иницијатива.

*

Као један од обнављача Народне радикалне странке (НРС, 1989) у којој је био председник Извршног одбора, те оснивач и председник Конзервативне странке (КС, 1991, Милан Младеновић је био међу челницима национално-демократске обнове у деведесетим годинама прошлог века. Први је издвојио глас из опште почетне подршке национал-комунистичкој реторици Ћосића и Милошевића, распознавши је као "стављање националне маске на комунистичко лице", што га је коштало новог судског пргона и поновног одузимања пасоша. У два своја говора на Годишњим скупштинама Удружења књижевника Србије (1989) и у потоњим ватреним "радикалским" иступима широм Србије (1990), упозорио је на катастрофалне последице те политике, излажући свој програм заснован на укидању институција и тековина комунистичке узурпације и на "враћању у пређашње стање" (*Restitutio in integrum*). Организовао је први велики антикомунистички митинг под ведрим небом од краја Другог светског рата (Јагодина, 4. мај 1990) и позвао на ревалоризацију историјске улоге и величине генерала Драже Михаиловића и Милана Недића.

Отпор који се у режимски диригованим редовима НРС организовао против Младеновићевог монархистичког и равногорског усмерења које је зацртавао својим харизматичним лидерством, праћен дотад незапамћеном харангом коју су против њега непрекидно водили инфилтрирани чланови, довео је најпре до раслојавања, потом и до распада странке. Покушај њене обнове осујећен је 23. фебруара 1992. г. у Крагујевцу када је Велика свеземаљска скупштина НРС узурпацијом злоупотребљена за оснивање Српске радикалне странке (СРС). Главни кандидат за председника предвидео је тада у своме говору западање Србије у "радикалско живо блато", напустио радикалски покрет и са новинарем Синишом Николићем и арх Драгомиром Ацовићем основао Конзервативну странку (КС).

До 2001. г. Младеновић је са новом странком организовао више политичких коалиција, између осталих "Савез за монархију" са Народном странком (1991-92), "Препород" са Напредном странком - Напредњаци и двадесетак ванпарламентарних странака (1997), са сличним савезницима "Окуп за Краљевину Србију" (1999-2000) и "Европска Србија" са "Европским блоком" (2001).

У јеку своје политичке активности Милан Младеновић је у два наврата кандидован за председника Србије (1990. и 1997). За члана Крунског политичког савета Александра Карађорђевића именован је 1992 г. Два пута је боравио у Америци и Канади, први пут као председник Извршног одбора НРС (1990), други пут као председник Конзервативне странке (1992). Првом приликом одржао је запажен говор у америчком Конгресу и држао предавања у двадесетак градова на Северноамеричком континенту. Током другог боравка, у организацији емигрантског Српског културног клуба (био је први Србин из отаџбине коме је допуштено да учествује на конгресу те организације), са песником Ђорђем Николићем, председником Српске националне академије из Торонта Николом Пашићем и својим пријатељем Исом Орловићем, основао је "Одбор за правду и истину о Србима" ("ОПИС"). Тада је на највишем нивоу примљен у америчком State Department-у, а у Отави се састао са председником Канаде Брајаном Малрунијем.

*

Непребројив је списак Младеновићевих "невладиних организација", манифестација и иницијатива које је тих деведесетих година XX в. основао и покренуо или запажено учествовао у њиховој делатности.

На челу Друштва за обнову манастира "Свети Арханђели" код Призрена (1994-1995), царске лавре Душана Силног, које је претходно (1990) основао са арх Предрагом Ристићем, најзаслужнији је за изградњу манастирског конака. Исте године у манастиру "Прохор Пчињски" са Радивојем Пешићем, Србом Живановићем и Предрагом Ристићем, учествовао у оснивању "Словенског института" (какав је седам година раније, са Драгишом Витошевићем, Олгом Луковић Пјановић и Милићем од Мачве покушао да оснује у Паризу). Био је потпредседник Свесловенског Савеза (председник др Радомир Ракић); саоснивач (са Ракићем) и староста Братства Лужичких и Балканских

Срба; генерални секретар Друштва за књижевност и културу Југославија-Канада; потпредседник Српског фонда словенске писмености и словенских култура (чије је седиште у Москви). Председник је Уметничког савета Културног центра "Скадарлија" и члан редакције "Скадарлијских новина". Са историчарем уметности Живојином Андрејићем основао "Српско митолошко друштво" у Рачи Крагујевачкој. Учествовао као предавач у раду "Академије Теслијана" (оснивач водећи "теслијанц" Велимир Абрамовић) и ту 1995 г. излагао свој философски "Систем словесности" (који је исте године саопштио и пред Хегеловим друштвом у Београду). Са археолозима Светозаром Нанијем Станковићем и Владимиром Лековићем суделовао у ископавању раног неолитског насеља "Благотин" код Пољне у Левчу (1994-95) и био "кум" култне "јелење богиње", наденувши јој име *Семела Девана*. Са песником и сликаром Драгољубом Шћекићем покренуо "Сусрете Саборности и Расејања" (Београд - Херцег Нови, 1994), а на иницијативу песника Адама Пуслојића у Удружењу књижевника Србије "Књижевну амбасаду добре воље" (1996).

Последњих десет година Младеновић се готово потпуно повукао из јавног живота. Ипак, и у том раздобљу нашао се у жижи неких значајних иницијатива.

У јесен 2004. г. у новим просторијама "Сфаироса" у центру Београда (Ломина улица), у објекту који је назвао "Сварожана" и у чију је адаптацију уложио знатна средства, покушао је са оснивањем "Равногорског културног клуба". У знак подршке свом пријатељу, чувеном народном певачу Драгиши Симићу, оснивачу "Прела и посела - удружења чувара српске традиције", председник је Скупштине (од 2004). Помажући свом оцу др Марку Младеновићу те организације био је саоснивач и председник Управног одбора у Удружењу за борбу против беле куге "Српски опстанак" ("Serbian survival", 2004-06), у ком је својству проглашен за амбасадора мира Светске федерације за мир (2005). Наредне две године путовао је у Јужну Кореју, Кину и Русију, а током 2006. г. основао Удружење за мир кроз културу, спорт и образовање "Теслијанија - Бела Голубица" и са њим 8. августа 2008, поводом отварања Олимпијаде у Пекингу, на Опсерваторији београдске тврђаве, одржао двадесетчетворочасовно "Олимпијско бдење за мир", шаљући у цео свет своје поруке мира под називом "Посланице Сапутнику Сунца".

Због свог вишедеценијског непристајања на узастопне облике комунистичког камелеонског прилагођавања и због њиховог теоријског и практичног, а често и хуморног разобличавања ("Слоброзанија", "Троброзанија", "Ђидогецованија"...), Милан Младеновић је непрекидно био изложен прогону, уништавању духовних и материјалних тековина свога рада, избацивању из радних просторија, отимачинама, крађама, провалама и пљачкама без одговарајућег полицијског процесуирања, злостављању, све до више пута поновљеног физичког угрожавања живота.

Део голготе коју је преживљавао током свих година живота у Паризу, у затвору и током деловања на издавачкој и "демократској" политичкој сцени, обелоданио је Небојша Ковачевић у другом издању *Завршне речи* у изванредно обрађеној "Хронологији" (до 1994. г.). О непомиривој борби због које га "невидљива рука" одмазде никад није остављала на миру, сведочи и двотомно Младеновићево дело "Крај брзног времена", али ће потпун извештај о страхотама које је преживео изаћи на видело када се објави рукопис књиге "Муке по Сфаиросу".

САДРЖАЈ

<i>Реч приређивача</i>	7
------------------------------	---

ПРЕДГОВОР

<i>др Желимир Вукашиновић: О вечно изостајућој хомологији или проход ка полифонији мишљења</i>	11
--	----

УПУТ У ОПСЕСИОНИЗАМ

Свет опсена	25
Философија опсесионизма, да!	28
Простор Опсесије - уместо манифеста опсесионизма	36
Опсесионизам Милана Лалића	41

ФИЛОСОФИЈА ОПСЕСИОНИЗМА

Опсесија између идеологије и утопије	51
Између Ништа и Ништа	54
Опсесија као бекство у Ништа	62
Песник и Философ	65
Козмопланктос или Човек без завичаја	66
О појму теоријског и практичног јединства	84
Доба Светске Ноћи	93
Просторна суштина времена	99
Поглед уморног мишљења	101
Поетски смисао егзистенције	107
Опсесивност модерне уметности	116
Нова софистика	121
Уметност, умешност и ум	123

ПРИКАЗИ - Песници опсесионизма

Песма као хомологија метапсихичког и метафизичког	131
Опседнутост новом космологијом	139

НАГОВЕШТАЈНА ПИСМА .....

САМОУКИДАЊЕ ОПСЕСИОНИЗМА -

Одломци из <i>Опсенаријума</i> Ивице Понора	167
---	-----

ПРИЛОЗИ ПРИРЕЂИВАЧА

Опсесионистичка фаза на животном путу	199
Више од биографије:	203

КЊИГЕ И ПРЕВОДИ МИЛАНА МЛАДЕНОВИЋА ОД ЛУЖИЦЕ

АУТОРСКА ДЕЛА

ПЕСМЕ ИВИЦЕ ПОНОРА, "Запис", Београд - Јагодинска библиотека, 1979.

ДУШЕ ГРАДОВА (прозно-поетске мапе), "Књижевне новине", Београд 1988. (са 15 црно-белих илустрација Милића од Мачве).

КЊИГА О ПРАЗНОМ - *излучена из духа Ивице Понора* (песме, са црно-белим илустрацијама Тодора Стевановића), "Графос", Београд, 1990.

ЗАВРШНА РЕЧ - *Увод у доба словесности* (одбрана на Суду), ауторско издање, Париз 1990.

СЛЕДЕЋИ РАТ ДРАЖЕ МИХАИЛОВИЋА, Епархија "Нова Грачаница", Чикаго, 1990.

СРПСКА ДУША ТОРОНТА - *Душе градова Канаде и Америке* (прозно-поетске мапе), два издања 1993. и 1994, "Багдала" (Крушевац) - "Октоих" (Подгорица) - "Сфаирос" (Земун) - "Град-писац Херцег Нови";

МОРАМ ДА ВИДИМ ОСТРВА (избор песама, приредила Весна Башић), "Источник" (Нови Сад) - "Плави змај" (Сремски Карловци), 1995.

ЕВРОПИЈА - *и друге глогољубиве песме* (илустрације Љубомира Миљковића, поговор Небојше Ковачевића), "Сфаирос", Земун, 1995.

ЗАВРШНА РЕЧ - *Увод у доба словесности* (одбрана на Суду), друго издање, "Сфаирос", Земун, 1995. (поговор и "Хронологија" Небојше Ковачевића, илустрације Рајка Ковачевића);

ЗЕМАЉСКИ ШАР (избор песама, приредио Криле Белић-Јастребић, предговор: Предраг Бјелошевић, поговор: Драгиња Урошевић), "Глас српски" (Бања Лука) - "Апостроф" (Београд), 1998.

ДУШЕ ГРАДОВА (прозно-поетске мапе), друго издање, "Просвета", Ниш, 1998. (са илустрацијама Милића од Мачве - 12 у боји и 3 црнобеле).

ОЛГИЈАНСКИ ПУТ - *Ка српском опстанку*, са поговорима проф. др Александра М. Петровића и Небојше Ковачевића, "Калекон", Београд 1999.

КРАЈ БРОЗНОГ ВРЕМЕНА (I, II), приредио др Антоније Тезић, поговор: проф. др Милан Петровић, "Сфаирос", Земун 2000.

- *МЕФИСТОФЕЛОВСКИ ЗАГРЉАЈ ЗАПАДА* (I део),

- *РАЂАЊЕ И ПАД СЛОБРОЗАНИЈЕ* (II део);

- *РЕСНИК - СТИХОМАХОВА ПОЕТИКА* (песме 1977-2007, приредила и предговор написала Мирјана Брковић), "Издавачка књижарница Зорана Стојановића", Сремски Карловци - Нови Сад 2007.

ЗАВРШНА РЕЧ - Увод у доба словесности (одбрана на Суду), треће издање - "Издавачка књижарница Зорана Стојановића", Сремски Карловци - Нови Сад 2008. (предговор приређивача: Мирјана Брковић, прослов: Милан Петровић Церски, поговор: Станислав Никиић, прилог: Небојша Ковачевић, илустрације: Рајко Ковачевић Рунг).

ВАЖНИЈИ ПРЕВОДИ*

ПЛАТОН: *Тимај* (старогрчки, са Марјанцом Пакиж), "Идеје", Београд, 1978

Ж. П. САРТР: *Критика дијалектичког ума* (француски, с групом преводаца), Београд, "БИГЗ", 1980

Г. В. ЛАЈБНИЦ: *Нови огледи о људском разуму* (француски), необјављено, 1985

Б. Г. ТИЛАК: *Арктичка прадомовина Веда* (енглески), "Књижевне новине", Београд, 1986

Е. Сведенборг: *Небо и пакао* (латински), "Сфаирос", Београд, 1988

Ф. Хелдерлин: *Елегије и химне* (немачки), необјављено, 1989

П. М. ГАЛОА: *Алахово сунце засењује Запад* (француски), "Глас српски", Бања Лукс, 1996

* О околностима везаним за објављивање (или необјављивање) неких од ових превода вид. у књизи белешку уз текст "Уметност, умешност и ум".

МИЛАН МЛАДЕНОВИЋ ОД ЛУЖИЦЕ
ОПСЕСИОНИЗАМ

Издавач

ЦЕНТАР СЛОБОДАРСКИХ ДЕЛАТНОСТИ
Др Илије Коловића 12, Крагујевац

За издавача

Ђорђе Савић, директор

Коректура и лектура

Стамина Бди

Рачунарска припрема

Живота Марков Настић

Штампа

Центар слободарских делатности

Штампано у тиражу
од петстопедесетпет примерака
октобра две хиљаде четине

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

14 Младеновић М.
14:929 Младеновић М.
821.163.41-94

МЛАДЕНОВИЋ, Милан, 1949-
Опсесионизам : од Ивице Понора / Милан
Младеновић од Лужице ; приредио Криле Белић
Јастребић ; [предговор Желимир Вукашиновић].
- Крагујевац : Центар слободарских
делатности, 2010 (Крагујевац : Центар
слободарских делатности). - 217 стр. ; 21 цм.
- (#Библиотека #Картагина)

Тираж 555. - Реч приређивача: стр. 7-8. -
Опсесионизам Милана Младеновића : предговор:
стр. 11-21. - Стр. 199-202: Опсесионистичка
фаза на животном путу / приређивач. - Стр.
203-210: Више од биографије / приређивач. -
Напомене и библиографске референце уз текст.
- Књиге и преводи Милана Младеновића од
Лужице: стр. 212-213.

ISBN 978-86-87863-11-8

а) Младеновић, Милан М. (1949-)
COBISS.SR-ID 179095564